

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української мови

КУЛЬТУРА МОВИ НА ЩОДЕНЬ

Київ
Видавництво «ДОВІРА»
2000

У посібнику вміщено практичний матеріал із складних випадків сучасної літературної норми — труднощі вибору слів, утворення граматичних форм, наголошування. Читачі дізнаються про значення й правильне вживання деяких слів, скористаються російсько-українським словничком поширених мовних зворотів. Для широкого кола читачів.

За редакцією С. Я. Єрмоленко

Авторський колектив:

*Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко, К. В. Ленець, Л. О. Пустовіт,
Н. Г. Сидяченко, Д. О. Ставицька, Н. М. Сологуб, С. Г. Чемеркін.*

Рецензенти:

доктор філологічних наук Л. І. Мацько, доктор філологічних наук О. О. Тараненко

ISBN 966-507-104-1

© Інститут української мови НАН України, 2000

© Оригінал-макет. Видавництво «Довіра», 2000

ПЕРЕДМОВА

Ви хочете правильно говорити й писати по-українському. Але не знаєте, що означає якийсь вислів або як перекласти російський зворот українською літературною мовою. Візьміть до рук цю невеличку книжечку. В ній знайдете відповіді на конкретні запитання, вона застереже вас від поширених у практиці спілкування помилок.

На відміну від багатьох неписаних правил поведінки, яких має дотримуватися освічена, культурна людина, мовні правила, серед них, зокрема, — правила літературного слововживання, наголошування слів, вибору синонімів тощо, — належать, так би мовити, до правил «писаних»: їх фіксують словники, граматики, посібники з культури мови. Ці правила відзначаються стабільністю, стійкістю, але водночас вони динамічні, рухливі, бо відбивають закономірні процеси розвитку літературної мови.

Одна річ — знати правила, теоретично відрізнати нормативні вислови від ненормативних, інша річ — культивувати нормовану літературну мову, дотримуватися усталених літературних норм і тим самим пропагувати зразкову літературну мову як ознаку високої культури спілкування.

У практичній мовній діяльності виробляється певний автоматизм у вимові, наголошуванні слів, у вживанні словосполучень і т. ін. Культура мови пов'язана із свідомим ставленням до мовленого і писаного слова, із вихованням мовного чуття. Саме таку мету ставлять перед

собою автори посібника, пропагуючи норми сучасної літературної мови як соціально престижної форми національної мови.

Стислість, лаконічність рекомендацій зумовлені практичним спрямуванням посібника з культури мови. Не претендуючи на всеохопність культуромовних явищ, автори зосереджують увагу на типових випадках неточного слововживання, порушення граматичних норм, на складних випадках написання, перекладу та ін.

Із практичних потреб виникла ідея створення цього посібника. Автори сподіваються на зворотний зв'язок — нові запитання від читачів, роздуми шанувальників української літературної мови.

Наша адреса: Київ-1,
вул. Грушевського, 4,
Інститут української мови,
відділ стилістики та культури мови.

ЯКЕ СЛОВО ВИБРАТИ

АБОРИГЕН — АВТОХТОН — ТУБІЛЕЦЬ. Так називають корінного жителя, уродженця якоїсь країни або місцевості, напр.: *Австралійські аборигени за малюнком на шкірі визначали належність до того чи іншого роду (з журн.); Вони [історики] переконливо показали, що слов'яни були не тільки автохтонами на цій території, а й сягають генетичним корінням ще в перше тисячоліття до нашої ери (з журн.); Ніжні пахоці степів... може відчувати лише чутливий ніс тубільця (Ю. Яновський).*

На перший погляд, названі слова взаємозамінні, мають однакове значення, тобто їх можна вважати абсолютними синонімами. Однак це не так. Кожне слово має характерну сполучуваність, своє стилістичне забарвлення. У науковій, книжній мові переважають назви *автохтон*, *абориген*, що, як правило, вживаються у множині.

Автохтон походить із грецької мови, де має значення «місцевий, корінний». *Автохтонами* називають: 1) корінних жителів; 2) організми, що живуть там, де вони виникли; гірські породи на місці їх утворення. Отже, як науковий термін назва *автохтони* має точну семантику і позбавлена будь-яких емоційних забарвлень, оцінок у сприйманні.

Аборигени — запозичення з латинської мови, де *ab origine* означає «від початку». У вживанні цього слова помітне оцінне, зокрема розмовно-іронічне забарвлення, тому воно часто вживається в розмовній емоційній мові. Сполучуваність його з іншими словами вужча, оскільки й значень слова менше порівняно з назвою *автохтони*.

У наукових текстах слова *автохтони*, *аборигени* не можуть бути замінені назвою *тубільці*, бо вона має виразне емоційне забарвлення, часто знижене. Походження цього слова — слов'янське, пор. польське *tubylec* з прозорою внутрішньою формою, букввальним значенням «тут був». У староукраїнській мові XV ст. засвідчена форма *тубылецъ*.

У сучасній українській мові від слів аборигени, автохтони, тубільці утворюються прикметники: аборигенний, автохтонний, тубільний, причому два останні вживаються частіше в сполученні з іменником населення.

Помилковими, позбавленими змісту є словосполучення *автохтонні землі*, *автохтонна територія*. Про землю, територію кажуть: *споконвічна, прадавня, одвічна, первісна*, а не «корінна». Із землею, територією пов'язується життя на ній, походження корінного населення, первісних організмів. Отже, *автохтонне (корінне) населення*, а *земля — споконвічна, первісна*, або, коли йдеться про певний етнос, — *етнічні землі, етнічна територія*.

АВТОРИТЕТНИЙ — ПРЕСТИЖНИЙ. Ці синонімічні прикметники, як і відповідні іменники, від яких вони утворилися, різняться і значенням, і стилістичним забарвленням. Об'єднання їх в одну лексичну пару можна пояснити наявністю в цих словах спільного

значеннєвого компонента «такий, що має перевагу над іншими». Мовна практика засвідчує вживання слова *авторитетний* переважно у контекстах, що містять позитивну оцінку. *Авторитетна кандидатура, авторитетний учений, авторитетна думка* — це кандидатура, учений, думка, які заслуговують на повагу і довіру. *Престижний* має іншу сполучуваність: *престижний автомобіль, престижні меблі, престижний одяг, престижне знайомство, престижні зв'язки*. У значенні цих словосполучень «такий, що свідчить про престиж» або «такий, що служить засобом досягнення престижу» часто знаходимо відтінок зневаги чи іронії. З негативною соціальною оцінкою вживається в сучасній мові слово *авторитет* (*авторитети*), коли йдеться про злочинний світ. Щоб відтінити це нове значення слова, його часто пишуть у лапках «*авторитет*».

АДРЕС — **АДРЕСА**. В усній мові часто плутають ці два слова. *А ти знаєш його адресу?* — чуємо в побуті, коли йдеться про місце мешкання когось чи розташування установи. А втім, сучасна літературна норма вимагає вживати в цьому разі тільки іменник *адреса*, напр.: *Поштарка запакувала картину, і він написав адресу та прізвище адресата* (Ю. Мушкетик).

Своїм походженням ці слова сягають спільного кореня — французької мови, а ще глибше — латинської. Але, виникнувши з одного джерела, *адрес* і *адреса* прийшли в українську мову різними шляхами і в різний час. *Адрес* — із французької через російську, *адреса* — з німецької через польську. Якщо слово *адреса* закріпилося як назва місця мешкання людини чи розташування установи, то *адрес* має значення «урочисте ювілейне привітання».

Виникнення нових значень — процес постійний. Суспільна потреба в називанні нового явища, поняття спричиняється до розвитку мови. Науково-технічна доба стимулювала ще одне значення слова *адреса*. Ось приклад із наукового журналу: *Елементи пам'яті машини розрізняються за номерами, які звичайно називають адресами елементів. Адреса тут — «місцезнаходження інформації в цифровій обчислювальній машині».*

Треба звернути увагу на правильність уживання деяких усталених зворотів зі словом *адреса*. Українською літературною мовою кажемо: *я проживаю за адресою; звертайтеся за адресою*, але: *я відправив повідомлення на адресу, заяви надсилайте на адресу* (а не *за адресою*).

АРСЕН — **МИШ'ЯК**. У наукових працях, словниках, популярних виданнях 40—80-х років ХХ ст. спостерігається паралельне функціонування хімічних термінів *арсен* і *миш'як*: *Відомі багаті родовища руд таких металів, як арсен, стибій, кадмій, молибден, уран та ін.* (з підр.); *Газ, добутий випалюванням колчедану, містить деякі домішки, зокрема оксид миш'яку* (з підр.).

Латинська назва *arsenicum* стала базовою для номінації хімічного елемента у термінологічних системах індоєвропейських мов: *arsenis* (англ.), *arsen* (нім.), *arsenic* (фран.), *arsenico* (ісп.), *arszenik* (польськ.), *arzen* (чеськ.), *арсен, арсеник* (болг.), *арсеник* (серб.). Термін *миш'як* відомий тільки у російській мові. Припускають, що ця назва походить від слова *мышь*, оскільки сполуки арсену використовували для знищення гризунів.

В українській науці до 30-х років ХХ століття послідовно послуговувалися терміном *арсен*. Однак він був витіснений у наступні десятиріччя російським запозиченням *миш'як*, яке, до речі, за своїми фонетичними особливостями суперечить закономірностям сполучуваності звуків, фонетиці української мови.

Упорядковуючи наукову термінологію відповідно до міжнародних термінологічних систем, фахівці рекомендують уживати назву хімічного елемента *арсен*, а не *миш'як*.

АРХІВІСТ — **АРХІВАРІУС**. Ці слова, близькі за звучанням, утворені від спільного кореня, відображали колись те саме поняття, але поступово значення їхні розійшлися. Різною виявилася й активність використання їх у мові.

І *архіваріус*, і *архівіст* — це, як правило, люди, що працюють в архіві — установі, де збирають, упорядковують і зберігають документи, писемні пам'ятки та ін. Слово *архів* прийшло в українську мову з латинської через німецьку. У свою чергу латинська запозичила його з

грецької. Латинське *archivum* чи *archium* — це «адміністративна установа, відомство», «сховище писемних документів».

У Росії назву посади *архіваріус* було введено за Петра I для найменування чиновника, який завідував архівом. Спеціальної освіти від архіваріуса не вимагалось, основне, щоб це була людина сумлінна, старанна, дуже уважна й акуратна. У сучасній українській мові *архіваріус* — це охоронець архівних матеріалів (в архіві чи якійсь іншій установі) або співробітник, що працює з архівними матеріалами. Отже, *архіваріус* — це тільки назва посади, а не назва фаху, спеціальності.

Архівіст — фахівець, спеціаліст з архівної справи, знавець архівної справи, який веде в архіві наукову роботу, напр.: *Опис [пам'ятки] подано в брошурі досвідченого чеського архівіста, наукового співробітника Народного музею Франтішка Батьги* (з журн.).

Як свідчить енциклопедичний словник Ф. Брокгауза та І. Єфрона, спеціальний титул архівіста було вперше введено у Франції в XIX ст., коли там була створена школа, яка готувала фахівців з архівної справи. З одержанням цього звання було пов'язане право займати посаду в національних, історичних, державних архівах, бути інспектором архівів та бібліотек, викладати в архівній школі. Це джерело подає слова *архіваріус* і *архівіст* як рівнозначні, синонімічні — «особа, що завідує архівом».

Хоч у сучасних словниках української мови слово *архіваріус* і не має позначки *застаріле*, проте в мовній практиці воно вже стало рідковживаним. Посада архівного працівника називається термінологізованим словосполученням *архівно-технічний працівник* або *архівіст*. *Архівістами* називають тепер не тільки власне фахівців з архівної справи, які здійснюють класифікацію та наукову обробку архівних матеріалів, а й посаду, яку обіймають ці люди.

БАГАТО — ЧИМАЛО. Ці слова — синоніми. Перше вживається ширше, в будь-якому тексті — і в стилістично нейтральному, і в урочистому, публіцистичному виступі, і в звичайній побутовій розмові, напр.: *Хто щасливий? Той, хто дає багато, а бере найменше* (М. Коцюбинський). Йому синонімічними є слова *немало*, *чимало* та ряд інших — експресивних (тобто таких, що увиразнюють якусь оцінку, передають почуття), такі, як: *багацько*, *багатенько*, *сила*, *страх*, *до біса*, *до лиха* і под.

Прислівник *чимало* вживається в різних ситуаціях, означаючи поняття кількості, міри, часу, напр.: *Чимало літ перевернулось, води чимало утекло* (Т. Шевченко); *Не все одразу дається, а потроху та помалу, то зробиш користі чимало* (присл.); *Об'єктів екологічної тривоги в Україні набралось чимало* (з газ.).

Слово *чимало* складається із питальної частки *чи* і прислівника *мало*. Ще в кінці XIX ст. словники подавали його як сполучення: кожна частина писалася окремо. Наприклад, у відомому «Російсько-українському словнику» Уманця і Спілки (90-ті роки XIX ст.) серед відповідників до російського *много* фіксується *геть чи мало*. Словник української мови за ред. Б. Грінченка подає прислівник одним словом — *чимало*. За сучасним правописом воно так і пишеться, передаючи єдине цілісне поняття.

Значення прислівника, очевидно, сформулося з риторичного ствердного запитання: *Чи мало було?* — Тобто: *Хіба мало?* в значенні «цілком досить», наприклад, у Марка Вовчка: *О-о жінко! — каже Тиміш, — се в тебе десь огневі сльози! — Бо гіркі, Тимоше! А чи мало я їх виплакала!*

У порівнянні з *багато* прислівник *чимало* має відтінок розмовності. В офіційно-ділових паперах, як нейтральне, усталилося слово *багато*, а в усному звіті, виступі на зборах прислівник *чимало* доречно пожвавить мову доповідача.

Отже, *чимало* займає своє місце поряд з іншими словами, і за його допомогою мова урізноманітнюється. Наявність синонімічного ряду дозволяє передавати будь-які відтінки думки, уникати небажаної одноманітності в мові, напр.: *Маємо чимало вже матеріалу для збірника, особливо віршів багато* (М. Коцюбинський). Тобто ту саму оцінку кількості чого-

небудь можна висловити синонімічними формами *багато* і *чимало*.

БІК — СТОРОНА. Синоніми *бік* і *сторона* не у всіх значеннях взаємозамінні. Іменник *бік* уживають тоді, коли говорять про *правий* чи *лівий бік*, указуючи на якусь частину тулуба від плеча до стегна, напр.: *Єремія повернувся на другий бік, розплющив очі, а перед ним, неначе серед темної горниці, знов блиснули такі пишні палкі очі, про які тільки в казках розказують* (І. Нечуй-Левицький). Це значення слова лягло в основу багатьох прислів'їв і приказок: *Болить бік дев'ятий рік, та не знаю, в котрім місці; Лайка не бійка, в боку не болить*. Послуговуються цим словом, коли йдеться про родинні зв'язки: *Були, правда, дядьки та тітки з матернього боку* (Панас Мирний).

Слово *сторона*, як свідчать приклади з художнього стилю та уснорозмовної практики, синонімічне до іменників *край*, *вітчизна*, *батьківщина*: *Нехай мої співи літають По рідній, коханій моїй стороні* (Леся Українка). Функціонує слово *сторона* у значенні «кружним шляхом, в обхід». У такому випадку відбувається перехід мовної одиниці з розряду іменників у прислівники, напр.: *І ця пісня, і дві тополі,.. і дощик, що насправді йшов стороною, перевернули душу парубкові* (М. Стельмах).

У мовній практиці усталилася синтаксична конструкція з *одного боку*, з *другого боку*. Нею послуговуються при зіставленні чи переліку: *Якось так біжить мені час... З одного боку, це добре, бо я таки скучаю за домом, а з другого й не дуже, бо робота йде мляво* (М. Коцюбинський).

Іменник *сторона* вживається в офіційних паперах, юридичних документах у складі термінів типу: *винна, позовна, потерпіла сторона, високі договірні сторони*. Таке слововживання вказує на те, що під *стороною* розуміють особу (групу осіб, організацію), яка протиставляється у певному відношенні іншій особі (групі осіб, організації).

У книжних стилях усталилися стандартизовані словосполучення з іменником *бік*, напр.: *лицьовий, зворотний, тіньовий, позитивний бік, бути на чийомусь боці, погляд з боку, з усіх боків, повернути на свій бік, хитатися в бік кого (чого)*. З російської мови перекладаємо: *в сторону — убік, в сторону чого — у бік чого, розм. на сторону (продавать і т. ін.) — на сторону, по обеим сторонам — по обидва боки*.

Ненормативним є вживання *сторона* в значенні «погляд, точка зору, розуміння», напр.: *Із фінансової сторони ці підприємства не рентабельні* (з газ.). Сучасна літературна мова вимагає в цьому значенні вживати іменник *погляд*, пор.: *Із фінансового погляду ці підприємства не рентабельні*.

Існують труднощі у виборі прикметників *однобічний* — *односторонній*, *всєбічний* — *всєсторонній*. Якщо йдеться про вуличний рух транспорту, уживаємо вислови *однобічний рух, двобічний рух*. Коли укладають угоду, готують відповідні документи, мовиться про *двосторонню угоду, двосторонні чи односторонні вимоги* і под.

У сполученні з іменниками *аналіз, характеристика, дослідження* сучасна мовна практика надає перевагу прикметникові *всєбічний*, хоч вислови типу *всєсторонній аналіз* також не є порушенням літературної норми, оскільки кажемо, наприклад, про *всі сторони творчості (діяльності) когось*.

БЛИЗЬКИЙ — БЛИЖНІЙ. Слова мають спільні і різні значення. Спільних значень два: 1) «розташований на невеликій відстані»: *близька хата — ближня хата, близький ліс — ближній ліс*. Але щодо популярного нині окреслення *зарубіжжя* треба вживати вислів *близьке зарубіжжя*; 2) «який перебуває в прямих родинних стосунках з ким-небудь»: *близька рідня — ближня рідня*. Словник за ред. Б. Грінченка фіксує вживання у Марка Вовчка вислову *ближні приятелі*, тобто «такі, що мають почуття симпатії, дружби один до одного, а також спільні ідеї, інтереси». Сьогодні ми скажемо в цьому випадку *близькі приятелі*.

Прикметник *близький* має ряд значень, яких не має *ближній*. Так, невелика часова віддаленість передається прикметником *близький*: *уже близька ніч, сонце близьке до заходу*,

близьке свято. Ще близький — це «добре знаний, відомий, зрозумілий»: Почув у голосі щось близьке, своє; «гакий, який глибоко хвилює, безпосередньо стосується будь-кого»: Інтереси дітей близькі матері; про адекватний, реалістичний переклад теж кажуть близький: переклад близький до оригіналу.

БОЛІЛЬНИК — УБОЛІВАЛЬНИК. Ці слова із розмовного стилю не так давно перейшли до сфери загальноживаних і зафіксованих у словниках. Їх спільне значення «особа, яка хвилюється, переживає за кого-, що-небудь». Іменник *болільник*, як правило, пов'язаний із спортивними темами і «позначений у словниках ремаркою «розмовне»; *уболівальник* може характеризувати особу і не причетну до спорту, напр.: *уболівальник за природу, уболівальник за культуру, мову*, проте останнім часом він переважає і в спортивній сфері — у газетних інформаціях уживається сполучення *спортивний уболівальник, футбольний уболівальник* та ін.

Серед прикметникових утворень від названих іменників — *болільницький, уболівальницький* — більшою активністю і закріпленістю за спортивною сферою характеризується перший, хоч і має відчутне розмовне забарвлення. А от дієслова *боліти* і *вболівати*, від яких утворені самі іменники і співвідносні прикметники, своєю стилістичною маркованістю чітко вказують на те, що коректнішими є словоформи *уболівальник — уболівальницький*, оскільки літературна норма — словосполучення *уболівати за кого-, що-небудь*.

Отже, рекомендуємо надавати перевагу словам *уболівальник, уболівальницький*, зокрема, й у текстах спортивної тематики.

БРИФІНГ — ПРЕС-КОНФЕРЕНЦІЯ. Останнім часом засоби масової інформації активно використовують слово *брифінг*. «Словник іншомовних слів» (К., 1985) так витлумачує його значення: «коротка нарада представників преси, на якій викладається позиція уряду з певного питання або позиція, узгоджена сторонами, що беруть участь у міжнародних переговорах, конференціях тощо». Це слово порівняно нове в українській мові, воно ввійшло у вжиток наприкінці 70-х — на початку 80-х років. За походженням — слово англійське (*briefing* — інформаційна нарада). У професійній мові англійських льотчиків воно означає «короткий передпольотний інструктаж». Поступово слово *брифінг* вийшло за межі вузькоспеціального вживання, розширило своє значення до «інструктаж», «інструктивна нарада», а потім перейшло до професійної мови журналістів, де стало позначати один із різновидів зустрічі працівників преси з офіційними представниками.

Брифінг — це, як правило, коротка інформація для журналістів, що стосується тієї чи іншої теми, без подальшого її обговорення. У ході такої зустрічі можуть бути поставлені тільки конкретні запитання, що дають змогу уточнити певні деталі поданої інформації.

Сфера функціонування слова *брифінг* певною мірою обмежена і жанрово, і стилістично. Найчастіше воно з'являється в офіційних повідомленнях, у публікаціях Міністерства закордонних справ, зарубіжних інформаціях, напр.: *У приміщенні, де працюють постійні комісії Верховної Ради України, відбувся брифінг, присвячений візиту в Україну президента США* (з газ.).

Близьким за значенням і також активно вживаним у мові преси, радіо, телебачення є слово *прес-конференція*. Це також запозичення (але давніше, ніж *брифінг*) з англійської (*press-conference*), яким називають зустріч державних, політичних, громадських, наукових діячів із представниками засобів масової інформації для висвітлення питань, що цікавлять широку громадськість.

У *прес-конференції*, на відміну від *брифінгу*, беруть активну участь обидві сторони. Тут не тільки заслуховують інформацію, а й ставлять запитання, слухають відповіді, обговорюють певні теми, з'ясовують обставини якихось подій.

ВАДА — ПОРОК. У масовій свідомості побутує назва хвороби *порок серця*. Як свідчить медична література, *порок серця* — це не одна якась конкретна хвороба серця, а загальне означення *вад* серця. Лікують природжені і набуті *вади*. Серед них розрізняють *клапанні*,

ревматичні, органічні, декомпенсовані. Термін *порок серця* вказує у спеціальній літературі на фізичну недугу внаслідок захворювання, а також природжену.

Закономірно постає питання: чи можлива взаємозаміна слів *порок* і *вада* у терміні?

З огляду на зміст, який передають згадані іменники, слово *вада* однозначніше і конкретніше, напр.: *Найбільша вада штучних, а головне синтетичних тканин — негігієнічність, некомфортність!* (з журн.); *Вада зору, при якій зображення віддалених предметів утворюється за сітківкою, називається далекозорістю* (з підр.). Іменник *порок*, як правило, негативно характеризує осіб (риси поведінки, фізичні дані, умови і спосіб життя тощо): *Його [Герона] душа — ціла клоака всяких пороків, які могли зустрітися серед роду людського* (М. Слабошпицький); *Бідність — не порок, а велике горе* (прислів'я).

У сучасній мовній практиці трапляються випадки ненормативного вживання слова *порок* у значенні «вада, недолік»: *Контейнер [технологія товароруку з застосуванням тари обладнання] допоможе торгівлі викоренити пороки, котрі давно набридли, — обмірювання, обважування, обрахування* (з газ.). У таких випадках треба дотримуватися літературної норми і відповідно послуговуватися словами *вада, недолік*.

Щодо терміна *порок серця*, то впадає у вічі небажана синонімія першого слова з розмовним *порок*, через що термін сприймається як калька з російської мови. Тому замість *порок серця* варто вживати *вада серця*, напр.: *На початку нашого століття були безпорадні перед ревматичною клапанною вадою серця* (з газ.).

ВАША ВЕЛИЧНОСТЕ — ВАША ВИСОКОСТЕ — ВАША СВІТЛОСТЕ — ВАША ДОСТОЙНОСТЕ. Як називати і як звертатися до посадових та титулованих осіб високих рангів, дотримуючись міжнародного етикету? Рекомендуємо такі мовні формули:

до монархів (королів) та їхніх дружин звертаються *Ваша величносте*. Про них кажуть — *Його (її) величність*;

до князів монаршого дому, а отже, до принців, принцес звертаються *Ваша високосте*. Про них кажуть — *Його (її) високість*;

до князів, кровно не пов'язаних із монаршою родиною, до можновладних осіб, а також до осіб, що обіймають високі пости (голова уряду, держави) звертаються *Світлий пане, Ваша світлосте*. Про них кажуть — *Його світлість*;

щодо керівників федеральних, центральних органів державної влади, послів уживаються вирази *достойний, високодостойний пане*. Звертаються *Ваша достойносте*. Відповідно мова йде про *Його достойність (високодостойність)*. До речі, *достойний (високодостойний) пане* вживається до високоповажних осіб взагалі. Широку адресацію шанобливого звертання мають прикметники *високоповажний, поважний, вельмидостойний, вельмишановний, вельмиповажний, високошановний (пане)*.

І ще одне. До представників аристократичного роду традиційно звертаємося *вельможний пане*, хоча цей вираз може стосуватися й широкого кола осіб.

ВЖИВАТИ (УЖИВАТИ) — СПОЖИВАТИ. Ці дієслова багатозначні. Але в значенні «їсти, пити щось» вони виступають синонімами; отож, можна сказати *уживати (споживати) м'ясо; уживати (споживати) страви з риби; уживати (споживати) яблука*. *Уживають і споживають*, наприклад, картоплю варену, печену, тушковану. Проте і в названому спільному значенні дієслова мають свої особливості. Словотвірна будова першого ніби диктує сполучуваність його з формою знахідного відмінка та прийменником у: *уживають у страву* багато кропу, петрушки. А в дієслова *споживати* наявне виразне значення «використовувати, витратити для задоволення будь-яких потреб». Звідси й похідні утворення *споживач, споживацький*, пор.: *Усього так багато, що годі й спожити*. Саме через це навряд чи вдалим є заголовок *Любителі вживають своє* до інформації про садівників-любителів, які зібрали на своїх ділянках непоганий урожай садовини й городини, отже, забезпечили себе на зиму. Доречніше тут було б сказати *Любителі споживають своє*.

ВИРІШЕННЯ — РОЗВ'ЯЗАННЯ. Ці слова є взаємозамінними, поєднуючись з іменниками *питання, проблема, справа*, напр.: *Створення безпечних умов праці шахтарів зв'язане з вирішенням багатьох складних проблем (з газ.); При розв'язанні як великих і складних питань, так і звичайних буденних справ люди завжди звертаються до досвіду минулого (з журн.).* Як засвідчує лексична картотека Інституту української мови НАН України, в інших випадках надають перевагу синонімові *розв'язання*: *Ще у ХХ столітті побутувала на Бойківщині старовинна форма розв'язання спору за межу — присяга землею (з журн.).* Ще приклади: *вдале архітектурне розв'язання, ґрунтове науково-проектне розв'язання, символіко-алегоричне розв'язання конфлікту, сміливе інженерне розв'язання.*

Термін *розв'язання* вживається у спеціальній літературі (у завданнях із математики, фізики, хімії тощо) і означає послідовність відповідних дій, які дозволяють знайти відповідь на поставлену умову: *Сіткові й варіаційні методи добре розроблені та успішно застосовуються тільки для розв'язання внутрішніх задач математичної фізики (з журн.).* Проте коли йдеться про відповідь до задачі — послуговуються словом *розв'язок*.

ВИРУВАТИ — НУРТУВАТИ. Ці синоніми вживаються у прямому й переносному значеннях. Коли йдеться про рух, неспокій, швидкість дії щодо явищ природи, стихійних сил, однаково можна сказати і *вирувати*, і *нуртувати*: *вирує вода, потік, Дніпро, течія моря, повідь; нуртує також вода, море, хвилі, струмочок, старезна криниця.* Можливо, в семантиці дієслова *нуртувати* ледь відчутно проступає значення «б'є джерело», тоді як *вирувати* насамперед указує на бурхливість, швидкість потоків води, повітря, вогню тощо: *Вирували вітри з дощами, виложили недокошені хліба (К. Гордієнко); Дніпро, з тіснини вириваючись на простір Низу, кипів і нуртував між чорним камінюччям (О. Ільченко).* Обидва дієслова вживаються в переносному значенні щодо характеристики психічного, внутрішнього стану людей або стану суспільства. Про людські пристрасті, боротьбу, неспокій кажуть, що вони *вирують*, *нуртують*, напр.: *В моїй душі вирують бурі і поряд глухо спокій спить (М. Нагнибіда); Все в душі нуртує-клекоче гнівом, непідробним, лютим і непримиреним (В. Большак).*

Від часто вживаного словосполучення *вирує життя* у публіцистиці усталилася метафора *вир життя*. Синонімічні до іменника *вир* такі слова: *нурт, нурта, нуртина, нуртовиння, нуртовище.*

Нуртуватися, нуртування означають ще «хвилюватися», «хвилювання», тобто в їхній семантиці з'являється додатковий відтінок «неспокій», напр.: *Вигнали б химеру в одержі цезарській геть з Капітоля, стовпи закону міцно встановили б. Утишились би й черні нуртування,.. запанував би римський мир усюди (Леся Українка).*

Крім семантичної близькості, обидва синонімічні дієслова мають подібну звукову будову, що спричиняється до їхньої стилістичної функції урізноманітнення художніх і публіцистичних текстів.

ВИТРАТИ — ВИДАТКИ — ВТРАТИ — ЗАТРАТИ — ЗБИТКИ. Сполучуваність цих іменників свідчить, що вони відрізняються значенневими відтінками. Словники тлумачать *витрати* і *затрати* як синонімічні, коли йдеться про кошти, матеріальні цінності, витрачену енергію, робочу силу, працю тощо. Проте в термінологічному слововживанні усталився іменник *витрати*, наприклад: *грошові витрати, витрати капіталу, витрати праці, матеріальні і фінансові витрати, питомі витрати.* Зауважимо, що коли мають на увазі тільки гроші, кошти, виділені, витрачені на щось, послуговуються взаємозамінними словами *витрати* і *видатки*, напр.: *адміністративно-господарські витрати (видатки), бюджетні витрати (видатки), комерційні витрати (видатки), накладні витрати (видатки), судові витрати (видатки), поточні витрати (видатки)* тощо.

Втрати і *збитки* здебільшого вживають у контекстах, де повідомляється про заподіяну шкоду, марне витрачання чогось. *Втрати (збитки)*, як правило, важко або й неможливо відновити, компенсувати. Цілком правомірна взаємозаміна іменників *втрати* і *збитки* у таких

сполуках: *матеріальні, господарські, фінансові, незначні, великі втрати (збитки)*. Іменники з виразним конкретним значенням сполучаються тільки зі словом *втрати*: *втрати робочого часу, урожаю, зерна* тощо. *Втрати* вживаємо також стосовно осіб, здоров'я і под.: *людські втрати, втрата зору, крові, працездатності* тощо. З названими іменниками в українській літературній мові усталилися такі вислови: *відшкодовувати втрати (збитки); зазнати шкоди (втрат, збитків)*.

ВІДЗНАЧИТИ — ЗАУВАЖИТИ — ЗВЕРНУТИ УВАГУ. Ці вислови часто вживаються в книжній мові і означають «зосередити увагу, наголосити на чомусь, виокремити якийсь факт», напр.: *Відзначимо природне звучання музичного інструмента; Зауважимо, що музичний інструмент звучить природно; Звернімо увагу на природне звучання музичного інструмента.* Часом у таких випадках послуговуються дієсловом *відмічати, відмітити*, однак сучасні норми літературної мови рекомендують уникати такого слововживання.

ВІДНОСИНИ — ВЗАЄМИНИ — СТОСУНКИ — СТАВЛЕННЯ. Слова *відносини, взаємини, стосунки, ставлення* деякими значеннями об'єднуються в один синонімічний ряд, проте кожне має свою семантику й відрізняється від інших лексичною сполучуваністю.

На означення стосунків, взаємин між членами якогось колективу, громади, між суспільними групами, соціально-економічними та політичними об'єднаннями використовуються слова *відносини, стосунки* та *взаємини*: *відносини між батьками, взаємини між дітьми, приятельські стосунки.* Вживання в цьому розумінні слова *відношення* є неправомірним, оскільки воно виражає взаємозв'язки тільки між предметами, явищами тощо.

У багатьох словосполученнях різних галузей науки переважно суспільного, економічного та політичного характеру вживається слово-термін *відносини*: *виробничі відносини, економічні відносини, міжнародні (дипломатичні) відносини, торговельні (ринкові, товарні, кредитні) відносини*, напр.: *Проблема контролю над керівництвом приватизованих підприємств є однією з головних у процесі переходу до ринкових відносин* (з газ).

Іменник *взаємини* має прозорий зміст — «взаємні стосунки» або «зв'язки»: *Етнографія вивчає культуру і побут народів світу, їхній етногенез, тобто походження, розселення і культурно-побутові взаємини* (з журн.).

Слово *стосунки* широко відоме на означення зв'язків, контактів узагалі, напр.: *Народне звичаєве право — це сукупність традиційних неписаних норм, якими регулювалися стосунки й поведінка людей* (з підр.).

Слово *ставлення* вживається у таких випадках, коли йдеться про виявлення певних почуттів до кого-небудь, напр.: *ставлення до батьків, брата, життя, праці* та ін. У книжній мові поширений книжно-канцелярський штамп *ставлення з боку когось*. Зворот *з боку* є зайвим, наприклад, у такому вислові: *ставлення з боку керівників до...* Ту саму думку можна передати економніше, простіше словосполученням *ставлення керівників до...*

Слово *відношення* передає зміст поняття «стосунок, причетність до чого-небудь; зв'язок із чим-небудь»: *Він мав відношення до цього випуску*, тобто був причетний до цього випуску. Російський зворот *имеющий отношение к кому-, чому-либо* перекладається українською мовою так: *який (що) стосується кого-, чого-небудь, стосовний чогось*, напр.: *Вони мають безпосереднє відношення до цього конфлікту* (з газ.).

Порушенням лексичної й стилістичної норми є прийменникові звороти *по відношенню до...*, *у відношенні до...* замість яких треба вживати прийменники *щодо, відносно, стосовно*.

У термінологічному значенні слово *відношення* виступає в математиці, лінгвістиці, наприклад: *арифметичне відношення, граматичні (синтаксичні) відношення* та ін.

ВІРНО — ПРАВИЛЬНО. У сучасній мовній практиці під впливом російської мови дуже активізувався прислівник *вірно* у значенні «правильно». І тому чуємо й читаємо переважно: *вірно сказав, вірно розв'язав, вірно відповів (пояснив, зауважив і под.)*.

Літературна норма другої половини ХХ ст. розрізняє вживання слів *вірно* і *правильно*.

Нормативна сполучуваність *вірно любити*, а в згаданих вище прикладах треба вживати прислівники *правильно, слушно, справедливо*. Пор.: *правильно пояснив, слушно зауважив, справедливо довів, правильно розв'язав*.

ВИДАТНИЙ, ВИЗНАЧНИЙ, ВІДОМИЙ. Ці прикметники-синоніми вживаються як для характеристики особи, так і на означення абстрактних понять, пор.: *На портретах у Києво-Могилянській академії зображено видатних, українських гетьманів; Проголошення незалежності — видатна подія в історії України; На вечорі виступив відомий італійський співак і т. ін.*

Найголовніша ознака синонімів — наявність у них спільного значення. В наведених прикладах його можна окреслити так: «який відрізняється від інших своїми якостями». Саме це дає змогу прикметники *видатний, визначний, відомий* поставити в один синонімічний ряд. Але кожен із синонімів передбачає і додаткові лексичні значення чи їх відтінки. Наведені слова різняться більшим або меншим виявом спільної ознаки. Найвищий ступінь позитивної якості має в цьому синонімічному ряду слово *видатний* («який виділяється серед інших якими-небудь надзвичайними рисами, якостями, властивостями»): *Христо Ботев — найвидатніший з болгарських революціонерів, поетів і публіцистів національно-визвольної боротьби XIX ст.*

Таке саме значення має це слово і в усталених словосполученнях типу *видатні успіхи, видатна роль, видатні заслуги*.

Прикметник *визначний* можна витлумачити: «який має значні (помітні) досягнення в певній галузі». Порівняно зі словом *видатний* у ньому виявляється дещо менший ступінь позитивної високої оцінки, пор.: *Після конференції відбулася зустріч учителів із визначними письменниками та художниками області*.

У сполученні з абстрактними іменниками *успіх, подія, етап, досягнення, місце* і под. прикметник *визначний* дуже поширений.

Відомий — це той, «про якого знають, популярний». Цей прикметник вживається переважно щодо осіб: *відома вишивальниця, відомий професор-фізик, відомий художник*. Але можна сказати і про картину: *це відома картина*.

ВИНЯТКОВО — ВИКЛЮЧНО. Замість того, щоб використовувати синонімічні прислівники на позначення високої міри ознаки — *винятково, дуже, надзвичайно*, зловживають штучно створеним словом *виключно*, пор. правильні словосполучення: *винятково (дуже, надзвичайно) уважний учень, винятково (дуже, надзвичайно) щастить* і неправильні: *виключно уважний учень, виключно щастить*.

У ролі частки бажано замість слова *виключно* вживати звичні слова *тільки, лише*, пор.: *Уміти говорити і то не лише словами; Допомогу надаватимуть тільки тим, хто перебуває за межею бідності*.

ВІДНОСИНИ — СТОСУНКИ — ЗНОСИНИ. Ці іменники синонімічні, але не завжди взаємозамінні. Скажімо, можуть бути *відносини* і *стосунки* між братами; *відносини* і *стосунки* між людьми; особисті *відносини* і особисті *стосунки*.

Якщо ж офіційні — то лише *відносини*, напр.: *майнові, виробничі, суспільні, економічні відносини*.

Отже, слово *стосунки* доречне тоді, коли йдеться про неофіційну сферу, наприклад, у таких сполученнях: *родинні, братні стосунки, ми у найкращих стосунках, у нас непогані стосунки*.

У діловому стилі спостерігається тенденція до вживання іменника *зносини* на окреслення офіційних відносин між країнами. Це, очевидно, пояснюється впливом російського *деловые сношения*. Іменник *відносини* має у своєму значенні відповідне «офіційне» забарвлення і замінювати його рідковживаним *зносини* недоречно.

ВІДПОВІДНО ДО — ЗГІДНО З. Прийменник *відповідно* вживається з родовим відмінком іменника у сполученні з прийменником *до*: *відповідно до наказу, відповідно до змін, відповідно до програми*.

Увага! Прийменникової сполуки у відповідності в українській літературній мові немає — це калька з російського *в соответствии*.

Прийменникова сполука згідно з керує орудним відмінком іменника: *згідно з наказом, згідно з правилами*. Обидва складні прийменники *відповідно до* і *згідно з* — типові для офіційно-ділового стилю і можуть вільно взаємозамінюватись. Але треба уникати контамінації: форми *відповідно з, згідно до* — неправильні.

ВІДСОТОК, ПРОЦЕНТ. У сучасній українській мові закономірно активізується слово *відсоток* (калька з латинської *prócentum*), яке протягом десятків років було відсунуте на периферію запозиченою назвою *процент*.

Ряд письменників, зокрема, Ю. Смолич, Ю. Яновський та інші від уживання слова *відсоток* ніколи не відмовлялися. Літературно-художні, науково-популярні видання так само віддають перевагу слову з прозорою будовою — *відсоток*: *Людський організм містить близько 65 відсотків води* (з журн.).

ВЛАСНИЙ — ОСОБИСТИЙ — ОСОБОВИЙ. Часто плутають значення цих слів, утворюючи неправильні словосполучення. В одній із радіореклам прозвучало навіть таке: *Вишні в особистому соку*. Так переклали журналісти з російської *Вишни в собственном соку*, а по-українськи треба сказати: *Вишні у власному соку*. Правильні вислови: *маю власний будинок, маю власну думку, але подаю особистий приклад, бажаю щастя в особистому житті*; у діловій мові вживаємо словосполучення: *особова справа, особове посвідчення, особовий склад*; у граматиці є термін *особові займенники*.

Різний зміст мають вислови *власний автомобіль* (автомобіль, що є власністю певної особи, належний особі) і *особистий автомобіль* («визначений певній особі для користування ним»); різні прикметники вживаємо з іменником *рахунок*: *особовий рахунок* — у банку, відрядження беруть — *за власний рахунок*, а зводять з кимось — *особисті рахунки*.

Синонімічними є вислови на зразок: *дати щось комусь у власні руки і дати щось комусь особисто в руки; з'явитися особисто і розмовно-знижений з'явитися власною персоною*.

ВНАСЛІДОК (УНАСЛІДОК) — У РЕЗУЛЬТАТІ. Прийменник *внаслідок* (пишеться разом) і прийменникова сполука *в результаті* (пишеться окремо) взаємозамінні, пор.: *внаслідок (у результаті) реакції, вибуху, пожежі, аварії, перевантаження, процесу, обговорення* та ін. Обидва прийменники типові для книжних стилів.

ВОДІЙ — ШОФЕР. Досить часто ці слова вживаються як рівнозначні і взаємозамінні. Можна сказати *водій таксі і шофер таксі, водій автомашини і шофер автомашини*. Ось приклад із художнього тексту, де вдало використано обидва синоніми: *Бригадир, зрадівши, сказав, що заставляє Єлку стерегти машину, а сам з водієм, в компанії з іншими шоферами... одразу подалися кудись у бік міста* (О. Гончар). Але все ж таки різниця у значенні і вживанні цих слів існує.

Водій — це загальна офіційна назва людини, що керує транспортними засобами чи якимись рухомими машинами, механізмами, агрегатами. За своїм походженням це досить давнє слово: «людина, що вказує шлях кому-небудь», тобто «той, хто веде кудись». «Словник української мови» виділяє два значення слова *водій*: 1) «той, хто водить машину, керує нею; шофер»; 2) переносне «той, хто вказує шлях кому-небудь; керманіч».

Отже, основне значення слова *водій* у сучасній українській мові «людина, що пройшла спеціальну підготовку і керує автомобілем, автобусом, тролейбусом, трамваем і т. ін.», напр.: *Водій пригальмував мотоцикла* (О. Гончар). Уживається у складній назві професії: *механік-водій* (трактора, танка), напр.: *День народження нової машини з нетерпінням очікують усі — від головного конструктора до механіка-водія* (з журн.). Активно фігурує в офіційно-діловій мові, в різних службових документах — інструкціях, офіційних оголошеннях, посвідченнях на право водіння автотранспорту та ін.

На відміну від слова *водій*, що має узагальненіше, ширше значення, синонімічне йому *шофер*

має вужче значення «водій автомобіля»: *Взявши перший автомобіль, який трапився по дорозі, я звелів шоферові гнати, скільки дозволяється законом* (В. Винниченко). Водія мотоцикла, трамвая, комбайна чи якогось іншого рухомого механізму *шофером*, як правило, не називають.

Слово *шофер* — досить недавнє запозичення з французької мови (початок ХХ століття, коли з'явилися і почали поширюватися автомобілі). Звідси — і постійний наголос у слові: *шофёр, шофёра, шофёром* і т. ін.

Отже, в сучасній українській мові *шофер* — це назва тільки водія автомобіля, водія-професіонала, тобто назва людини за професією. Людину, яка водить тільки власний автомобіль, шофером не називають, оскільки вона не професійний автомобіліст. Коли застосовують назву *шофер* щодо непрофесійного водія, вдаються до словоскладання: *шофер-любитель*.

Хоч і синонімічні, але не тотожні слова *водій* і *шофер* не скрізь можуть бути взаємозамінними.

ВОДНОЧАС — ВОДНОРАЗ. Ці синоніми мають значення «у той самий час; одночасно». Прислівник *водночас* уживається переважно у книжних стилях сучасної української літературної мови, напр.: *Основна функція еритроцитів полягає в перенесенні кисню від органів дихання до всіх клітин тіла. Водночас еритроцити беруть участь у видаленні з тканин вуглекислого газу* (з журн.); *Лексика Малишка проста і водночас романтично піднесена, як у народній пісні* (з підр.).

Сфера функціонування слова *воднораз* обмежується, як правило, розмовним та художнім стилями: — *А хто там? — спитав переляканим і воднораз сердитим голосом* (І. Багряний); *Юркові трохи лячно й воднораз приємно* (В. Козаченко). Значно рідше цим прислівником послуговуються в науковій літературі та пресі. Однак лексична картотека Інституту української мови НАН України фіксує таке слововживання: *Градоносні хмари є воднораз і грозовими* (з журн.); *Для прогулянки і сну на повітрі у зимову пору дитину вдягають так, щоб їй було не холодно і воднораз, щоб і не перегрівалася* (з журн.).

ВОЄННИЙ — ВІЙСЬКОВИЙ. Прикметник *військовий* уживається на означення тих реалій та понять, які стосуються війська, армії, військовослужбовця: *військовий оркестр, військовий поїзд, військове правило, військова дисципліна, військовий одяг*. *Військово-* — перша частина таких складних слів: *військово-навчальний, військово-технічний, військовополонений; військово-морський, військово-повітряний, військово-політичний, військово-польовий*.

Воєнний — той, що стосується війни: *воєнні операції, воєнна таємниця, воєнний комунізм, воєнна доктрина*. *Воєнно-* — перша частина слів типу *воєнно-стратегічний*.

ВТРАЧАТИ — ГУБИТИ. Дієслова синонімічні, часто взаємозамінні, як у фразеологізмі *втрачати / губити голову*. Пор.: *як хлопчик, що втратив голову; не з тих, що голову губить*.

Матеріальні речі, предмети звичайно *гублять*; переважає, особливо в розмовному стилі, така сполучуваність: *загубив олівця, загубив книжку, парасольку, шапку* і под.

Щодо певних якостей, то їх можна як *губити*, так і *втрачати*, наприклад: *губити / втрачати гідність; губити / втрачати сон, апетит, тепло, легкість, спокій*. Але в науковому стилі (медицина) доречним є тільки дієслово *втрачати*: *хворий втратив апетит, сон, або втратив багато крові*.

Іменники на позначення часових понять *час, день, роки* сполучаються з обома дієсловами: *Старого любити — тільки дні губити*. *Не губи часу і не втрачай днів*. Із прислівниками *марно, даремно* сполучається спільнокореневе дієслово *витрачати*: *марно витрачати час, даремно витрачений час*.

Губити має ще значення «нищити», пор.: *не губи мене; в очі любить, а за очі губить*. У такому значенні дієслово *втрачати* не вживається.

ГАЛУЗЬ — СФЕРА — ДІЛЯНКА — ЦАРИНА — ТЕРЕН. Ці слова об'єднують спільне значення «певна сукупність фактів, явищ, занять, що становлять якусь окрему сторону людської

діяльності, людських інтересів», напр.: *Тканини домашнього селянського виробу ще довго будуть існувати по наших мальовничих селах та хуторах як одна з найулюбленіших галузей народного промислу* (О. Воропай); *Гідроенергетика має розвиватися не як галузь бізнесу, а як сфера охорони здоров'я людей* (з журн.); *На жаль, в ділянці збирання і вивчення робітничого фольклору у нас зроблено ще мало* (М. Рильський).

З таким самим значенням уживаються в сучасній українській мові слова *царина, лан, нива, терен* (як переносні): *Жодна царина духовної культури, мислення не відбиває в такій мірі історії народу, як література* (з газ.); *Гуртом же, вкраїнці, до лану освіти, Щоб вихід пошвидше знайти* (П. Грабовський); *За п'ятдесят років творчої праці на ниві театрального мистецтва... мені довелося створити численну галерею різноманітних сценічних образів* (А. Бучма); *На теренах народної освіти, педагогіки В. Сухомлинський зробив дуже багато* (з журн.).

Звичайно, помітна різниця у сполучуваності та стилістичних можливостях слів, що входять до першої та другої частини цього синонімічного ряду: *галузь, сфера, ділянка* — слова стилістично нейтральні, а *царина, лан, нива, терен* мають виразне стилістичне забарвлення, надають висловлюванню урочистості, піднесеності або навпаки — служать засобом іронії.

Досить часто із значенням, що властиве словам названого синонімічного ряду, помилково вживають слово *область* (очевидно, під впливом слововживання у російській мові): *Маємо ріст в усіх областях господарства* (з газ.). Літературній нормі відповідає речення із словом *галузь*, пор.: *Маємо ріст в усіх галузях господарства*.

ГОСПІТАЛЬ — ШПИТАЛЬ. Це слова-синоніми, що походять від латинського *hospitium*, але запозичені українською мовою через різні мови-посередники. Перше — через голландську та російську, друге — через німецьку та польську, де втратило початкове *ho-*. У сучасній українській мові *госпіталь* уживається на позначення лікарні для військових і є загальноприйнятим, напр.: *Коли його [Орлюка] перевезли в тиловий госпіталь, він був уже без пульсу* (О. Довженко).

Шпиталь — того ж значення, що й *госпіталь*, — має вужчу сферу вживання: його не зустрічаємо в офіційно-діловому мовленні, в ЗМІ. Ця назва трапляється в художньому стилі: *Пам'ятаєш наш саморобний шпиталь на польському фронті?* (В. Підмогильний). Звичне слово *шпиталь* у літературі, присвяченій історичним подіям, явищам XV — XIX ст., напр.: *У 1576 році... українське козацтво добилося передачі Тахтемирівського монастиря під шпиталь для поранених та одиноких у старості лицарів* (з журн.).

У розмовній практиці старших людей, носіїв південно-західних говорів, можна почути назву *шпиталь* як найменування лікарні. Помітна тенденція активізувати слово *шпиталь* у мові сучасних засобів масової інформації, де цим словом часто називають різні реалії — лікарню, лікарню для військових, лікарню для одиноких.

ГРУЗОВИК — ВАНТАЖІВКА. Слово *вантажівка* останнім часом активно вживається у пресі, на радіо й телебаченні. Ймовірно, своїм походженням іменник *вантажівка* зобов'язаний художній мові. Скажімо, любив його використовувати у творах Борис Харчук. Чи підхопив його письменник з народних уст, чи є воно вдалим авторським утворенням — невідомо. Однак стало слово *вантажівка* гідним заміником скалькованого з російської *грузовик*. Його рекомендуємо вживати у всіх сферах, залишаючи для розмовного стилю варіант *вантажка*.

ГУМАННИЙ — ГУМАНІСТИЧНИЙ — ГУМАНІТАРНИЙ. Ці три слова пов'язані з латинським словом *humanus* «людяний, людський» від *homo* «людина».

Прикметник *гуманний* найчастіше вживається для характеристики людяної у своїх діях, вчинках, ставленні до інших людей особи. Він, як правило, сполучається зі словами *люди, людина*, родовими назвами особи: *гуманні люди, гуманний приятель, гуманний командир*. Широко вживані в українській літературній мові вислови, в яких прикметник *гуманний* поєднується з абстрактними поняттями, передаючи зміст «пройнятий турботою про благо

людини»: *гуманне завдання, гуманна мета, гуманний напрям науково-технічної революції, гуманне суспільство.*

Від іменників *гуманізм, гуманіст* утворюється прикметник *гуманістичний*, що також пов'язаний із турботою про благо, повагою до гідності людини, але не вживається для характеристики внутрішніх якостей людини. Неправильні вислови типу *гуманістичний вчинок, гуманістичний керівник*, де треба вживати прикметник *гуманний*. *Гуманістичний* частіше характеризує суспільно-політичну, ідеологічну сферу людської діяльності, масштабні соціальні явища. Цей прикметник сполучається з іменниками *ідеал, ідея, зміст, місія, діяльність, культура*.

Про суспільство, літературу загалом можна сказати, що вони *гуманні*, але про конкретний художній твір звичайно кажуть, що він *гуманістичний*. Усталеними і поширеними є вислови *гуманістичний характер (нафос) літератури, гуманістичний фінал поеми, гуманістичні ідеї*.

Гуманітарний — пов'язаний із суспільними науками, предметом дослідження яких є розвиток людського суспільства. До гуманітарних наук належить філософія, історія, філологія, право, мистецтвознавство, етнографія.

У XIX ст. це значення ще не закріпилося за певною прикметниковою формою, тому в текстах М. Драгоманова натрапляємо на такий вислів: *спеціаліст гуманних наук*. У сучасній літературній мові для характеристики сфери науки, освіти вживається тільки слово *гуманітарний*, і тому не можна сказати *викладання гуманістичних дисциплін*, а тільки *гуманітарних дисциплін*.

Специфічною ознакою сьогодення стала *гуманітарна допомога* і відповідне словосполучення. Тобто фіксуємо вживання слова *гуманітарний* у значенні: «пройнятий гуманізмом, піклуванням про добробут людей, повагою до людської гідності». Таке значення, очевидно, поширилося під впливом багатозначного англійського слова *humanitarian*, що об'єднує в своєму тлумаченні зміст: 1) гуманний; 2) гуманістичний; 3) гуманітарний. Цікаво, що в англійській мові одне із значень цього слова — «філантроп», тобто «той, хто займається доброчинністю, допомагає нужденним». Саме від такого змісту — найкоротший шлях до слововживання *гуманітарна допомога*.

ДАЛЕКИЙ — ДАЛЬНИЙ. Ці прикметники — родичі з походження. Основним, уживаним у всіх стилях, є прикметник *далекий*. Він має більше значень, ширшу сполучуваність. *Дальній* сходиться з ним у кількох випадках. Це здебільшого стосується чималих відстаней у просторі або в часі. Так, спільним є значення «розміщений на великій відстані»: *далекий край, далекий ліс, далека турбаза — дальній край, дальній ліс, дальня турбаза*.

Про людину, що перебуває або живе десь далеко, кажуть: *далекий друг і дальній друг, далека мила і дальня мила*. Пор. ще: *далекий і дальній грім, далека і дальня луна; їдемо в далеку подорож і в дальню подорож*. Про дорогу, відстань на багато кілометрів, кажуть: *далека дорога і дальня дорога*. Те саме й про велику віддаленість у часі — чи в минулому, чи в майбутньому: *далеке (дальнє) минуле, далеке (дальнє) прийдешиє*. Не важко помітити, що таке паралельне вживання характерне для розмовного стилю, для тих понять, з якими пов'язана загальноновживана лексика. Наприклад, коли йдеться про віддалену спорідненість, коли хтось має того самого предка не ближчого, ніж у третьому коліні, кажуть *далекий (дальній) родич*.

Однак у книжних стилях літературної мови, термінологічних стандартах треба послуговуватися прикметником *далекий*: авіація, що долає тисячі кілометрів, — *далека*, капітан — *далекого плавання*, так само і *далеке зарубіжжя*.

Переносні значення віддаленості передає тільки прикметник *далекий*. Так, про погляд, очі, спрямовані в далечінь, або холодні, байдужі, кажуть: *далекий погляд, далекі очі*.

А людина, яка не думає про щось, не збирається щось робити, — *далека від того: Дядько був далекий від жартів* (тобто «не збирався жартувати»).

ДЕФЕКТ — НЕДОЛІК. *Дефект* — слово іншомовного походження (від лат. *defectus* —

недолік), позначає якусь ваду, хибу, недолік, пошкодження. Воно широко використовується в спеціальній літературі для називання різних фізичних вад людського організму, напр.: *дефекти на обличчі, дефекти носа, дефект вимови, приховані генетичні дефекти, дефекти міжшлункової перегородки*. Слово *дефект* здебільшого позначає такі вади, хиби, які можна побачити або фізично відчуті на конкретному предметі: *Ультразвуковий дефектоскоп безпомилково виявляє найменші дефекти* (з журн.). Усталеними є вислови *дефект розуму, дефект психіки*. Так само відзначаються усталеністю вислови *фізичні вади, психічні вади*.

У сучасній українській мові активно функціонують прикметники, утворені від слова *дефект*: *дефектний, дефективний*. *Дефектний* уживається тоді, коли йдеться про ушкоджений предмет, зіпсовану деталь, машину та ін., напр.: *Дефектні огірки утворюються внаслідок неповного запліднення* (з газ.). Значення прикметника *дефективний* — «який має психічні та фізичні вади, ненормальний»: *У його характері було щось дефективне, ненормальне* (з журн.).

Слово *недолік* може вживатись як синонім до слова *дефект*, напр.: *недолік мови — дефект мови*. Але семантика слова *недолік* ширша. Воно позначає недогляди, помилки у якій-небудь справі, роботі, діяльності окремої людини або організації. Вислів офіційно-ділового спілкування: *усунути недоліки в роботі*. Щодо людини, її характеру, вдачі перевагу треба надавати синонімам *вада, гандж*.

Отже, слово *дефект* позначає переважно відчутні, видимі недоліки конкретних предметів. Тобто, коли йдеться про конкретний предмет, то для характеристики його зіпсованості, пошкодження вживається слово *дефект*, а *недолік* указує на негативну ознаку, якість чого-небудь: *дефекти агрегату*, але *недоліки виховання*.

Основна сфера функціонування книжного слова *дефект* — спеціальна література, наукова термінологія.

ДЕФОРМУЮЧИЙ — ДЕФОРМІВНИЙ. Активний дієприкметник теперішнього часу *деформуючий* має значення «такий, що змінює зовнішній вигляд, форму чогось, призводить до негативних наслідків». Уживається переважно у науковому стилі та пресі, напр.: *Мікрорентгенографічне дослідження виявило на поверхні пластини деформуючі елементарні частинки* (з журн.); *Бюрократія як соціальний феномен, з одного боку — нормативна ідеальна модель організації праці, з другого — деформуючий фактор економічних відносин* (з газ.).

Сфера функціонування прикметника *деформівний* обмежується, як правило, спеціальною та науково-популярною літературою: *Я. Постригач — відомий учений у галузі механіки деформівного твердого тіла* (з журн.). Аналіз конкретного слововживання засвідчує тенденцію до переваги в термінологічному значенні словотвірного варіанта *деформівний*.

ДИЛЕМА — ПРОБЛЕМА — ЗАВДАННЯ. *Дилема* — слово грецького походження, воно означає необхідність вибору між двома можливостями, звичайно небажаними або важко здійсненними, напр.: *Війна і мир — ця дилема загострилася в наш час, наприкінці ХХ ст.* (з журн.) Помилковим є вислів *дві дилеми*, бо *ди-* вказує на наявність тільки двох можливостей однієї дії.

Часом це слово плутають з іменником *проблема*. Ось такий, скажімо, неправильний вислів: *Переді мною стояла дилема: де дістати гроші?* Зрозуміло, тут треба сказати *стояла проблема*. *Проблема* — це теоретичне чи практичне питання, що потребує розв'язання, а *дилема* передбачає вибір між двома можливостями. Цю різницю в змісті треба враховувати у висловах типу *розв'язувати складну проблему життя — життя поставило дилему, проблема війни і миру — дилема війни і миру*.

Завдання — це запланована для виконання робота, справа, доручення: *У новому фільмі «Арсенал» я значно звузив рамки своїх чисто кінематографічних завдань* (О. Довженко). Найчастіше іменник *завдання* означається такими словами: *невідкладне, важливе, виняткове, конкретне, нездійсненне, непосильне, складне, посильне* та ін.: *Невідкладним завданням є всебічна оцінка впливу існуючих і створюваних підприємств на природу, пошук конкретних*

шляхів підвищення їхньої екологічної безпеки (з журн.).

Отже, *дилема* і *проблема* вказують на необхідність розв'язання проблеми, зокрема шляхом вибору між двома можливостями, а *завдання* стосується виконання окремого обсягу роботи.

ДИПЛОМАНТ — ДИПЛОМАТ — ДИПЛОМНИК. Ці слова запозичені з французької мови, а походять з грецької, у якій вони означали «аркуш, документ, складений удвоє». Вони мають різне значення. *Дипломантом* називають особу, відзначену дипломом за видатні успіхи в якій-небудь галузі, переможця конкурсу. Словом *дипломник* (як часом помилково і *дипломант*) називають людину, яка працює над дипломною роботою. Нормативна сполучуваність: *дипломант конкурсу*, а також *дипломник з університету, університетський дипломник*.

А от *дипломат* з *дипломом* пов'язаний тільки етимологічно, за походженням. *Дипломати* — службові особи, які мають урядові повноваження для здійснення офіційних відносин з іноземними державами: *Починалась війна і польські дипломати знову зверталися до Трансильванії, до Риму..., до Австрії по допомогу* (О. Ільченко). *Дипломатом* називають також людину, яка вміло і тонко діє у стосунках з іншими. Із недавнього мовного побуту 70—80-х років відоме також слово *дипломат* як назва портфеля, невеликого чемодана, валізки. Цього слова не знайдемо в сучасних словниках, а втім, ніхто й не сплутає дві омонімічні назви — *дипломат* — особа і *дипломат* — предмет.

ДІСТАВАТИСЯ — ПОТРАПЛЯТИ. Неправильно вживається дієслово *діставатися* в такому контексті: *Диски з українськими програмами стають філофонічною рідкістю, не діставшись ще до прилавків магазинів* (з газ.). Характеризуючи цим словом неживий предмет, автор хотів образно висловити свою думку і застосував до дисків ознаку живої істоти — *діставатися*. Але образність не досягла в цьому випадку бажаного естетичного ефекту. Натомість треба було б сказати: *Диски стають рідкістю, навіть не потрапивши на прилавки магазинів*.

Дієслово *діставатися* (*дістатися*) у значенні «добиратися до певного місця, до певного часу», вживається насамперед стосовно істот, людей: *дістатися до хати, дістались до дому*, напр.: *Надвечір я дістався до самотньої лісничівки, над рікою, серед лісу* (М. Грушевський).

ДІТИ — МАЛЯТА — НЕМОВЛЯТА. *Діти* — так називають, зокрема, дівчат і хлопців молодшого віку. Слово це емоційно нейтральне, широкоживане і в усному, і в писемному мовленні, напр.: *Книга призначена для дітей дошкільного віку* (з газ.).

Варто розрізняти смислові відтінки слів *дитина, маля, немовля*. *Малям, малятком* можна назвати і зовсім маленьку дитину, і молодшого школяра: *Маля спало солодким сном; Малята, старшокласники працювали на суботнику* (з газ.). *Немовлям* називають тільки дитину, яку годують груддю, яка ще не вміє говорити, напр.: *Немовля відразу після народження загортало у кожух і клало на покуття, щоб було багате* (А. Данилюк). Існують пестливі форми цього слова — *немовлятко, немовляточко*.

ДОВОДИТИ — ДОКАЗУВАТИ. Слова різняться сферами стилістичного вживання, хоч ще в ХІХ ст. вони вживалися без стилістичного розподібнення, пор.: *Я стала змагатися, доводити, що вона помиляється* (О. Кониський) та *Ти знов тихо і поважно доказувала мені, що дрібниці життя мають величезну руйнуючу силу* (Леся Українка). У наведених фразах дієслова мають значення «переконувати кого-небудь у чомусь». У значенні «підтверджувати істинність, правильність чого-небудь фактами, незаперечними доказами» сучасна літературна мова віддає перевагу дієслову *доводити*, напр.: *Наука доводить, що життя на Марсі існує, але чи є там люди і які вони, поки що невідомо* (Г. Тютюнник).

Отже, для розмовного та художнього стилів властиве паралельне вживання дієслів *доводити, доказувати*. Через виразний колорит розмовності, який характерний для вислову *доказувати*, його не приймають діловий, науковий стилі.

У книжних стилях послуговуються дієсловом *доводити*: *доводити до відома, доводити вину, концепцію, непричетність, право, правоту, теорему* тощо. Характерно, що в значенні

відповідної предметної дії усталився іменник *докази*, напр.: *Нюрнберзький процес відзначався винятковою бездоганністю і силою доказів* (з газ.); *Один з доказів обертання Земні навколо Сонця — існування річного паралакса зір* (з підр.).

ДОМАГАТИСЯ — ДОБИВАТИСЯ — ДОСЯГАТИ. Перелічені дієслова називають волевиявлення людини, зусилля суспільства з метою одержання певного результату. Загальнолітературна норма з двох близьких за значенням синонімічних слів *домагатися* (пор. споріднене дієслово *могти*) і *добиватися* надає перевагу першому, як стилістично нейтральному, однак багато важить усталена сполучуваність, пор.: *домагатися прав, волі, домагатися поліпшення успішності учнів*, але *добиватися високих урожайів, добиватися завершення будівництва, добиватися слова від когось* і под.

Досягти активно сполучається з абстрактними словами, найменуваннями різноманітних понять типу *культура (наука, галузь, торгівля і под.) досягла розвитку*. Воно характеризує також діяльність окремої особи (осіб): *учений досягнув поставленої мети, автор досягнув значної майстерності*. Як правило, це дієслово виступає у формі доконаного виду, тобто вказує на завершений процес. Найчастіше воно сполучається зі словами *мета, результат* або їхніми синонімами. *Добиватися* звичайно передбачає поєднання із словами конкретної семантики. Стилiстично це дієслово відзначається розмовністю. Напр., у контексті *Кожна людина повинна знати тисячолітню історію і культуру своїх предків, їх мову. Як цього добитися? Образно кажучи, треба «занурити» людину в національне середовище, яке повинно бути для неї природним* (з журн.) замість *добитися* варто було б використати дієслово *досягти*.

ДРІБНІ ГРОШІ — ДРІБ'ЯЗОК. В українській мові є термін *дрібні гроші*, що відповідає російському *мелочь* щодо розмінної монети.

Дріб'язок — це щось незначне (чи предмет, чи справа), що не має вартості. Вживаючи слово *дріб'язок* щодо грошей, маємо на увазі їхню незначну, мізерну суму, а не гроші як такі. Наприклад, може бути такий діалог: — *У тебе є гроші?* — *Тільки якийсь дріб'язок лишився, все витратив.*

У цьому випадку *дріб'язок* — дуже мала сума грошей, хай навіть паперових. А коли говоримо про розмінну монету, безвідносно до суми, треба вживати словосполучення *дрібні гроші* або субстантивовану форму *дрібні*. Ця назва відповідає за змістом фінансовому терміну *розмінна монета*: **Розмінна монета** використовується для розрахунків за товари вартістю до 1 гривні (з газ.). У побуті ще кажуть *дрібняки*. Не так давно в обігу були *срібнячки, срібняки* (монети з срібла, його сплавів), *мідяки* (монети з міді або ті, що кольором нагадують мідь).

ДОСИТЬ — ДУЖЕ. Прислівник *досить* часто вживається недоречно, як, скажімо, в такому тексті: *Не всі господарі приватних будинків подбали про належну підготовку опалювальних печей. І це обходиться для них досить недешево* (з газ.). Слово *досить*, сполучаючись із прикметниками, прислівниками, має вказувати на високий ступінь, велику міру або велику кількість чого-небудь: *Не вважаючи на погляди гостей, вона так само спокійно підняла великий і досить тяжкий цебер* (В. Винниченко). Пор. також: *досить огрядний чоловік; досить міцно стис руку; досить далеко відійшов від гурту*. Ось чому в наведеному вище реченні природно звучав би вислів *обходиться досить дорого*, бо йдеться про високий ступінь вияву ознаки. Слово *досить* властиве насамперед книжній мові, а в розмовному або публіцистичному стилях його заступає прислівник *дуже*.

ДУМА — МИСЛЬ — ДУМКА — РОЗДУМИ. Так по-різному називають вияви розумової діяльності людини.

В усній та писемній мові поширеною є форма множини слова *дума* — *думи*. *Думи* — це те саме, що й *роздуми*, але різняться ці слова сферами вживання: перше частіше вживається в поетичній мові, а друге — в наукових текстах. *Думи*, як правило, мають узвичаєні епітети *важкі, гіркі, невтішні, безрадні, чорні, сумні, невідрадні*, напр.: *Чорні думи облягли хмарами горде чоло* (І. Нечуй-Левицький); / *клятих дум мене бентежить рій* (М. Зеров).

Іменник *думи* належить до традиційного поетичного словника, де виступає з прикладками *спогади-думи, думи-мрії*. Це слово активно вживається як з прикметниками присвійного значення, так і з родовим приналежності: *удовині думи, дівочі думи, думи дитячі, дума козацька, думи хлібороба; думи вільного народу; думи, сподівання, інтереси і потреби людей*.

До слова *дума* близький за значенням іменник *мисль*. Сфера його вживання — публіцистичні, художні тексти, напр.: *Коли у народу відбирають меч, народжується інша зброя — мисль, яку несуть у народ вчені, письменники* (з газ.). *Мислі* можуть бути *чорними, важкими, темними*. Можна також сказати *добра людська мисль, благородні мислі*. І все-таки слово *мисль*, на відміну від *дума*, конкретніше; воно виражає більш-менш визначену розумову діяльність, характеризує духовне життя, дії конкретної людини. Крім того, цей вислів стилістично забарвлений. Відомі фразеологізми з іменником *мисль* типу *мати на мислі* «думати про кого-, що-небудь», напр.: *Думаю, що навряд чи я скінчу коли хоч половину того, що маю на мислі* (Леся Українка).

У науковій, офіційно-діловій мові термінологічного значення набув іменник *думка*: *філософська думка, наукова думка*. Слово *думка* стилістично нейтральне: *Чернігівський літопис є важливим джерелом та цікавою пам'яткою української історичної та суспільно-політичної думки того періоду* (з журн.).

Слово *роздум(у)* теж характеризує розумову, пов'язану з мисленням, діяльність людини, але передає воно насамперед процес думання, міркування конкретної особи. Зі словом *роздуми* звичайно пов'язується уявлення про думки, глибокі міркування над складними, болючими питаннями, напр.: *Він, викинувши з голови всі ті роздуми, які мучили його, швидко закрокував до своєї хати* (Г. Тютюнник).

Оскільки сам процес розмірковування окреслений у часі, узвичаєними є такі вислови: *не мати часу для роздумів, хвилина роздумів, довгі роздуми*. Процес роздумування супроводжує різноманітні дії людини, характеризує її стан, вдачу, схильність заглиблюватись у власні думки: *згодився без роздумів, стояти в роздумі, людина схильна до роздумів*.

Позначаючи інтелектуально-аналітичну діяльність людини, *роздуми* найчастіше стосуються прочитаного, побаченого. *Роздумом* називається твір або частина твору, в якій автор висловлює свої думки, переживання, почуття. В українській літературній мові набули поширення прикладкові словосполучення *фільм-роздум, стаття-роздум, монолог-роздум*.

ЕКОНОМІЧНИЙ — ЕКОНОМНИЙ. Слово *економічний* уживається стосовно понять, пов'язаних з економікою — суспільно-виробничими відносинами, господарською і фінансовою діяльністю: *економічна війна, економічна самостійність, економічний прогрес, економічні закони, економічні системи* та ін., напр.: *Цей документ має визначити правові, економічні та організаційні основи державної політики України* (з газ.).

Слово *економний* співвідноситься зі словами *економія, економити*, і тому має інше значення — «який бережливо, ощадливо витрачає що-небудь, сприяє економії»: *економне витрачання природних запасів, письменник економний у словах, економні рухи*, напр.: *Економні витрати паперу сприятимуть збереженню природних ресурсів*.

ЖИТЕЛЬ — МЕШКАНЕЦЬ. Поряд із словом *житель* (*жителі міста, жителі морів, місцеві жителі*) у сучасній українській мові помітна тенденція широко вживати синонім *мешканець*.

Слово *мешканець* (запозичене з польської) усталилося насамперед як назва особи, що займає якесь приміщення для житла: *мешканці будинку, мешканці квартири, мешканці поверху* та ін. Але останнім часом слово *мешканець* активізувалося і як назва особи, що живе в певному місці (тобто в значенні «житель»): *мешканці Києва, мешканці сільської місцевості*.

Мешканці можна сказати і про тварин, які населяють певну місцевість: *мешканці лісу, мешканці морів, мешканці пустелі*. У цих значеннях у сучасній літературній мові слово *мешканець* майже витіснило слово *житель*, пор.: *Мій брат мешканець цього будинку*.

ЖІНКА — ДРУЖИНА — СУПРУГА. Слово *жінка* належить до широковживаних у

сучасній українській літературній мові. *Жінкою* називають будь-яку особу жіночої статі, дорослу людину, на відміну від маленької дівчинки, а також заміжню особу, напр.: — *Галю, будь мені жінкою та й поїдьмо зі мною, — каже козак* (Марко Вовчок).

Синонімом до іменника *жінка* є слово *дружина* — «заміжня особа стосовно до свого чоловіка». Назва *дружина* звична в офіційно-ділових мовних ситуаціях, напр.: *Чи сподіваються діти та дружина бачити його вдома сьогодні?* (О. Гончар).

В історичних творах, прислів'ях, приказках натрапляємо на слово *супруга*: *Так, беремо ми в юності супругу, Проте її не знаємо тоді. І лиш в тривогах, втратах і біді На схилку днів пізнаємо в ній друга* (І. Кочерга). Слово *супруга* є нормативним у російській мові, де воно позначене відтінком книжності, офіційності. Саме так воно сприймається і в розмовній російській мові.

Літературно-нормативними в сучасній українській мові є слова-синоніми *жінка*, *дружина*, що мають незначну стилістичну різницю: назва *жінка* — стилістично нейтральна, звична в розмовній практиці. Назва *дружина*, крім розмовної практики, вживається також в офіційно-діловому спілкуванні, в урочисто-піднесених ситуаціях. Похідні слова *подружжя*, *подружній* засвідчують продуктивність відповідної основи в сучасній мові.

ЗАБОРОНЕНИЙ — ЗАБОРОНЕНО. Ці слова відразу нагадують написи в громадських установах, транспорті, де нас, наприклад, попереджають: *Стороннім вхід заборонено*. Граматика дозволяє також іншу форму: *Стороннім вхід заборонений*. Тільки форма на *-но* вживається у сполученні з неозначуваною формою дієслова: *Палити заборонено; Входити заборонено*.

Очевидно, у дієприкметниковій формі на *-но* закладена більша офіційність і категоричність, чого й вимагає конкретна ситуація.

ЗАВЖДИ — ЗАВШЕ. Обидва ці прислівники властиві українській літературній мові. Мають значення «постійно, повсякчас; у будь-який час» або ж «навіки, довічно». Розрізняються стилістичним уживанням; *завжди* — стилістично нейтральне слово, а *завше* — вживається частіше в розмовному, художньому стилях. Властиве слово *завше* і народним пісням: *У мене чари завше готові — білеє личко, чорнії брови..*, або таке: *В нашій світлиці, я знаю, завше неділя була*.

Для одних мовців звичніше слово *завжди*, для інших — *завше*. Це залежить від мовного оточення, зокрема й діалектного, від розмовної традиції. Останнім часом слово *завше* поширилося в поетичній, публіцистичній мові.

Не зовсім доречним є прислівник *завше* у книжних стилях — науковому, офіційно-діловому. Як порушення сучасної стилістичної норми сприймається його вживання в такому контексті: *Кількість елементарних частинок не завше однакова*.

ЗАГАЛЬНИЙ — СПІЛЬНИЙ. В одній ліричній пісні співають: *Щастя — це загальні мрії золоті*. Чи можна назвати мрії закоханих *загальними*? Ні, вони *спільні*, бо належать двом, напр.: *У ці дні дівчата в полі, на житах, роблять спільний обід — тризну в честь [на честь] русалок* (О. Воропай).

Загальний і *спільний* синонімічні в значенні «такий, що охоплює всіх, стосується всіх»: *загальна (спільна) розмова, загальне (спільне) засідання, діло*, напр.: *Вся повнота влади на Січі належала загальній раді, до якої входили всі козаки (з газ.)*. Зовсім інше значення має прикметник *загальний* у контексті: *До кожної дрібниці ти dokonче мусиш підвести якусь загальну базу* (В. Підмогильний). Тут *загальний* — протилежне за змістом прикметникові *конкретний*.

Отже, в сучасній українській мові вживаються усталені словосполучення типу *загальне положення, загальне правило, загальне право* (поширюється на всіх) *обирати і бути обраним, загальні збори*, але: *спільне прагнення жити в злагоді й мирі, спільні мрії, спільні турботи*.

ЗАКАЛЯТИСЯ — ГАРТУВАТИСЯ. Часом призводить до мовних курйозів нерозрізнення

значень близьких за звучанням українських та російських слів. Наприклад, в українській мові дієслово *закаляти* (*закалятися*) має значення «забруднити (забруднитися)»: *Повабились наші На мову лукаву, Затоптали, закаляли Козацькую славу* (П. Куліш). Щоправда, в такому значенні його частіше вживали в літературній мові XIX ст., проте і в мові письменників старшого покоління воно має назване значення, пор.: *Іона знає нарядитися та з ким-небудь поцокотіти, а він — часом і коло печі свої руки каляє, горшки соваючи* (Панас Мирний). Із прямого значення розвинулося й переносне: *каляти* «укривати ганьбою, неславити кого-, що-небудь»: *Ледачого... не займай — і сам себе не каляй* (П. Гулак-Артемівський). Однак у сучасній українській літературній мові звузилося коло вживання названого дієслова і співвідносних з ним граматичних форм. Тому й натрапляємо на оцінні контексти щодо неправильного використання дієслів.

Наведемо приклад: — *А ось тут ви пишете: «Закаляти волю». Так не можна... Закаляти чоботи в болоті — це буває. Бачите, в російській мові це слово має зовсім інший зміст. Саме його ви, певно, і мали на увазі* (С. Журахович). Той інший зміст в українській мові передають слова *гартувати, загартовуватися* та інші з коренем *гарт*.

Стріли, залізо, сталь *гартують*, тобто раптовим охолодженням розжареного металу надають металевим виробам особливої твердості, міцності: *Залізо загартувували і в старовину* (з журн.); — *Добрі, сину, ножі будуть На святее діло. Ходім з нами у Лисянку Ножі гартувати* (Т. Шевченко).

Переносно *гартувати, загартовувати, загартувати* означає «виховувати моральну і фізичну стійкість, витривалість, уміння переборювати труднощі, знегоди».

Зворотні дієслова *гартуватися, загартуватися* означають «зміцнюватися взагалі, ставати монолітним, стійким». Звідси — *гартування, гартувальний, гартований, гартувальня, гартівник* та ін., напр.: *Буду зброю лаштувати — меч-гартованець кувати* (Н. Забіла).

ЗАКІНЧИТИ — ЗАВЕРШИТИ. Дієслово *закінчити* називає кінець різноманітних дій, видів роботи, діяльності, відрізка життя, навчання людини тощо, напр.: *Тільки друга нічна зміна сторожі закінчувала свою варту* (С. Скляренко); *Хочу закінчити це хоч одно оповідання* (М. Коцюбинський). Фразеологізм *закінчити життя (вік)* означає «померти».

Подібне змістове наповнення має дієслово *завершити* — «довести виконання, здійснення чого-небудь до остаточного кінця».

Розрізняються названі дієслова стилістичним колоритом: порівняно з нейтральним або звичним у розмові дієсловом *закінчити* його синонім *завершити* відзначається книжністю, високим поетичним звучанням, напр.: *А потім щось завершить не дали. А потім заіпдозрили в крамолі. А потім зацькували, довели... І що митцю лишилося від долі?* (Л. Костенко).

ЗАПРОВАДЖУВАТИ — УПРОВАДЖУВАТИ. Розрізненню значень цих слів можуть допомогти їхні російські відповідники. Так, *упроваджувати* — це «внедряють»: *упроваджувати механізоване доїння, впроваджувати насінневу культуру*. А *запроваджувати* — це «вводить»: *запроваджувати 8-годинний робочий день; запроваджувати в життя, у практику*. Хоча можливе також *запроваджувати у виробництво, запроваджувати машини*. Отже, *запроваджувати* — це і «внедряють», і «вводить», а *впроваджувати* — лише «внедряють».

ЗАСЛУХАТИ — ПРОСЛУХАТИ — ВИСЛУХАТИ. Слово *заслухати* вживається стосовно офіційних повідомлень, доповідей на зборах, засіданнях, конференціях: *заслухали рішення зборів, заслуховують звіти про участь у проекті; заслухано вирок*.

Одне із значень дієслова *прослухати* — «слухати що-небудь з початку до кінця»: *прослухали коротку інформацію наукового працівника, прослухали лекції, прослухали оповідку, прослуховувати магнітофонний запис*.

Отже, *заслухати* чи *прослухати інформацію, оголошення*? Обидва вислови правомірні, але передають різні відтінки змісту. Загальніше в офіційних ситуаціях звучить словосполучення з дієсловом *заслухати*, напр.: *треба заслухати інформацію про олімпіаду*. Дієсловом *прослухати*

стосується здебільшого ситуації завершеності дії, крім того, воно вживається в спеціальному термінологічному значенні: *прослухати гру віолончеліста на конкурсі виконавців*.

Дієслово *вислухати* має інші тенденції сполучуваності. Використовується воно переважно для характеристики конкретного акту розмови, спілкування, побутової бесіди, напр.: *вислухати співрозмовника, вислухати скаргу, вислухати заяву*.

ЗАЧИТАТИ — ПРОЧИТАТИ. *Зачитати указ чи прочитати указ, зачитати телеграму чи прочитати телеграму?* У наведених сполученнях дієслова *зачитати* й *прочитати* синонімічні, тобто виступають як рівноцінні, взаємозамінні в значенні «оголошувати; читати щось уголос, для загального відома». Але різні префікси вносять і певні відтінки: *Леся рівним голосом прочитала текст* (О. Гончар); *Сухорлявий дідок в окулярах... розгорнув у книжці закладене місце й зачитав, наче дітям у класі* (О. Гончар).

У практиці спостерігається тенденція використовувати дієслово *зачитати* в таких випадках, коли йдеться про повідомлення вголос якоїсь короткої інформації (*зачитати заяву, резолюцію* тощо) в офіційних умовах зборів, засідання. Відтінки значення двох префіксальних дієслів увиразнюються, коли йдеться про теперішній час, напр.: *голова зборів зачитує резолюцію*. Теоретично можлива й така фраза: *голова зборів прочитує резолюцію*, тобто голова зборів сам ознайомлюється з резолюцією, перечитує її від початку до кінця. Але звичайно кажемо *голова зборів читає резолюцію*. У такій мовній формі втрачається відтінок передбаченої завершеності, одномоментності дії, спрямованості її на слухачів. Отже, коли йдеться про офіційне повідомлення вголос, інформування слухачів щодо змісту офіційних паперів, здебільшого коротких, перевага надається дієслову *зачитати*: *зачитати указ, зачитати телеграму*. З іменниками *доповідь, лекція* усталилася інша сполучуваність: *прочитати доповідь, прочитати лекцію*.

ЗДОБУВАЧ — ПОШУКУВАЧ. Обидва слова побутують у мові науковців, що захищають кандидатські або докторські дисертації. Тож якому надати перевагу? Згадаймо, що на титульній сторінці дисертаційного дослідження і на авторефераті написано: *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата / доктора...* Отож, дисертація на здобуття..., а той, хто захищає дисертацію, природно, *здобувач*, а не *пошукувач*. Крім того, звернімо увагу на вислів *науковий ступінь* (*ступінь* — іменник чоловічого роду), що цілком закономірно заступив поширене у мовній практиці словосполучення *вчений ступінь*: адже захищається **наукове** дослідження, розвідка, **наукова** праця, автор її — науковець, той, хто працює в певній ділянці науки.

Члени спеціалізованої ради слухають, як виступають *здобувач*, опоненти, аналізують захист і присуджують *здобувачеві* науковий ступінь кандидата або доктора. Саме *присуджують*, а не *присвоюють*; цю останню дію зафіксовано в іншому вислові: *присвоїти наукове звання*.

Опоненти пишуть і виголошують *відгуки / відзиви* про (на) кандидатську (докторську) дисертацію. До речі, обидва слова *відгук* і *відзив* уживаються паралельно, без розрізнення значень, хоча за місцем у словотвірній будові української мови перевага належить слову *відгук*. На адресу (а не в адресу) спеціалізованої ради надходять відгуки про автореферат. Зачитують *відгук провідної* (а не *ведучої*) організації.

Завершуючи відгук про дисертацію, опонент робить висновок про те, чи автор *достойний вченого ступеня*, хоча ця формула сприймається як розмовний варіант. Натомість вислів *Автор дисертації заслуговує наукового ступеня, або заслуговує присудження наукового ступеня* відповідає сучасним літературним нормам.

Дисертанти готують до захисту документи, зокрема й *витяг* із протоколу. Усталюються й різні форми звертання до присутніх на захисті: *Високоповажний голово спеціалізованої ради! Вельмишановні члени спеціалізованої ради! Шановні присутні! Шановні колеги! Пані й панове! Вельмишановне зібрання* (а не *зібрання* чи *зібрання*).

Отож, будьте уважні до українського ділового спілкування під час захисту дисертацій.

ЗИЗИЙ, ЗИЗООКИЙ — КОСИЙ, КОСООКИЙ. Це синонімічні пари слів, що називають

фізичну ваду очей.

Словник української мови в 11-ти томах кваліфікує прикметники *зизий*, *зизоокий* як діалектні. Вони активно функціонували у розмовній практиці та художній літературі ХІХ—поч. ХХ ст. Словами *зизий*, *зизоокий* послуговувалися О. Кониський, М. Вовчок, І. Франко, Л. Мартович. Наявні вони в «Словнику української мови» Б. Грінченка. Натрапляємо на них також у творах О. Ільченка, П. Панча, І. Вільде, О. Іваненко, О. Донченка, М. Стельмаха, П. Загребельного, Вас. Шевчука. Відомі фразеологізми української мови типу *зизим оком (зизом) дивитися на кого (накривати кого)* із значенням «косити, скошувати очі», а також «кидати косі погляди, виявляючи незадоволення, недобррозичливість», напр.: *Панич теж приїхали. Не той молодший, а старший, той, що дивиться зизом* (Н. Кобринська); *Не до смаку це припало Мамаєві. Бачу, зизом поглядає на самого князя* (О. Ільченко).

Від слів *зизий*, *зизоокий* утворені абстрактні іменники *зиз*, *зизоокість*. Неповну міру вияву ознаки передає прикметник *зизуватий*: *Зизувате Спиридонове око блукало по стіні* (О. Ільченко). У художньому стилі ХХ ст. активізувалися прикметники *косий*, *косоокий*, *косуватий*: *Федір Петрович весь час дивився спідлоба — він був косоокий* (Ю. Збанацький); *Мов зараз я бачу перед собою твоє широке обличчя і чорні твої, як антрацит, трохи косуваті очі* (О. Донченко). Як свідчать приклади з художньої літератури, слово *косий* може характеризувати і форму, і розріз очей, не маючи нічого спільного із фізичною вадою, напр.: *Лі Юнк-Шан, косоокий,.. як всі китайці, сидів на горбочку, жував чорний хліб...* (М. Ірчан).

Хоч у розмовно-побутовій і художній мові звична синонімія прикметників *зизий*, *зизоокий* — *косий*, *косоокий*, проте у книжних стилях усталилися як терміни слова *косоокий*, *косоокість*, напр.: *Корекція зору в косооких дітей починається зі спеціальних тренувальних вправ* (з журн.); *Косоокість* — відхилення зорової осі одного з очей від спільної точки фіксації при відсутності бінокулярного зору (з газ.).

ЗМІСТ — ЗНАЧЕННЯ — СУТЬ — СУТНІСТЬ — СЕНС. Названий ряд синонімів об'єднує поняття «внутрішня основа, особливість, сутність чого-небудь». Найбільш поширеним щодо цього і стилістично нейтральним є слово *зміст*: *зміст життя, зміст поведінки, зміст повідомлення, зміст поняття*. Як термін уживається словосполучення *зміст і форма* (у мистецтві), тому одне із цих співвідносних понять не може мати синонімічної заміни типу *значення, сутність* і под. Терміном виступає також іменник *значення*: *значення слова, значення терміна, лексичне значення, граматичне значення слова*.

Часом у розмовній практиці можна почути слово *смысл* у значенні «суть, сутність, сенс, зміст», тобто вживають вислови типу *смысл слова, смысл речення, смысл творчості*. Замість них треба вживати вислови *зміст слова, зміст речення, зміст творчості*.

Поняття «розумна основа, мета, призначення чого-небудь» передається словами *зміст, сенс, суть, сутність*: *зміст буття, сенс життя, суть життя*. Отже, *зміст*, з одного боку, це «те, про що йдеться, розповідається; те, що описується, зображається» (*зміст оповідання, зміст картини*), а з другого — це «найважливіша ідея, основа, сутність чогось».

Слово *смысл* неправомірне у значенні «розум», «глузд», напр.: *тверезий смысл, здоровий смысл*. Нормативними в цьому разі є тільки словосполучення *тверезий розум, здоровий глузд*.

Замість поширених ненормативних висловів у *смыслі того, в якому смылі, є смысл, немає смыслу* треба вживати: *у розумінні того, в якому розумінні, щодо того, є рація, є сенс, немає рації, немає сенсу*.

ЗНАМЕНИЦІСТЬ — АВТОРИТЕТ. Обидва слова називають і певну якість, властивість, і особу, що є носієм цієї властивості.

Знаменитість — це широка популярність, славнозвісність. Так характеризують переважно людей із світу мистецтва, літератури: *Він охоче відвідував концерти знаменитостей, що прибували на гастролі* (з газ.).

Авторитет (походить від латинського слова *auctoritas* — влада) має значення «сила». Про

авторитет, як правило, говорять, маючи на увазі поважність особи, організації, колективу, теорії тощо: *Популярність матиме не мітингова політизація, а набуватимуть авторитету ті політичні сили, які будуть пропонувати серйозні програми* (з журн.). *Авторитет* — слово ширшого застосування, ніж *знаменитість*. Воно властиве офіційно-діловому, науковому стилям: *міжнародний авторитет України, авторитет наукової думки*. Усталені вислови з іменником *авторитет*: *посилатися, спиратися на авторитет, схилитися перед авторитетом, авторитет періодичного видання* і под.

Однак у 90-і роки ХХ ст. набуло поширення інше значення слова *авторитет*, ще не зафіксоване в сучасних словниках, але всім відоме із засобів масової інформації: так називають злочинця, що займає панівне становище в кримінальному середовищі, тобто *авторитети* — це «злочинці в законі».

ЗНАХОДИТИСЯ — ПЕРЕБУВАТИ. Ці слова видаються на перший погляд тотожними, проте вони описують різні позамовні ситуації. Перше дієслово вживаємо тоді, коли в результаті пошуків знаходимо загублене, втрачене: *знайшлися заблукалі в степу діти; знайшовся блокнот, журнал, олівець*. Це дієслово передає також значення «виявлятися, з'являтися», напр.: *Знайшлося чимало охочих відвідати Музей історичних коштовностей України; У селі Біла Тернопільської області знайшлися люди, які ще пам'ятають всесвітньо відому співачку Соломію Крушельницьку*. У художньому та розмовному стилях дієслово *знаходиться* передає зміст «зміркувати, сказати, зробити що-небудь, вийти, не розгубившись, із скрутного становища», напр.: *Катерина не змовчала, знайшлася на відповідь* (М. Рудь). У діалектах послуговуються цим словом і тоді, коли кажуть про народження дитини: *І куди не подивився — скрізь красюди знайомі — тут мій батько зростає, тут і сам я знайшовся і зріс* (А. Головка). Усі наведені слововживання нормативні. Так кажуть і пишуть українською мовою. Проте маємо у сучасній мовній практиці і випадки неправильного використання дієслова *знаходиться*.

По-перше, часто плутають *знаходиться* і *перебувати*, коли йдеться про місце перебування когось. Це значення передає дієслово *перебувати*. У тексті може уточнюватися інформація про конкретне місце перебування і час: *В Україні перебував віце-президент Словенії; Президент України перебуватиме у Парижі з 20 до 23 серпня*.

По-друге, неправомірно вживають дієслово *знаходиться*, вказуючи на місце розташування чогось, на простір. У цьому разі треба шукати інших українських слів, напр.: *Штаб полку містився в школі* (П. Панч); *Журнали лежали [містилися] у письмовому столі*. У повсякденному мовленні здебільшого обходимося без дієслів-присудків: *Моя квартира — на першому поверсі*.

Варто зазначити, що сполуки зі словом *перебувати* мають відчутне книжне забарвлення. Це дієслово вказує не лише на місце перебування, а й на стан когось або чогось; становище, в якому опинилася особа: *перебувати в депресії, перебувати в стані шоку; газ перебуває під тиском; перебувати у невідгідному (скрутному) становищі*. У подібних конструкціях дієслово *перебувати* виконує власне функцію зв'язки, сигналізує про належність словосполучень до книжних, нехудожніх стилів. Порівняймо приклади з офіційної і уснорозмовної сфер спілкування: *Наказую на час перебування у відпустці співробітників відділу оптимізації припинити дослідні роботи у лабораторії відділу, Кожного року в червні я у відпустці*.

З ОГЛЯДУ — З ПОГЛЯДУ. Часом плутають ці прийменники, хоч вони й мають різні значення і свою сферу вживання. *З огляду* на щось означає «через те, що», «зважаючи на те, що», напр.: *З огляду на можливу перерву в постачанні паперу видавництво переглянуло свій план*. Інше значення передається в реченнях із прийменником *з погляду*, пор.: *З погляду видавців треба було б подбати про державну програму створення підручників*, тобто *Видавці вважають, що...* Обидва прийменники надають висловлюванню книжного забарвлення.

ЗБІГАТИСЯ — СПІВПАДАТИ. Слово *співпадати* не тільки часто звучить в усних стилях, на нього натрапляємо і в письмових текстах. Однак в українській літературній мові таке утворення вважається порушенням норми. Це калька з російського — *совпадать*. Йому в

українській мові відповідає дієслово *збігатися*. Воно має такі відтінки значень: «відбуватися одночасно» — *збігаються такти, збігається з ювілеєм, події збіглися*; «бути однаковим» — *збігаються думки, погляди і под.*; «мати той самий напрям, місцезнаходження» — *кордони збігаються, напрямки збігаються*. Для називання цього поняття використовують також близькі за значенням прикметники *однакові, тотожні*.

ІНВЕСТУВАТИ ВКЛАД чи **ВИРОБНИЦТВО**. Звичайно ж, правильний вислів із другим дієсловом, бо *інвестиція* — це і є вклад. Пор.: *інвестиція* (від лат. *investio* — «одягаю в будище») — «довгострокове вкладення капіталу в промислові, сільськогосподарські, транспортні, торговельні, банківські та інші підприємства в межах країни або за кордоном з метою одержання прибутку». Саме тому *інвестувати вклад* — це як *дерев'яне дерево*. Треба казати: *інвестувати виробництво, здійснити інвестицію у виробництво* тощо.

ІНІЦІАТИВА — **ПРОПОЗИЦІЯ** — **ЗВЕРНЕННЯ**. Слово *ініціатива* походить від латинського *initium* — початок. Уживається воно у значенні «почин, активна, провідна роль у діях, заповзятливість». *Ініціаторами* звичайно називають людей, що роблять перший крок у якій-небудь справі, керують нею, щось започатковують, напр.: *На що може сподіватись людина, як не на власні сили, не на індивідуальну ініціативу* (з журн.). У літературній мові фразеологізувались такі вислови, як *за ініціативою, взяти до своїх рук ініціативу*.

Пропозиція — це те, що пропонується, виноситься на обговорення, порада, вказівка, напр.: *Неправда, що моя пропозиція несподівана: я не раз про це говорив тобі* (В. Підмогильний); *Висловлювались пропозиції видати літографовані курси лекцій українських істориків* (з журн.). Це слово не обов'язково виражає почин справи, хоча й не виключає цього, напр.: *виступити з пропозицією, звернутися з пропозицією*. Книжний характер цих словосполучень зумовлює використання їх в офіційно-діловому стилі. Синонімічні словосполучення з іменником *звернення* так само властиві переважно офіційним, інформативним повідомленням. Порівняно зі словами *ініціатива, пропозиція* іменник *звернення* має ширше значення; його семантика передбачає сполучуваність зі словами *ініціатива і пропозиція*. Порівняймо синонімічні вислови: *виступили з ініціативою, пропозицією, звернулися з ініціативою, пропозицією, звернення з ініціативою, пропозицією*.

ІНОЗЕМНИЙ — **ІНШОМОВНИЙ** — **ЗАКОРДОННИЙ**. *Іноземний* — «належний іншій, чужій землі, країні і под.»: *іноземний корабель, іноземний солдат* та ін., також *іноземна мова*. Але якщо йдеться не про мову в цілому, а про слова, наголоси, вимову, тоді вживаємо *іншомовний*: *іншомовна назва, іншомовна вимова, словник іншомовних термінів* і т. ін. Усталилася назва типу *кафедра іноземних мов*, але *іншомовні слова*, щодо міністерства загальнонавчання назва — *міністерство закордонних справ* (не *іноземних, не зарубіжних*). Звідси й *міністр закордонних справ*, а от *видання і закордонні, й зарубіжні, культура закордонна і зарубіжна* і т. ін., тобто слововживання регулюється усталеністю тих чи інших словосполучень.

ІНТЕРВ'Ю — **БЕСІДА**. Синонімами нерідко стають слова, що походять з різних мов. Так сталося і з англійським словом *interview*, що вживається тепер як інтернаціональний термін. В українській мові його відповідниками є слова *бесіда, розмова*. Чим же відрізняються слова *інтерв'ю* та *бесіда*, які активного вживаються в сучасній мові?

Інтерв'ю, за словниковим тлумаченням, це «призначена для опублікування в пресі, передачі по радіо, телебаченню розмова журналіста з політичним, громадським діячем». Тобто слово це має вужче значення, ніж *бесіда*. Назва *інтерв'ю* поширюється також на газетну статтю або передачу по радіо, телебаченню, що містить виклад такої розмови, напр.: *По телебаченню передавали інтерв'ю з відомим політичним діячем; Газета опублікувала інтерв'ю письменника*. У цих випадках слово *інтерв'ю* можна замінити словами *бесіда, розмова*.

На відміну від *інтерв'ю*, слово *бесіда* має в українській мові набагато ширший зміст. Крім загальнономовних значень «обмін думками з ким-небудь» та «доповідь, повідомлення на яку-

небудь тему з наступним обміном думками», є ще значення розмовні та діалектні.

Інтерв'ю — частковий відповідник слів *бесіда*, *розмова*. Це, як правило, розмова двох співбесідників. Основне завдання одного (журналіста) — запитувати про щось, а другого (того, хто дає інтерв'ю) — відповідати. Професійний термін у мові працівників засобів масової інформації — газетярів, радіо- й тележурналістів розширив сферу функціонування, став загальноживаним. З'явилися нові слова, утворені від *інтерв'ю*: *інтерв'ювати* — «брати в кого-небудь інтерв'ю», *інтерв'юер* — «журналіст, який інтерв'ює кого-небудь», *інтерв'юований* — «той, у кого беруть інтерв'ю». Це приклади спеціальної, професійної лексики.

Як і більшість слів-синонімів, *інтерв'ю* та *бесіда* розрізняються своєю сполучуваністю. Нормативним є словосполучення *брати інтерв'ю у кого-небудь*, *давати інтерв'ю (журналістові, газеті)*. У таких контекстах доречно тільки слово *інтерв'ю*. А втім, цілком прийнятними й рівноправними є вислови *бесіда з письменником*, *розмова з письменником* та *інтерв'ю з письменником*.

ІНТЕРЕС — ЦІКАВІСТЬ. Іменники *інтерес* і *цікавість* не в усіх випадках тотожні.

Так, кажемо: *Інтерес* перемагав переляк: хто стукав у двері? або: *Цікавість* перемагала переляк: хто стукав у двері? Отже, спільним значенням обох іменників є: «бажання, намагання щось почути, побачити, про щось дізнатися докладно, з усіма деталями».

Інтерес, як і *цікавість*, викликає те, що ми бачимо вперше, що привертає нашу увагу: **З інтересом (з цікавістю) розглядав картину; З інтересом (з цікавістю) розгорнув книжку.**

Спільне значення «увага до чогось», «захоплення чимось» передають синонімічні вислови *інтерес до наукової праці* — *цікавість до наукової праці*. У значенні «те, що найбільше цікавить когось, що становить зміст чийхось думок і турбот; прагнення, запити, потреби» вживаються відповідно слова *зацікавлення* та *інтереси*, переважно у формі множини, пор.: *коло зацікавлень молоді*, *духовні інтереси нації*.

Іменник *інтерес* має також значення «те, що йде на користь кому-, чому-небудь, відповідає чиймось прагненням, потребам», наприклад, *дбати про власні інтереси*, *державні інтереси вимагають збереження таємниці*; або «користь, вигода, прибуток» — *поїздка за кордон — то немалий інтерес для бізнесмена*. Звідси й звороти: *в інтересах чийх (кого)*, тобто «на користь кого»: *В моїх інтересах купити хату*; *в інтересах чого* — «з метою, заради чого-небудь»: *Діяти в інтересах захисту держави*; *зачіпати (зачепити) інтереси кого* — «завдавати шкоди чиймсь інтересам»: *Закон про податок зачіпає інтереси дрібних підприємців*.

Інтерес — це ще й «вага, значення»: *дослідження має теоретичний інтерес*; *праця втратила для нього інтерес*.

Іменник *інтерес* зрідка вживається також у значенні «діло, справа»: *Сусід прийшов до нього з інтересом* (тобто з якоюсь справою).

Пам'ятаймо про різні значення слів *інтерес* і *цікавість*.

ІСТОТНО — СУТТЄВО. Коли наголошуємо на чомусь вагомому, важливому, то кажемо: *це істотно* або *це суттєво*. Обидва прислівники-присудки походять від прикметників *істотний*, *суттєвий*.

Що ж може бути *істотним* і *суттєвим*? За даними лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, *істотними* і *суттєвими* можуть бути *зміни*, *ознаки*, *особливості*, *зрушення*, *питання*, *вади*, *недоліки*, *резерви*; *істотною* й *суттєвою* може бути *різниця*, *допомога* і т. ін.

Прикметники *істотний* і *суттєвий* входять до синонімічного ряду, який поповнюють ще слова *сутній*, *посутній*, *вагомий*, *важливий*, *головний*, *основний*, *значний*, *необхідний*, *кардинальний* тощо. Не виникає сумнівів і щодо синонімічності прислівників *істотно* і *суттєво*. Сучасна мовна практика надає перевагу слову *істотно*, подекуди обмежуючи синонімічний вислів *суттєво*. Російський вислів *существенным образом* перекладаємо *істотно*. У повсякденному спілкуванні, в писемній практиці не варто захоплюватися тільки

цими синонімами, бо існують слова з конкретнішим значенням. Наприклад: *Наука істотно* [значно] *розширила сферу свого впливу*; *Для характеристики процесу формування української народності суттєво* [надзвичайно] *важливі дані історії мови, зокрема мови писемних пам'яток XIV—XVI ст.*

КАВА — КОФЕ. Українською мовою кажуть і *чашка кави*, і *чашка кофе*. Але дедалі більше у сучасній мовній практиці утверджується слово *кава*, насамперед, як назва духмяного тонізувального напою, що став ознакою сучасного життя багатьох із нас.

Кава — слово, що прийшло в українську із польської мови, раніше вживалося переважно в західних областях України, звідки поширилося і на схід. *Кофе* — запозичене через російську (XVIII ст.).

А взагалі слова *кава* і *кофе* — фонетичні варіанти, походження яких більшість дослідників зводить до слова *Каффа* — назви гірської місцевості на південному заході Ефіопії. Назва місцевості дала ім'я деревам, що мають плоди з пахучими зернами.

Словник української мови в 11-ти томах фіксує обидва слова; сучасні російсько-українські словники на перше місце у перекладній частині ставлять слово *кава*, тим самим виявляючи тенденцію до переважання саме такої лексичної норми в сучасній літературній мові.

КНИГА — КНИЖКА. Переплетені в одне ціле друковані або рукописні аркуші з певним текстом — *книжка*. Звичайно таких аркушів буває не менше п'яти. *Книжка* — це й окремо виданий або призначений для видання чималий обсягом твір, і одна з частин великого твору (здебільшого роману), а також окремий номер товстого журналу, напр.: *Троянське плем'я все засіло Коло книжок, що аж потіло, і по-латинському гуло* (І. Котляревський). Слово *книжка* універсальне: його можна вживати і щодо невеликих за обсягом видань, і щодо більших, і гумористичних, і серйозних змістом, і строго інформативних, і насичених високим публіцистичним пафосом. Воно нейтральне, не має додаткових стилістичних відтінків і придатне в усіх випадках, у різних сферах, за різних обставин спілкування, тобто в усіх стилях і для всіх стилів. Не варто боятися применшити вагу солідного тому, назвавши його *книжкою*. Останнім часом іменник *книжка* чомусь почали обминати, вживаючи тільки *книга*.

Слово *книга* звучить із певним відтінком урочистості, піднесеності: *Книга вчить, як на світі жити* (прислів'я); *Книги — морська глибина: хто в них пірне аж до дна, Той, хоч і труду мав досить, Дивнії перли виносить* (І. Франко). Від іменника *книга* утворено й назву книжкового магазину — *книгарня*, а також чимало складних слів типу *книговидання, книгозбірня, книгознавець, книгодрукування, книгосховище*.

В офіційно-діловому мовленні *книгою* називають зшиті в одну оправу аркуші паперу з відповідними записами: *бухгалтерська книга, касова книга, книга обліку товарів, книга скарг і пропозицій, книга відгуків (вражень), домашня книга* і под. Але й слово *книжка* входить до цілого ряду термінологічних висловів, це, зокрема, назва певного документа у вигляді зшитих докупи аркушів з якимось текстом і місцем для офіційних позначок. У такому розумінні іменник *книжка*, як правило, має при собі означення: *трудова книжка, ошадна книжка, залікова книжка, телефонна книжка* тощо. Звідси й загальноживане записна книжка, куди занотовують щось для кращого запам'ятовування: думки, враження від почутого, побаченого, прочитаного, адреси й телефони тощо. *Записні книжки (або записники)* відомих письменників містять чимало спостережень над життям, мовою та ін. У них знайдемо й цікаві слова, влучні народні вислови, цілі історії, що дають початок майбутнім творам.

Отже, *книжка* і *книга* синонімічні, але різняться усталеною сполучуваністю з певними словами.

КОМУНІКАБЕЛЬНИЙ — КОМУНІКАТИВНИЙ — КОМУНІКАЦІЙНИЙ. Слово *комуникабельний* належить до запозичень 70—80-х років ХХ ст.; воно не потрапило до 11-томного Словника української мови, проте активно функціонує в засобах масової інформації та художній літературі. Прикметник *комуникабельний* служить переважно для характеристики

людини, з якою легко спілкуватися, мати ділові стосунки, яка легко встановлює контакти і зв'язки. Останнім часом спостерігається тенденція перенесення цієї ознаки і на характеристику часу, епохи: *У комунікабельному ХХ віці ми стикаємося з ситуацією, коли люди гостро відчують недостатність спілкування* (з газ.).

Іменник *комунікабельність*, відповідно, означає «здатність до комунікації, спілкування». Близьким до нього є власне українське *товариськість*: *Ользі Яківні [Кусенко, народній артистці СРСР] з її темпераментом душевності, комунікабельності завжди найближчими були образи сучасниць* (з газ.).

Очевидно, легкому засвоєнню слова і швидкому його поширенню сприяло те, що в українській мові існували й інші запозичення, які мають той самий латинський корінь (*коттинісо* «з'єдную»). Так, *комунікація* вживається у двох варіантах: «шляхи сполучення, лінії зв'язку і т. ін.» та «спілкування, зв'язок» (для передавання певної інформації): *Ріки були зручними комунікаціями, що сприяло розвитку торговельних зв'язків; Слово — важлива одиниця мовної комунікації* (з підр.).

Прикметник *комунікаційний* має значення «який стосується комунікації — шляхів сполучення, транспорту, ліній зв'язку тощо»: *Зміна поїзда раптом вибила пасажирів з цих гадок, викинувши з маленької локальної залізниці на велику комунікаційну артерію* (М. Грушевський). Інше значення має прикметник *комунікативний* «який стосується комунікації як спілкування, інформації»: *Комунікативна функція мовлення* (з підр.).

КОМФОРТАБЕЛЬНИЙ — КОМФОРТНИЙ. Ці слова близькі й за формою, і за значенням, походять від одного слова — *комфорт*, але утворені за допомогою різних суфіксів (такі слова називають граматичними, або морфологічними синонімами).

В українську мову слово *комфорт*, від якого утворено ці прикметники, потрапило за посередництвом російської мови з англійської (англ. *confort* — підкріплення).

У загальнономовному словнику прикметники *комфортабельний* і *комфортний* кваліфікуються як слова з фактично однаковим значенням «вигідний, зручний». Незважаючи на близькість цих спільнокореневих синонімів, між ними існують і певні відмінності (адже синоніми не є простими заміниками один одного). Чи не найчіткіше відтінки у значеннях синонімів виявляються в їх сполучуваності. Усталилися, наприклад, словосполучення *комфортні умови, комфортний відпочинок, комфортне середовище, комфортний одяг, але комфортабельна квартира, комфортабельний літак (автобус), комфортабельні меблі*.

Отже, прикметник *комфортабельний* — це переважно зовнішній *комфорт*, побутові зручності (від нього утворено й іменник *комфортабельність* на позначення якості): *Стоїть новий господар на порозі комфортабельного дому* (О. Ільченко); *Комфортабельний автобус мчить із південного берега Криму на північ* (Є. Кравченко). Як порушення лексичної норми сприймається вислів *комфортабельне взуття*.

Прикметник *комфортний* має тісний зв'язок зі словами *комфорт, комфортність*, які можуть уживатися не тільки для характеристики якихось побутових зручностей, зовнішніх умов, а й навіть внутрішнього стану людини (*психологічний комфорт, душевний комфорт*), напр.: *Наприкінці осені поєднання метеочинників уже не є комфортним для організму* (з газ.).

КОНТРОЛЬ — КОНТРОЛЮВАННЯ. Як краще сказати: *здійснювати контроль чи контролювання?* Механізми, прилади, техніка звичайно здійснюють *контролювання*, а люди, організації — здійснюють *контроль*. Аналітичні конструкції з дієсловом здійснювати характерні для ділового, наукового стилів. В інших сферах доречніше вживати замість них дієслово *контролювати*: *Бухгалтерія контролює оплату міжміських телефонних розмов; Він особисто контролював роботу приладу*.

КОПІТКІЙ — КОПІТКІЙ — КОПІТКІВНИЙ. Марудну роботу, що вимагає багато часу, зусиль, називають *копіткою*, напр.: *копітка справа, копітке дослідження, копітки розшуки*. Людина, що витрачає на свої дії багато часу, зусиль, також *копітка* (повільна,

некваплива). Того, хто взагалі повільно робить щось, називають *марудним, копітким*. *Копіткий* — це й «старанний, клопітливий», напр.: *Галька копітка жінка: не докличеши її обідати* (Д. Яворницький), *Отут і почалася складна, копітка робота, схожа на відгадування складної шаради* (А. Дімаров). *Копіткий* споріднене з *копатися*, тобто «поратися; займатися клопітною роботою; робити повільно». Слово поширене в мові художньої літератури — у творах М. Рильського, О. Донченка, Я. Гримайла, А. Шияна, М. Упеника, нерідко вживане в пресі — у картинах, замітках тощо.

Клопіткий — слово, пов'язане з іменником *клопіт*, дієсловом *клопотатися*, має ті самі значення, що й *копіткий*, за винятком «повільний у роботі, у рухах»: *клопітка праця (робота, діяльність, професія, справа), клопітке вивчення обстановки і умов, клопітки агрономи* та ін.

Коли йдеться про людину, яка постійно в справах, неспокійна, турбується про щось, використовують означення *клопітливий*, тобто в сполученні з назвами особи синонімічними виступають прикметники *копіткий, старанний, клопіткий, клопітливий*. Про справу, працю, що потребує чималих зусиль, часу для її виконання, кажуть *копітка, старанна, марудна, клопітка, забарна*.

КОРИГУЮЧИЙ — КОРИГУВАЛЬНИЙ. Хоча в мовній практиці намагаються розрізнити значення слів *коригуючий* і *коригувальний*, проте термінологічне вживання закономірно усталюється за формою *коригувальний*. Тобто замість *коригуючі пристрої* у фразі *Розроблено силові фільтри, симетруючі пристрої, регулятори напруги та інші коригуючі пристрої* (з газ.) треба писати *коригувальні пристрої*, як це маємо в іншому випадку: *Завдяки запровадженню коригувальних пристроїв зросла точність виконання багатьох складних операцій* (з журн.). До речі, замість дієприкметника *симетруючі* у наведеному вище прикладі доречніше було б використати форму *симетрувальні (пристрої)*.

У виборі потрібного слова слід пам'ятати, що активні дієприкметники теперішнього часу здебільшого властиві російській мові. В українських текстах вони набули значного поширення з 40-х років ХХ ст. у зв'язку з поширенням наукової термінології. За сучасними літературними нормами замість форм на *-учий, -ючий* рекомендують уживати прикметники на *-льний* та інші синонімічні засоби.

Отже, *коригувальний пристрій, імпульс; коригувальна машина, гімнастика; друкувальний апарат, анестизувальний засіб, інтегрувальна система* і под.

КРЕМНІЙ — СИЛІЦІЙ. Сполуки *кремнію*, поширені у природі, відомі людині з кам'яного віку. У 1825 році Й. Берцеліус уперше отримав елементарний *кремній*. Новому елементові дали назву *силіцій* (від лат. *silix* — *кремінь*). Термін *кремній* увів у 1834 році Г. Гесс. Відтоді слова *кремній* та *силіцій* вживаються паралельно в спеціальній літературі.

Міжнародна традиція терміновживання свідчить, що у виборі назви хімічного елемента надають перевагу латинському слову *silicium*, хоча в деяких слов'янських мовах нормативною є друга назва. Пор.: *silicon* (англ.), *silicium* (франц.), *silizium* (нім.), *silicio* (ісп.), *силицій* (болг.), *силициј* (серб.) і *krzem* (польськ.), *kremik* (чеськ.), *кремний* і *силицій* (рос).

Згідно з сучасними хімічними словниками, нормативним для наукового стилю є термін *силіцій*. Цю назву рекомендує також найкомпетентніша в галузі хімії організація — Міжнародна спілка теоретичної і прикладної хімії.

КУЛІСИ — ЛАШТУНКИ. Театральні слова-терміни *куліси* і *лаштунки* мають багато спільного. Словом *куліси* називають плоскі бічні декорації на театральній сцені. *Куліса* — це частина м'якої (підвісної) декорації. Буває звичайно три-чотири пари *куліс*. *Куліси* підвішуються паралельно до переднього краю сцени, рампи, закриваючи від глядача закулісний простір. Ось приклади вживання цього слова в художній літературі: *Бачу — з-за куліс дві... дівчини ведуть під руки згорблену стару жінку* (М. Рильський); *За кулісами — у холодному бараці, прибудованому до шапіто, зчинився страшенний гармидер* (Ю. Щербак). Здебільшого вживають форму множини *куліси*.

У тому самому значенні — «бічні театральні декорації» — застосовується й слово *лаштунки*: *На сцену з-за лаштунків... вийшов Семен Барабаш з гармонією* (Л. Смілянський). *Кулісами* і *лаштунками* називають також і частину театральної сцени, розташованої за декораціями. Отже, назви *куліси* і *лаштунки* означають те саме.

Вислови *за кулісами*, *за лаштунками* означають «за сценою» або переносно «в театральному, акторському середовищі», «приховано, в неофіційній обстановці», напр.: *Нехай би він був останнім у редакції, або хоч зовсім був без професії, та за кулісами в нас він був би тільки моїм чоловіком, а не потихачем театральним; Вся оця заколота, певне, перейде собі за лаштунками, а на сцені її не буде й видно* (Леся Українка).

Вислів *за лаштунки* вживається в прямому («за сцену») і переносному («на менш значне, другорядне місце») розумінні.

Слово *куліси* — іншомовне за походженням (фр. *coulisse*), належить до інтернаціональних термінів і сприймається як стилістично нейтральне. *Лаштунки* — слов'янського походження. Згадаймо вживане в розмовних ситуаціях дієслово *лаштувати*. На тлі нейтрального *куліси* назва *лаштунки* набула стилістичного забарвлення небуденності, вишуканості.

ЛІСНИК — **ЛІСІВНИК** — **ЛІСНИЧИЙ** — **ЛІСОВИК**. Усі ці слова близькі за звучанням, бо мають спільний корінь, але відрізняються суфіксами, за допомогою яких утворюються різні значення споріднених слів.

Лісник — це людина, що охороняє ліс, а також виконує ще деякі види робіт (переважно садіння дерев та догляд за ними), напр.: *Вона ходила в ліс, де стояли готові зруби... розпитувала про ціни в лісників* (М. Коцюбинський).

Лісівник — фахівець із вирощування лісів, напр.: *Лісівник, висаджуючи молоді дерева, повинен передбачати, як вони будуть розвиватися* (з журн.).

Лісничий — службовець лісництва або завідувач лісництва, напр.: *Розмова з старшим лісничим мене трохи заспокоїла* (М. Чабанівський); *Морфологію, анатомію рослин я буду вивчати і не забуду жодної назви, бо я хочу бути лісничим* (А. Шиян). *Лісничий* — це людина, що має спеціальну середню або вищу освіту. Отже, це і назва фаху, спеціальності, і назва посади.

Лісовик — найбагатше за значеннями слово. *Лісовиками* називають людей, які живуть у лісі або займаються лісовими промислами, полюванням: *Давним давно жили древляни — лісовики і смолокури — У цих лісах, у хащах тьмяних* (В. Мордань); *Коли заради примхи Євпраксії затримувався обоз у лісових непрохідях, то йшли привітати княжну або просто подивитися на неї вуглярі, смологони, лісовики* (П. Загребельний).

У роки війни *лісовиками* називали партизанів, загони яких розміщували свої табори в лісах: *Третій рік з сідла не сходить, до безсоння звик. І страшний для окупантів грізний лісовик* (М. Шеремет).

Має слово *лісовик* ще одне значення: «назва міфічної істоти, яка, за уявленням багатьох народів, серед них і українців, жила в лісі, була охоронцем його скарбів (рослин, тварин, лісових джерел)»: *Ні разу не трапилося [Олексі] відчутти на собі чортові пазурі, відьомське шахрайство, підступ чи лісовика, чи домовика, чи водяника* (Г. Хоткевич); *Очі світилися таким тихим, таким мрійним світом, неначе вони... бачили лісовиків з зеленими бородами та зеленооких русалок ясної місячної ночі* (І. Нечуй-Левицький).

Отже, хоч і мають усі перелічені слова зв'язок із поняттям «ліс», проте це різні назви, і їх не треба плутати.

ЛЮБИЙ — **ЛЮБИМИЙ** — **УЛЮБЛЕНИЙ**. *Любий* учень середньої школи *відповість на це запитання* — таку фразу зі словом *любий*, відповідно наголошеним, часто можна почути навіть серед учителів. Тим часом за лексичними нормами української літературної мови треба замість слова *любий* уживати в подібних випадках займенник *будь-який*. Отже: *Будь-який* костюм йому до лица; *З будь-якою* справою вони впораються.

Українська мова має омонімічний прикметник *любий* з наголосом на першому складі, і означає це слово «милий», «дорогий», «приємний», «коханий», напр.: *Ні, любий, я тобі не дорікаю* (Леся Українка); *Любого гостя весною частують медком, а восени молочком* (Народна творчість).

Прикметник *любий* має широке поле сполучуваності зі словами *брат, сестра, доня, син, родина, дитина, обличчя, мрія, словечко*. Характерні його синтаксичні зв'язки, напр.: *любий серцю, любий товаришеві, любий для матері, любий до болю*: напр.: *Цілий день мати шила сорочки та костюмчики і не мала часу розмовляти з своїми **любими** синами* (М. Хвильовий).

У розмовній практиці трапляється слововживання *любимий*, що містить у своєму значенні відтінок пасивності, напр.: *Мою першу, **любиму** й досі, вчительку звали Олена Северинівна* (С. Олійник); *Любима нею з дитинства акація...* (О. Гончар). Значення пасивності як протиставлення активному стану особливо виразно проступає в зіставлених формах, напр.: *Зараз для мене щастя — любити вас і бути **любимим*** (І. Кочерга).

Однак для сучасної літературної мови таке слововживання не характерне: утворення з суфіксом *-им (-ий)* (пор. *любимий, значимий*) сприймаються тепер як порушення граматичної норми. Відчуття системних зв'язків у мові сприяло поширенню іншої дієприкметникової форми з тим самим значенням — *улюблений*, напр.: *У кожного Дантеса є свій **улюблений** поет* (А. Крижанівський); *Схили Дніпра стали не тільки «населеними», але й **улюбленими** для киян та гостей Києва* (з газ.).

З погляду сучасної лексичної й граматичної норми перевагу треба віддавати слововживанням *улюблена справа* (а не *любима справа*), *улюблена книжка*, *улюблений твір*, *улюблений письменник*, *улюблені сестри*, *улюблений киянами парк* тощо.

МАТЕРИЗНА — РІДНИЗНА. У сучасній мовній практиці ці два іменники використовуються як синоніми, що пов'язані з поняттям «рідна земля. Батьківщина, рідна мова, звичаї, національна культура». Слово *материзна* зафіксоване в 11-томному Словнику української мови з одним тільки змістом: «спадщина, що залишилася від матері». Саме такий зміст розкривається в прикладах-ілюстраціях з української класичної літератури: *На такій батьківщині та з такою **материзною** можна було й добре на світі прожити, та, на жаль, обрали опікуном до сироти дядька Кузьму* (Л. Яновська).

Сучасне слововживання відходить від такого конкретного значення, підкреслюючи в слові зв'язок із корінням, родоводом, ширше — з духовною культурою народу. У знаменитому «Треносі» [«Плачі»] 1610 р. *Мелетій Смотрицький* рішуче стає на захист українського народу, його звичаїв і вірувань, *гнівно таврує тих, хто відступився від **материзни**...* (з журн.).

Очевидно, за моделлю слова *материзна* утворено й іменник *ріднизна*, якого не знайдемо в словниках. Але його семантичне наповнення і стилістичне забарвлення виокремлюється в ряду синонімічних висловів, допомагає виразніше висловити відчуття рідної землі, напр.: *Не належала [Євпраксія] до невиразного племені втікачів з невизначеністю їхніх мандрів. Знала, куди втікати. Додому! До **ріднизни!*** (П. Загребельний); *І в повісті естонця М. Траата «Танець навколо парового котла» людину теж не залишає відчуття зв'язку з **ріднизною*** (В. Фещенко).

Отже, в слові *материзна* розвинулося нове значення, спільне з синонімічним *ріднизна*. Обидва іменники мають прозору форму, тобто легко пов'язуються з поняттям «рідна земля, вітчизна».

МЕМОРІАЛЬНИЙ — ПАМ'ЯТНИЙ. Слова *меморіальний* і *пам'ятний* — синоніми. Вони мають не тільки спільне значення, а й відтінки, за якими розрізняються, різну активність у функціонуванні, не завжди однаковою сполучуваність.

Меморіальний — слово іншомовного походження *mémoriális*, що в латинській означало «пам'ятний». У сучасній українській мові вживається зі значенням «той, що служить для увічнення пам'яті якої-небудь особи або визначної події», напр.: *меморіальний знак, меморіальна дошка, меморіальний напис, меморіальний комплекс*.

Часто вживається словосполучення *меморіальний музей*. *Меморіальним* можна назвати тільки той музей, котрий і особливостями своєї колекції, і своїм розташуванням пов'язаний зі збереженням пам'яті про якусь видатну людину чи знаменну подію. Це музеї-квартири письменників, художників, акторів та інших відомих діячів (*меморіальний музей М. Заньковецької у Києві, меморіальний будинок-музей М. Лисенка, літературно-меморіальний музей М. Рильського*).

Пам'ятний — прикметник, що має значно ширший спектр значень, ніж синонімічне йому тільки в одному із них слово *меморіальний*. Одне з основних тлумачень — «який добре зберігся в пам'яті, довго пам'ятається»: *Ох, і ловилися ж прокляті корони В те літо пам'ятне* (М. Рильський).

Це також «такий, про якого пам'ятають»: *Я... хочу бути такою ж, як і ти: Не чуть знайомої ходи, Не трепетать від пам'ятного стуку, Прожогом не летіти до дверей* (Л. Забашта). Синонімами до цього значення є слова *знайомий, відомий*.

Слово *пам'ятний* має ще й значення «дорогий як пам'ять про кого-, що-небудь»: *Воно [ім'я] між пам'ятних листків Зоставить слід незрозумілий* (М. Зеров, переклад із О. Пушкіна).

Уживається *пам'ятний* також для позначення поняття «той, якого не можна забути», синонімізуючись зі словом *незабутній*: *Від далекого логова опришків ледве доносяться звуки пісні. Все про нього, все про славного, вічно пам'ятного героя Гуцульщини Олексу Довбуша* (Г. Хоткевич).

Синонімічним слову *меморіальний* є значення «той, що служить для запам'ятовування, для зберігання в пам'яті кого-, чого-небудь або для нагадування про когось, щось»: *У Києві встановлено понад сто пам'ятників, пам'ятних плит і стел, меморіальних дощок та пам'ятних знаків* (з журн.).

МИТЕЦЬ — МИСТЕЦЬ. В українській мові є обидва ці слова, що розрізняються стилістично. Із входженням у сучасну писемну та усну практику мови української діаспори і повернення джерел, які були вилучені з української культури, активізувалася застаріла форма *мистець, мистці*, що набуває статусу нейтрального словотвірного варіанта.

Обидва слова збігаються в значеннях «той, хто працює в якому-небудь виді мистецтва», «людина, обізнана в якій-небудь справі». Не варто випускати з уваги складність вимови форми *мистець* при відмінюванні: *мистця, мистцеві, про мистця*. В українській мові є тенденція до спрощення збігу приголосних, через те перевага надається формі *митець*.

МОВА ЙДЕ — ЙДЕТЬСЯ. Вислів *мова йде про щось* (тобто розповідається, говориться про щось) і синонімічне йому дієслово *йдеться* завжди вживаються з іменниковим додатком: *мова йде про фільм і йдеться про фільм; мова йде про Івана Петровича (про відпочинок, про передплату, про звільнення)* та под. і *йдеться про Івана Петровича (про відпочинок, про передплату, про звільнення)* та под.). Неправильний вислів *мова йдеться*, утворений із двох названих.

НАВІДАТИСЯ — ВІДВІДАТИ — ПРОВІДАТИ — ПРИЙТИ. *Запрошуємо Вас навідатися в кіоск подарунків та сувенірів* — читаємо в рекламі одного з готелів. Мимоволі згадуються синонімічні вирази з дієсловом *відвідати* або й без нього: *Запрошуємо Вас до кіоску подарунків та сувенірів*.

Чому не сприймається в цьому випадку дієслово *навідатися*? Можливо, впливає поширений стереотип — *відвідати виставку, відвідати музей, магазин, відвідати товариша*?

Навідатись «прийти до когось, провідати когось», те саме значення передається й дієсловом *навідати*, причому останнє вимагає після себе іменника в родовому відмінку (*навідати сестру, матір, батька*), а *навідатися* сполучається з родовим прийменниковим (до кого, чого), але може вживатися й без додатка або із знахідним прийменниковим (*навідатися в поле*), напр.: *Михайло [батькові]: А через те я повинен зараз все покинути, бо у мене є молода, і треба її навідати* (І. Тобілевич).

Навідатися звичайно вживається в оповідній, невимушеній мові, в неофіційному стилі: *До кого це він удосвіта навідався?* (Є. Гуцало).

Можна *навідатися*, тобто «прийти» і до когось, до чогось, кудись: *навідатися до млина, до телят, у млин.*

Обіцяли навідатись, тобто «обіцяли прийти», а в певному контексті цей вислів означає «виявити турботу, співучасть, допомогти».

У стилістично нейтральному, інформативному тексті, яким, до речі, є й згадана вище реклама, перевагу треба віддати дієслову *відвідати*. Це не означає, що *відвідати* належить тільки сфері книжного, офіційного спілкування. *Відвідати онуків, товариша, або відвідати музей, виставку, кіоск, шевченківські місця* — стилістично нейтральні, літературно нормативні вислови. Поширеності дієслова *відвідати* сприяють і його словотвірні можливості, зокрема, співвідносний з ним іменник *відвіданини*. Синонімічні дієслова *навідатися (до когось), провідати (кого)* вносять у мову відтінок інтимності, невимушеності, розмовності.

НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ — ДОВКІЛЛЯ. Природні умови, в яких живе людина, все, що її оточує, — це *навколишнє середовище*. Синонімічний, близький за значенням вислів — *довкілля*, що набув поширення у 80—90-і роки ХХ ст.: *Дбати про здоров'я майбутніх поколінь означає дбати про збереження навколишнього середовища* (з газ.).

Прикметник *навколишній* сполучається з багатьма іменниками: *люди, села, будинки, дійсність, звуки, ліси* і под. Поєднуючись із займенником *усе*, слово *навколишнє* виконує роль іменника, напр.: *І це пам'ятаю: був гарний літній день, і все навколишнє здавалось прекрасним* (О. Довженко).

Як стилістично невправні сприймаються вислови *оточуюче середовище, оточуючі люди* або в значенні іменника *оточуючі*. Коли йдеться про середовище людей, доречно вживати нормативний вислів *оточення*: *Він облишив учитися. А як він ще дійшов, що всі засоби до життя однакові, то почав шевцювати, бо багатства душі він постановив переховати про себе, а оточенню дати чоботи* (В. Підмогильний). Через те, що іменник *оточення* здебільшого вживається на позначення людей, його сполучуваність типу *природне оточення* спричиняє двозначність, нечіткість вислову, пор.: *Мати Лесі була відома українська письменниця Олена Пчілка. Отже, виростала Леся у високоінтелектуальному оточенні, де панувала рідна мова, жили передові демократичні ідеї* (з газ.). Тобто в деяких випадках назви *оточення* і *середовище* конкурують між собою; кожне слово має свою характерну сполучуваність, тяжіє або до називання сукупності людей (*оточення*), або до називання умов життя (*середовище*).

НАВЧАЛЬНИЙ — УЧБОВИЙ. Сучасні словники української мови, а також мовна практика не засвідчують слова *учба*. Тому й прикметник *учбовий*, що його, на жаль, можна не лише почути, а й побачити написаним на дверях кабінетів, установ та ін., це аномальне утворення від неіснуючого слова. Закономірним в українській мові є слово *навчальний* (відповідно — *навчальна, навчальне, навчальні*), утворене від іменника *навчання*. *Навчальний* — «той, що стосується навчання, пов'язаний з ним»: *навчальний рік, навчальний корпус, навчальна частина*; «той, що призначений для навчання»: *навчальний посібник, навчальна програма*; «той, методом якого є навчання, тренування»: *навчальне кіно, навчальна стрільба, навчальна передача*; «той, що пристосований до навчання, тренування»: *навчальний корабель, навчальний човен, навчальний тролейбус*.

НАГОДА — ПРИГОДА. Подібні за звучанням, але різні за значенням слова, які в усталених словосполученнях іноді плутають. Кажуть: *Стати в нагоді*. Тим часом *нагода* — це «зручні обставини, підходящий момент». Слово вживається в таких усталених висловах: *заходити кудись при нагоді, зробити щось при нагоді* — тобто за зручних обставин. Наприклад: *Заходь до нас при нагоді; Послав при нагоді вісточку до матері*.

Пригода — це «подія», «випадок». Фразеологічний вислів *бути (стати) у пригоді* має значення «приходити на допомогу в скрутному становищі». Наприклад: *Я буду тобі колись у*

пригоді («прийду на допомогу, допоможу»); *Зайвий розум не завжди в пригоді людині.*

Отже, не сплутуймо вислови *при нагоді* й *у пригоді*.

НАГОЛОСИТИ — **ПІДКРЕСЛИТИ**. «Доповідач *наголосив* — це зрозуміло: доповідач посилив голос або підвищив тон, вимовляючи певне слово або кілька слів. Але часто в газетах читаємо: доповідач *підкреслив* — і це незрозуміло: адже підкреслити можна лише на письмі», — так міркують деякі мовці.

Чи це справді так?

Що таке *підкреслити*? Це означає «виділити, вирізнити щось серед чого-небудь». Насамперед ідеться про написане: щоб виділити якусь його частину, проводять під нею риску. Тоді читач одразу звертає увагу на це місце в тексті.

А в усному мовленні? У розмові, бесіді, лекції, щоб привернути увагу до певного поняття, деякі слова вимовляють гучніше, вищим тоном, змінюючи інтонацію. Цим самим виділяють, вирізняють відповідне слово або вираз серед інших, тобто *підкреслюють*. І слухач реагує на ці зміни, зосереджує увагу саме на тому, що виділене голосом, інтонацією.

Отже, підкреслення ризикою на письмі й наголошення в усному мовленні — способи виділення окремих слів, словосполучень, окремих речень.

Як бачимо, спільне значення «виділяти що-небудь» мають обидва дієслова — *підкреслювати* й *наголошувати*. Це зафіксовано і в загальномовному словнику. Тут знаходимо *підкреслювати* «наголошувати на чому-небудь, виділяючи його як значніше, важливіше за інше (звичайно у викладі)». Отже, доповідач може не лише наголошувати, а й підкреслювати сказане ним, виділяючи його з-поміж того, що вже було чи далі буде сказано. Дієслова *підкреслювати* і *наголошувати* вживаються не тільки в конкретному значенні «виділяти інтонацією», «підкреслювати олівцем що-небудь». Вони стосуються й формулювання головної, важливої думки, зосередження уваги на якійсь проблемі. Сполучаючись зі словами *думка*, *проблема*, *завдання* тощо, ці дієслова набувають переносного значення. Крім того, підкреслюють не тільки написане чи вимовлене. Можна підкреслювати й зовнішній вигляд когось або чогось, ставлення до когось або до чогось та ін., напр.: *Блідість обличчя підкреслювала гарячий блиск його очей*. Щоправда, у подібних реченнях природніше звучать слова-синоніми *відтінюють*, *показують*, *виявляють* і под.

НАСІННЄВИЙ — **НАСІННИЙ** — **НАСІННИЦЬКИЙ**. Часом ці прикметники вживають як тотожні, незважаючи на відмінність у значенні названих ними понять. Особливо ця плутанина впадає у вічі, коли розповідають про фахівців, які займаються вирощуванням рослин для одержання сортового насіння, або йдеться про діяльність, пов'язану з вирощуванням насіння. В інформаціях натрапляємо на вирази *насіннева*, *насінна* і *насінницька справа*; *насіннева*, *насінна* і *насінницька станція*; *насіннева*, *насінна* і *насінницька бригада*. Як же правильно?

І *насінневий*, і *насінний* можна сказати про рослини, частини рослин (головка, коробочка, стебло), які містять у собі насіння, про врожай, призначений для одержання, зберігання, продажу тощо добірних сортів насіння, про будівлі для зберігання чи продажу зібраного, про посівні площі, про матеріал, призначений для вирощування, напр.: *насінневе (насінне) зерно*, *насінневий (насінний) стручок*, *насіннева (насінна) картопля*, *насінневе (насінне) походження*, *розмноження*, *насінневий (насінний) фонд*, *насіннева (насінна) ділянка*, *насінневий (насінний) магазин*, *насіннева (насінна) позичка*.

Словом *насінницький* послуговуються у тих випадках, коли треба вказати, що об'єкт, позначуваний іменником, пов'язаний зі селекційним вирощуванням *насінневих (насінних) рослин*, коли йдеться про окрему галузь сільського господарства, осіб і їхню професійну діяльність.

Отже, *насінницька справа*, *насінницька станція*, *насінницька бригада*, але *насіннева картопля*.

НАЩАДКИ — **ПОТОМКИ**. Назви *нащадок* і *потомок* визначають відношення між

попередніми і наступними поколіннями. Насамперед *нащадками* і *потомками* називаємо людей відповідно до їхніх безпосередніх предків (батьків, дідів, прадідів і т. д.), тобто тих, від кого йде рід. Наприклад: *Він був із сім'ї нащадків давнього козацького роду; потомок гетьмана*. Звідси й *потомство* у значенні «молоде, нове покоління стосовно старшого, стосовно батьків»: *потомство родини Федоренків*. У цьому ряду стоїть і розмовне найменування дитини (переважно сина) *нащадок*, рідше — *потомок*, напр.: *професорський нащадок; В літах дядько, а потомків, бач, надбав* (Олесь Гончар).

Широко відомі вислови *потомствений робітник* (*селянин, учитель, киянин* і под.) — про осіб, які за народженням належать до певного стану або до родини, ряд поколінь якої працює в певній сфері, походить з певної місцевості. А *потомствений* у значенні «родовий, спадковий» сприймається сьогодні як застаріле слововживання: *потомствене володіння, потомствений масток*.

Люди майбутніх поколінь — це *нащадки, потомки* сучасних, тих, які передують їм: *Нам заздрити будуть нащадки* (В. Сосюра), *Будь же відважний, щоб доброї слави в потомках набути* (перекл. Б. Тена).

Коли йдеться про тварин, рослини, як правило, вживаємо *потомок, потомство*. Молоде покоління тварин і рослин стосовно старшого — це *потомство*: *у племінної корови гарне потомство; ознаки виявляються в потомстві в незмінному стані*.

Відоме ще в українській мові *нащадок* у значенні «спадщина»: *залишити дітям в нащадок любов до землі; іти в прийма з усім своїм нащадком*. Такі вислови трапляються в мові класиків української літератури, сьогодні їх замінили *спадщина, спадок*.

НЕДОСТАТНИЙ — СТАТНИЙ. Хто вперше знайомиться з українською мовою, помітить близьке звучання цих слів. Однак вони мають дуже різні, віддалені значення. *Недостатній* — це «менший, ніж треба»; «такий, що не відповідає певним вимогам»; «неналежний, незадовільний», напр.: *Серцевий м'яз, одержуючи недостатню кількість кисню і поживних речовин, поступово перероджується й замінюється сполучною тканиною* (з підр.); *Однак окреслення меж бойківських діалектів виявилось недостатнім без урахування відповідних даних етнографічної науки* (з журн.).

Що ж означає *статний*? *Статний* (*статна*) кажуть про струнку людину, гарно, пропорційно складену, з досконалою статурою, напр.: *Мама, навпаки, була білява, високого зросту, статна, з себе показна* (Панас Мирний); */ ось з юрби вийшло їх двоє: Іван з Семеном — статні, сильні й молоді ковалі* (А. Шиян).

НЕОРДИНАРНИЙ — ОРИГІНАЛЬНИЙ — НЕПЕРЕСІЧНИЙ. До цього синонімічного ряду належать також прикметники *винятковий, самобутній, особливий, своєрідний, незвичайний*.

Книжне слово *неординарний* своїм значенням указує на те, що якийсь факт, подія, явище виділяється своєю незвичайністю, своєрідністю. *Неординарними* можуть бути не тільки події, явища, а й люди. Всі названі синонімічні прикметники сполучаються з іменниками типу *людина, особа, письменник, митець, талант, натура* та ін. Коли кажуть про *оригінальну виставу, оригінальне оформлення залу*, підкреслюють своєрідність, незвичайність явища. Втім, *оригінальними* називають також речі, створені самостійно, без наслідування відомих зразків. У цьому значенні прикметники *неординарний, непересічний* не вживаються.

Інколи не розуміють слова *непересічний*, неправильно його вживаючи. *Непересічний*, так само, як і антонімічний, протилежний за значенням прикметник *пересічний*, тобто «типовий, звичайний, який нічим не вирізняється», пов'язані з поняттям «середнє число». Таке число одержують від поділу суми кількох величин на їх кількість. Отже, в значенні слова *пересічний* наявний компонент «середній», «властивий багатьом». Протилежний зміст прикметника *непересічний* можна передати, крім названих вище, означеннями *феноменальний, унікальний*.

НОВАТОР — НОВАЦІЇ — ІННОВАЦІЇ. Це іншомовні за походженням слова, пов'язані з

латинськими *novator* та *neu*— «новий». *Новатор* — той, хто вводить нові порядки, вносить нові ідеї, принципи в будь-яку галузь діяльності.

У такому значенні слово *новатор* уживали й українські письменники ХІХ ст.: *Франко явився новатором у галицькій літературі* (М. Коцюбинський); *Українці завше були новаторами, завше перед вели у всяких новинах та реформах* (І. Огієнко).

Коли назване поняття стосується осіб жіночої статі, виникає форма *новаторка*. Діяльність, пов'язану із запровадженням нового, називають *новаторством*: *У цілому цей період [20-і роки] характеризується розквітаччям думки, творчими пошуками, сміливим новаторством* (з газ.). Останнім часом іменник *новаторство* замінюють словом *новація* або частіше у множині — *новації*, що означає «нововведення» або «заміна старого новим», напр.: *Дояром Петро Бабанюк став у п'ятнадцять років. Яка ж то була новація на той час!* (з журн.).

Латинське за походженням слово *інновація* (частіше — *інновації*) має значення «нові зміни», отже, на перший план виступає загальне поняття «зміни» з уточненням «нові». У загальному вживанні *інновації* — «нововведення, нові підходи». Сучасна офіційна мова широко послуговується й прикметником *інноваційний*, пор.: *інноваційні технології*.

ОБЕРЕГА — ОБЕРІГ. У Словнику за ред. Б. Грінченка та в Уманця і Спілки знаходимо форму *оберега*. Цим словом називають усе те, що оберігає од лихого, недоброго. *Оберегою* є певні дії, обряди (наприклад, замовляння, нашіптування тощо), спрямовані проти різних чарів, хвороб, причини (рос. *порчи*). *Оберега* — це талісмани, ладанки, амулети, що, за віруванням, протидіють хворобам і будь-якому лихові.

Поширена в сучасній формі й варіантна форма чоловічого роду *оберіг*. Від обох згаданих форм утворюється множина *обереги*, що часто вживається в сучасній українській мові.

ОБОПЦЬНИЙ — ВЗАЄМНИЙ. Слова взаємозамінні, мають значення «спільний для обох сторін». Характерна сполучуваність: *за взаємною і обопільною згодою*, *обопільне і взаємне бажання*; *взаємна і обопільна приязнь (ненависть, допомога)* і под. Слово *обопільний* характерніше для книжних стилів, особливо офіційно-ділового.

У складних словах уживається частина *взаємо-*: *взаємовигідний, взаємовиручка, взаємовідносини, взаємовплив*.

Треба розрізняти за значенням слова *взаємовідносини* і *взаємовідношення*. *Взаємовідносини* — це «взаємини». Наприклад: *національні взаємовідносини, взаємовідносини між людьми* і под. *Взаємовідношення* — це «прояв певних взаємопов'язаних дій, явищ» і под. Скажімо, *взаємовідношення громадської думки і правосуддя*, *взаємовідношення нервової системи і залоз внутрішньої секреції*.

ОВОЧІ — ГОРОДИНА — ЯРИНА. *Чого там [у саду] тільки немає! — зітхнувши промовив Василь... — Мати розкажує... що не тільки райські яблучка, а й арус, порічки, виноград, — отакими кетягами так і висить! А груш тих, а ягід усяких, а яблук!*

...А що, якби тобі, Грицьку, узяв та віддав усе те дворище? Що б ти робив?

*... — Я б тоді паном діло зажив... Усе б у садку і сидів та **овоч** їв* (Панас Мирний).

Що це — помилка? Говорять про яблука, груші, виноград, арус, а потім усе це називають одним словом *овоч*! Адже знаємо, що *овочі* ростуть не в садку, а на городі, в полі. І вже ж не на деревах, а в землі або як трави. А ще їх називають *городиною, яриною*.

Овоч (частіше множинна форма *овочі*) — запозичення зі старослов'янської мови, в якій воно мало значення «те, що росте».

З давніх-давен в українській мові слово *овоц* (*овоч*) та інші його фонетичні різновиди вживалися на позначення різних плодів — городніх, садових, польових. Це відображено і в мовній практиці письменників, і в словниках. Так, у Словнику української мови за ред. Б. Грінченка *овоц* фіксується як відповідник російського слова *плод*, а похідний прикметник *овочевий* — відповідник слова *фруктовый*. Російсько-український словник Уманця і Спілки подає *овоц* як третій український відповідник до російського *фрукт*, а російське *плод*

перекладає двома формами — *овоч* і *овоц* (другий і третій відповідники). В українсько-німецькому словнику Є. Желехівського та С. Недільського форми *овоч* і *овоц* розрізняються: *овоч* «плід», «фрукт взагалі», а *овоц* — збірне.

Словник української мови в 11 томах визначає *овоц* як застаріле; сучасна літературна норма — *овоч*. Називають цим словом плоди городніх (рідше польових) рослин і зелень, що використовується як їжа, тобто городину. Вживається воно переважно у формі множини і відповідає російському нормативному *овоци* та розмовному *овоц*: *Мати йде... в городню бригаду вирощувати овочі* (О. Копиленко). Рідше вживається іменник *овочі* як назва плодів садових (часом лісових) дерев та кущів, фруктів, садовини (перекладається російськими *плод*, *фрукт*): *Цвіт весняний — літній овоч На дереві життя давав* (М. Рильський).

Отже, основне значення слова *овочі* — «плоди городніх рослин». Воно широкоживане й загальновідоме. *Овоч* — це те, що дає літо на додачу до хліба: цибуля, капуста, морква, буряк з ботвиною, картопля, огірки, помідори, ріпа, кавуни, редиска, баклажани, гарбузи, дині тощо.

Для щоденної потреби господарі здавна вирощували овочі на присадибних ділянках — городах. Звідси ще такі назви того, що тут виростало: *городина*, *огородина*, *городовина*, напр. *Одна половина города зеленіла городиною, друга половина була засіяна житом* (І. Нечуй-Левицький); *Городину* і льон пололи двічі, стручкові і коноплі — *один раз* («Гуцульщина»); *Я повертаю в зелений ряд огородини (на базарі)... В гарячому повітрі запахло кропом, петрушкою. Ряди зелені — наче зелений город* (І. Нечуй-Левицький).

Зелень, що йшла на приправу до страв, — це *зілля*: *Христя уже кришила зілля на страву* (Панас Мирний); *Ось Андрійко-Неумійко Юшку з риби став варить: Вкинув зілля, Рибку з сіллю, А води... забув налить* (Г. Бойко).

Сьогодні в побуті *овочі* (*городина*) — те, що росте на городі (рідше в полі), — відрізняють від *фруктів* (*садовини*), того, що росте на деревах, кущах у саду (рідше у лісі). Порівняймо у сучасних назвах магазинів *овочі-фрукти*.

Запозичене *фрукт*, широкоживане в усіх стилях сучасної української мови, належить до активної лексики. Літературні *городина*, *садовина* — нейтральні слова, але на тлі загальнішого *овочі* сприймаються як побутові, з відтінком розмовності. Всі три іменники наявні в різних стилях літературної української мови. Використання конкретніших, вужчих значенням *городина*, *садовина* допомагає уникнути повторів, урізноманітнити оповідь. Саме таку роль виконують ці слова, наприклад, у газетних нарисах: *Хай буде надворі пізня сльотава осінь, зимові сніговії, а в теплиці завжди літо, щедре на свіжу городину* (з газ.).

У художніх творах трапляється ще одна назва — *ярина*. Це слово засвідчується ще в синонімі словено-роській — пам'ятці староукраїнської мови (XVII ст.). Воно увійшло також до Словника української мови П. Білецького-Носенка, де подане з двома наголосами: *яріна* (*яринá*) і тлумаченням: «Всякие летние хлеба, которые сеются и поспевают летом, как-то: пшеница ярая, гречиха, ячмень, просо, овес и проч.»

Б. Грінченко *ярину* фіксує у значеннях «яровий хліб», «ярові посіви», «ярове поле». У Є. Желехівського та С. Недільського *ярина* пов'язується не тільки з хлібами: це ще й «овочі, зелень», «поле для ярового хліба», «поле для овочів, зелені», напр.: *В городах найшов Андрійко часник, редьку, петрушку, цибулю і насмикав досить ярини, з якої думав зварити юшку* (Ю. Опільський).

У наукових, офіційно-ділових текстах поширені нейтральні нормативні назви *овочі*, *фрукти*: *Збільшується виробництво заморожених овочів та фруктів* (з газ.).

ОЖЕЛЕДЬ — ОЖЕЛЕДИЦЯ. Часто доводиться читати в газеті або чути по радіо: *Завтра буде мокрий сніг, туман, ожеледь, на дорогах ожеледиця.*

Що ж то за *ожеледь* і що за *ожеледиця*? У загальномовному словнику читаємо: *ожеледь* «тонкий шар льоду на поверхні землі, на деревах і т. ін.», напр.: *В садках гірським кришталем блищала ожеледь, бурульки іскрилися і мінілися діамантами* (З. Тулуб).

Ожеледиця «те саме, що ожеледь», напр.: *Вона... немов і не помічала ні вітру, ні снігу, ні слизької ожеледиці* (Л. Яновська).

У мові синоптиків *ожеледь* і *ожеледиця* означають різні атмосферні явища. В одному випадку замерзають переохолоджені краплі дрібного дощу або мряки при слабкому морозі. Деревя, будинки, земля вкриваються з навітряного боку шаром криги. Це атмосферне явище синоптики кваліфікують як *ожеледь*. У другому випадку замерзає вода на охолодженій поверхні землі, коли після дощу або відлиги вдарить мороз. Дороги вкриваються шаром льоду. Таке атмосферне явище у мові синоптиків — *ожеледиця*.

І *ожеледь*, і *ожеледиця* завдають багато прикростей людям, шкодять господарству. *Ожеледиця* на дорогах заважає рухові транспорту. Тому-то в зведеннях погоди пізньої осені, ранньої холодної весни або взимку після відлиги і наступного похолодання синоптики часто попереджають: *Уранці місяцями слабка ожеледь, на дорогах ожеледиця*.

ОПРИЛЮДНЮВАТИ, ОПРИЛЮДНИТИ. Значної популярності в засобах масової інформації набуло гніздо слів *оприлюднювати, оприлюднити, оприлюднений, оприлюднено, оприлюднення*. Ці різні форми охоче вживають газети: *оприлюднення творчих здобутків «письменників», на сторінках газети оприлюднено виступ Президента на Сесії Верховної Ради України; оприлюднений Закон* і под. Однак не знайдемо цих слів у жодному з сучасних основних українських словників.

Своїм змістом дієслово *оприлюднювати* синонімічне до *обнародувати* — «повідомляти, широко розголошувати що-небудь; публічно ознайомлювати з чимсь», тобто «робити що-небудь відомим для людей, народу». Таким чином, друга складова частина семантично та сама: народ — люди. Префікс *о-* вказує на охоплення об'єкта дією, станом, префікс *при-* увиразнює зміст слова, передаючи значення присутності (пор.: *при людях* — *прилюдний; прилюдний захист дисертації*). Отже, названі вище слова одного словотвірного гнізда мають усі підстави зайняти належне місце в словниках.

ОСТАННІ — РЕШТА. Російський прикметник *остальные* перекладається українською мовою *інші, решта*, наприклад: *решта можуть іти; інші папери непотрібні; надів решту вбрання; не був схожий на решту хлопців; решту пунктів — викреслити; одні читають, інші збирають марки*. У подібних словосполученнях часом уживають прикметник *останній* — це неправильно, бо в українській мові він має інше значення, що відповідає російському *последний*, напр.:

Хто останній у черзі? Сміється той, хто сміється останній.

ПАЛЬНО-МАСТИЛЬНИЙ — ПАЛИВНО-МАСТИЛЬНИЙ. Донедавна було чути вислів *паливно-мастильні матеріали*, а сьогодні все частіше трапляється форма *паливно-мастильні матеріали*. Як правильно?

Правильний вислів — *паливно-мастильні матеріали*. Чому? Матеріали, про які йдеться, призначені для двигунів (у тракторах, комбайнах, автомашинах тощо). Двигуни перетворюють теплову енергію в механічну. Для одержання теплової енергії використовують *паливо* (рос. *топливо*). Одним із видів палива є *пальне* (рос. *горючее*), саме ним і заправляють двигуни. Отож, конкретно йдеться не про паливо взагалі, а про один із його видів — *пальне*. Тому коли мають на увазі забезпечення двигунів паливом та мастилом, кажуть *паливно-мастильні матеріали* (рос. *горюче-смазочные материалы*). Запам'ятайте речення: *Паливно-мастильне забезпечення сільськогосподарських робіт залежить від стану паливно-енергетичного комплексу України*.

ПАМ'ЯТНИК — ПАМ'ЯТКА. Слова *пам'ятник* і *пам'ятка* багатозначні. Та коли слово багатозначне, то серед різних його значень завжди є основне.

Так, *пам'ятник* — це насамперед архітектурна чи скульптурна споруда в пам'ять чи на честь кого-, чого-небудь: *Пам'ятник Шевченкові*.

Пам'ятка — це предмет культури, що зберігся з давнини, наприклад: *Київ славиться своїми архітектурними пам'ятниками*; «Слово о полку Ігоревім» — видатна *пам'ятка* доби

Київської Русі. Пам'ятка у цьому значенні — це і стародавній літопис, і видатний літературний твір, і важливий документ, і народна дума, і старовинний ткацький виріб, і визначна давня споруда. Це ще й книжка чи аркуш з якимись правилами, настановами («Пам'ятка туристові», «Пам'ятка водієві» тощо). Є й вужчі значення цього слова, наприклад, у діалектних уживаннях: *в пам'ятку, на пам'ятку*, що відповідає літературному — *на пам'ять, на згадку*.

ПАНЕ — ДОБРОДІЮ — ТОВАРИШУ. Форма звертання *товаришу* сьогодні маловживана. Її недавно стали уникати на вулиці чи в магазині, хоч вона зберігає своє термінологічне значення у військовій сфері.

Разом із відродженням української мови, поширенням її в масовому спілкуванні в адміністративних установах бажано відроджувати шанобливі форми звертання: *добродію, пане; добродійко, пані; добродії, панове*. Форма *пан...* властива усьому західному слов'янському світові. Її активно використовують мешканці західного регіону України. Така форма звертання фіксується в українському фольклорі, у текстах української літературної мови 20-х років ХХ ст.

В офіційних звертаннях-документах форма *пан* уживається з ім'ям, прізвищем, назвою посади, тобто *пан*, порівняно із *добродій*, має виразне забарвлення офіційності.

До колективу людей, до аудиторії слухачів варто звертатися: *панове, шановні пані й панове, шановні колеги, шановне товариство, вельмишановне зібрання*.

ПАСХА, ПАСКА, ВЕЛИКДЕНЬ. Ці три слова в значенні «назва релігійного свята воскресіння Христового» є стилістичними синонімами. Слово *пасха* (за походженням давньоєврейське) — церковнокнижне, його зустрічаємо в українських перекладах Біблії: *Находила юдейська пасха* (Біблія в перекладі І. Хоменка); *Наближалось свято опрісноків, що зветься пасха* (Там само). Слово *пасха* є і в інших стилях, зокрема в мові художньої літератури, офіційно-діловій тощо.

Слово *паска* — розмовний синонім до церковного вживання *пасха*, фонетичний варіант *пасхи*. У пробоїнах бійниць стирчали горлаті жерла пушок, з котрих у і великі свята, як от на різдво або на *паску* стріляли (Панас Мирний). У художній літературі, фольклорі слово *паска* в цьому значенні є широковживаним. Проте основна назва свята Воскресіння в українській мові — *Великдень* (*Великий день*). Ця назва засвідчується ще в текстах XI ст., зокрема в Остромировому євангелії. Це буквальний переклад відповідної грецької назви. Він має давню традицію вживання в українському фольклорі, художній літературі, у живій народній мові: *Ось уже піст минув і Великдень задзвонив у всі дзвони* (І. Нечуй-Левицький); *За тиждень — Великдень. Не вмирай, Червоної крашанки Дожидай* (з фольклору).

Додамо, що *паскою* в українській мові називають солодкий здобний високий хліб циліндричної форми, що випікається за православним звичаєм до *Великодня*: *І він показав товаришам свій шматок, з пухкої жовтої середини паски, печеної, видно, на молоці та крашанках* (Олесь Гончар). На *Великдень* печуть *паски* і фарбують крашанки.

ПЕРЕЙТИ ЧЕРЕЗ ДОРОГУ — ПЕРЕЙТИ ДОРОГУ. Синтаксичні синоніми *перейти через дорогу* і *перейти дорогу* відрізняються незначними семантичними відтінками.

Іменникова форма *через* + знахідний відмінок у висловах типу *перейти через поле, переступити через рів* указує на наскрізний рух у межах простору чи просторового орієнтира. Префікс *пере-* вносить у семантику дієслова значення завершеної дії: *іти через якийсь простір — перейти, брести через що-небудь — перебрести, ступити через що-небудь — переступити*. Таким чином, конструкція передає значення місця і напрямку руху, напр.: *Самійло Лац та князь Корецький перейшли через Пилявку вбід вище греблі* (І. Нечуй-Левицький); *Ми перейшли через вулицю в сад* (Леся Українка).

У сучасній українській літературній мові значення наскрізного руху також передається безпріямениковим знахідним відмінком іменника, напр.: *Перейшли вбід напівпересохлу річку Іргиз і посувалися тепер її лівим берегом, залишивши праворуч гору з могилами батирів* (З. Тулуб); *Перейти рівчак, і тут дві стежки перетнуться — одна в село, друга на хутір* (М.

Стельмах). Проте у таких конструкціях значення наскрізного руху послаблене, натомість актуалізується семантика шляху руху та вказівка на об'єкт дії.

Коли місце дії охоплює значний лінійний простір, увесь простір, дієслово, як правило, поєднують з безприйменниковим іменником у знахідному відмінку, напр.: *Життя прожить — не поле перейти* (прислів'я); *Перейду ліс завидна, — сказала Василина хапаючись* (І. Нечуй-Левицький).

ПЕРИФЕРІЙНИЙ — ПЕРИФЕРИЧНИЙ. Іншомовні слова *периферійний* і *периферичний* властиві здебільшого книжним стилям.

Прикметник *периферійний* сполучається з найрізноманітнішими словами. Вживаючись із географічними назвами, найменуваннями об'єктів, споруд, закладів тощо, вказує на їх віддаленість від центру, центральної частини чогось (країни, столиці, міста): *периферійне містечко, видавництво, поселення; периферійний театр, вуз, зоопарк; периферійна бібліотека, школа, галерея*. Сполучається цей прикметник із найменуваннями людей і є свідченням їх «нецентрального» походження, місця мешкання, роботи: *Вони зупинились одночасно: поїзд і оцей периферійний фронт, що артистично схрестив руки на грудях, ніби даючи можливість помилуватися собою* (О. Черногуз); *периферійний журналіст, периферійна вчителька*. У поєднанні з назвами предметів слово *периферійний* характеризує місце їх виготовлення чи побутування: *периферійна газета, периферійні велосипеди, трактори*. У переносному слововживанні з абстрактними назвами прикметник актуалізує значення «відсталий», напр.: *периферійний погляд, периферійна думка, периферійна душа*.

В останні десятиріччя розвинулося ще одне значення слова *периферійний*. Стосовно технічних пристроїв, систем прикметник *периферійний* передає зміст «додатковий, допоміжний»: *До «Електроніки МС 1502» можна підключати різні периферійні пристрої: кольоровий телевізор чи монітор, касетний магнітофон, принтер і т. ін.* (з журн.); *У наші дні в багатьох сферах людської діяльності активно освоюється периферійна техніка* (з газ.).

У мовній практиці трапляються взаємозаміни типу *периферійний кровообіг* і *периферичний кровообіг, периферійна преса* і *периферична преса*. Щоб не припускати помилок, варто пам'ятати, що слово *периферичний* усталилося в сучасній літературній мові у значенні «який стосується зовнішньої частини організму, віддаленої від його центральної будови», напр.: *периферична нервова система, периферичні органи чуття, периферичний зір, сухожильний і нервово-м'язовий апарати*.

ППП — БАТЮШКА — СВЯЩЕНИК. Із поновленням прав церкви знову в наше життя входять люди, покликані проповідувати Слово Боже, а разом і релігійну мораль, цінності. Це служителі культу, зокрема *священик, ієрей, пресвітер, отець, батюшка, панотець, піп*. Ось скільки у православної церкви синонімічних назв однієї духовної особи, що за саном вища від диякона і нижча за єпископа! Кожне слово має свої особливості вживання. *Священик*, мабуть, найпоширеніше в сучасній літературній мові, як у конфесійному стилі (причому не лише Святому Письмі, або Біблії), але також в усній мовній практиці всіх, хто спілкується на релігійну тему. Натомість колись узвичаєні *піп* і *батюшка* тепер трапляються рідко, особливо *піп*, що через постійну дискредитацію релігії, а також через поширення гумористичних і сатиричних творів антирелігійного змісту (передусім фольклорних) поступово почало сприйматися як знижене. До речі, частіше вживалося слово *Батюшко*, тепер так кажуть люди похилого віку. Сучасною нормою звертання стало *Отче, Панотче*. Слова *ієрей* і *пресвітер* характерні для спілкування між священнослужителями, особливо в офіційних ситуаціях, зокрема для зазначення сану в документах. Зауважимо, що слово *пресвітер* майже вийшло з ужитку.

З тим самим значенням слова *отець* і *пресвітер* побутують також у деяких інших конфесіях, а саме греко-католицькій та католицькій.

ПОВИНЕН — МАЄ — МУСИТЬ. Ці слова синонімічні в основному своєму значенні «який

має своїм обов'язком, зобов'язаний щось робити, мати певну якість». Звичайно сполучаючись із дієсловами, вони виконують роль присудка в реченні, напр.: [хтось] *повинен сплатити податок, повинен володіти мовою, має підготувати доповідь, має написати листа, має їхати у відрядження, мусить зібрати врожай, мусить зізнатися в злочині*.

Для підкреслення необхідності, обов'язковості виконання якоїсь дії, особливо якщо це суперечить бажанню чи залежить від певних обставин, як правило, послуговуються присудковими формами *повинен, мусить*: *Ти повинен написати йому листа. Вибачення попросити. Це ж батько, найрідніша людина* (О. Гончар); *За півгодини він мусить іти на побачення. «Чому мусить?» — спитав він сам себе. Бо дія, зв'язана з іншою особою, після достатнього повторювання обертається в обов'язок* (В. Підмогильний). У дієслові *має*, що сполучається з іншими дієсловами, відсутній відтінок категоричності, обов'язковості, пор.: *Народний депутат — це насамперед політик. І він має вміти не тільки аналізувати події, а й передбачати їх* (з журн.).

У науковому, офіційно-діловому стилях і пресі надають перевагу модальним словам *повинен, має*: *Рівень води не повинен перевищувати п'яти метрів* (з газ.); *Дослідження та освоєння космосу мають здійснюватися тільки в мирних цілях, для розвитку науки і виробництва, відповідно до потреб усіх народів* (з газ.).

Дієслово *мусить* здебільшого передбачає сполучуваність із суб'єктом дії, стану (особою). У книжні стилі воно вносить відчутний емоційний колорит, відповідне ставлення до описуваного: *Якщо у позашлюбному співжитті, яке звичайно переслідувалось, народжувались діти, їх батьки мусили одружитись* («Бойківщина»); *Сучасна економіка мусить бути екологічною!* (з газ.). Присудки з дієсловом *мусить* закріпилися переважно за уснорозмовною сферою і художньою літературою, напр.: *І справді, Марта в потребах своїх була дуже обережна, мусивши часом півроку збиратись на потрібну річ — черевики, сукню, капелюх* (В. Підмогильний).

Отже, у виборі синоніма з можливих *повинен — має — мусить* керуємося тим, що книжні стилі тяжіють до слововживання *повинен, має*, причому *має* передає обов'язковість у її слабкому, нейтральному виявленні. Дієслово *мусить* властиве уснорозмовному спілкуванню та мові художньої літератури.

ПОДАВАТИ чи **НАДАВАТИ ДОПОМОГУ**? Наведені словосполучення вживаються в сучасній українській літературній мові паралельно, як варіантні, хоч є певні відтінки в конкретному слововживанні. Лікар звичайно *подає* допомогу хворому, пор.: *Йосипа Осокіна знали в Дніпропетровську як чесного лікаря, який завжди подасть безкорисливу допомогу* (Д. Ткач). Дієслово *подавати* усталалося у фразеологічному звороті *подавати руку допомоги*.

Словосполучення *подавати (надати) допомогу* засвідчуються в мовній практиці М. Зерова, М. Рильського, А. Головка. Рідше вживається в художніх текстах вислів *надавати (надати) допомогу*, який характерний здебільшого для книжних (офіційно-ділового, інформаційного) текстів і має в своєму значенні відтінок абстрактності, узагальненості (пор. також *надання допомоги*). Напр.: *Надання допомоги області у зв'язку зі стихійним лихом — повинню*.

ПОДІЛЯТИ чи **РОЗДІЛЯТИ ДУМКУ**? Як засвідчує мовна практика українських письменників ХІХ і ХХ століть, у сполученні зі словами *думка, погляди, позиція, оптимізм, тривога, почуття* переважно вживається дієслово *поділяти*: *Микитині мрії поділяла з ним дружина його Параска Семенівна* (Ю. Яновський); *Післяполудневе сонце пекло й кволо всміхалося з сизого неба, наче поділяло мій радісно-журливий настрій* (Є. Гуцало).

Значно рідше трапляються відповідні словосполучення з дієсловом *розділяти*. *Розділяють*, як правило, *землю, межу, калач, стіл і под*. Зрідка, щоправда, натрапляємо на словосполучення *розділяти радість (тугу)* та ін., пор.: *Дорош не відповів, але видно було, що він не розділяє захоплення Оксена* (Григорій Тютюнник). Сполучуваність типу *поділяти почуття, ніяковість, долю, радість, обурення, ідеологію* і под. все ж набагато активніша, їй і радимо надавати

перевагу.

ПОЖЕЖНИК — ПОЖЕЖНИЙ. Працівника пожежної команди звичайно називають *пожежником*: *Це були переважно молоді хлопці — пожежники та працівники АЕС* (Ю. Щербак). Однак у текстах і словниках української мови донедавна вживалися й слова *пожарник, пожарний*. Тепер вони належать до розмовно-побутової сфери, трапляються і в мові художньої літератури: *Збіглися сторожі, пожарники, а підступити бояться, може, ще вибухатиме* (О. Гончар).

Можуть запитати: «Чи можлива форма *пожежний* у ролі назви професії?» З погляду словотвірних моделей української мови таке слово є закономірним. Так, унаслідок переходу прикметників до розряду іменників в українській мові утворені слова *вартовий, військовий, черговий*. Пор. також: *пожежний підрозділ, кран, рукав, пожежна команда, охорона, машина: Пожежні одразу виїхали на місце дорожньо-транспортної пригоди*. Названий словотвірний спосіб не такий продуктивний, як іменникова модель із суфіксом *-ник* (*-льник, -івник, -ивник*). Одне з кількох словотвірних значень суфікса — «назви за сталим заняттям, професією»: *розвідник, різник, штампувальник, плавильник, кранівник* тощо.

Отже, в усіх стилях надаємо перевагу нормативному усталеному іменнику *пожежник* (мн. *пожежники*).

ПРЕЗЕНТАЦІЯ — РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ. Ці іншомовні слова досить часто вживаються у мові сучасних засобів масової інформації, у книжних текстах, та й у розмові чуємо *презентація книжки, презентація ліцею, презентація виставки* і навіть *презентація конференції*. Ще донедавна модне іншомовне слово в Словнику української мови (в 11 томах) тлумачилося лише як фінансовий термін «пред'явлення до відшкодування, виплати грошового документа», пор. там само *презентант* — «пред'явник якогось грошового документа (векселя та ін.)». Обидва слова споріднені з латинським *praesento* «передаю, вручаю»; звідси й відоме *презент* — «подарунок», пор.: — *Оце презент. А я, по правді кажучи, й не сподівався. — Знали, чим заманити, — книгами... — обняв Тарас господаря* (Вас. Шевчук).

Тим часом слово *презентація* набуло значення «урочисте представлення», «свято», «відкриття» і розширило свою сполучуваність з іменниковими назвами, позначаючи разом святкову подію, урочисте відкриття, представлення чого-небудь, напр., виставки, видання, книжки, збірки письменника, гімназії, клубу, вищої школи підприємців тощо. Через *презентацію* широко інформують про певне явище, подію, факт. Найчастіша сполучуваність: *відбулася (відбудеться) презентація*. Отож це слово не має зв'язку з *презентувати* — «дарувати», «підносити дари, подарунки», але виявляє зв'язок з *репрезентувати* — «представляти», *репрезентація* — «представництво». Вони споріднені з латинським *representatio* — «наочне зображення».

Слова *репрезентувати, репрезентант, репрезентантка* були відомі в українській літературній мові XIX і початку XX століть. Знаходимо їх у творах М. Коцюбинського, О. Кобилянської, Г. Хоткевича, І. Франка, Б. Грінченка, М. Драгоманова, В. Еллана. *Репрезентувати* означає «виступати представником когось, чогось», «відбивати виразні особливості чогось», «виражати погляди когось», наприклад: *Літературна мова, мова школи, церкви, уряду і письменства робиться справді репрезентанткою національної єдності* (І. Франко); *Признай по щирості, Олексю, він є добрим репрезентантом своєї народності* (О. Кобилянська).

Очевидно, під впливом поширених тепер *презентацій* плутають дієслова, і замість *репрезентувати* (представляти) вживають часом *презентувати*, напр.: *Творчість художника презентувала тогочасне образотворче мистецтво* (з газети). Пор. правильне слововживання: *збірка репрезентує українську книжку на міжнародній виставці, газета репрезентує інтереси дебютантів; гідно репрезентувати свою країну; виставлені полотна репрезентують сорокарічну творчу роботу митця*. Частіше це дієслово вимагає після себе знахідного відмінка

(кого? що?), але вживається також із давальним, і подібно до дієслова *представляти* (кого — що, кому — чому). Напр.: *Народ виділяє з-серед себе здібніших людей, які репрезентують його іншим народам, світові* (Р. Іваничук).

Отже, не плутаймо слова *репрезентувати* і *презентувати*.

ПОРОЗУМІННЯ — РОЗУМІННЯ. У розмові журналіста прозвучало: *Ми знайшли порозуміння в слухачів*. Чи правильно тут використано іменник *порозуміння*? Адже *порозуміння* буває між друзями, між лектором і слухачами, між викладачем і студентом; а шукають і знаходять у друзів, у слухачів, у студентів — *розуміння*, причому паралельно вживається: *розуміння* в друзів і *розуміння* друзів.

Порозуміння — це обов'язково взаєморозуміння, взаємодомовленість, узгодженість чийось дій, вчинків. На такий зміст указує й відповідне дієслово: *Вони порозумілися між собою*. Коли ж треба передати зміст «хтось розуміє, сприймає чийсь думки, вчинки, використовують словосполучення з іменником *розуміння* та дієсловами *знаходити, зустрічати*: *Син зустрів розуміння матері (в матері)*. Отже, сполучуваність слів *порозуміння* і *розуміння* — різна, на що треба зважати в мовній практиці.

ПОСТАЧАЛЬНИК — ПОСТАВЩИК. Хоча словник фіксує друге слово з обмежувальною ремаркою «рідко», проте в розмовній практиці воно звучить часто. У літературно-писемній мові його уникають, напр.: — *Покладете на постачальників, — заgrimів він, — то вас тут і снігом занесе!* (Я. Баш); *Відтепер Пугач став головним постачальником м'яса товариству* (В. Гжицький). Якщо раніше два названі слова вживалися без стилістичного розрізнення (пор.: *Тремтячи внутрішньо, брав я до рук першу нелегальну брошуру, хоч на вустах у мене грала зневажлива, поблажлива усмішка, і мов я ласку робив Абрумові, коли брав у нього книжку (це він був першим моїм поставщиком*. — Г. Хоткевич), то тепер форма на *-щик* сприймається як ознака не кодифікованого розмовного стилю або просторіччя.

ПРИВОДИТИ — ПРИЗВОДИТИ. У заяві Міністерства закордонних справ України несподівано прозвучало: *Україна вітає будь-які дії, що можуть призвести до встановлення миру в Придністров'ї*. Дієслово *призвести* в цьому разі вжито не на місці, бо воно обов'язково передбачає ситуацію, коли якісь дії спричинюють негативні наслідки, на що вказує типова сполучуваність типу *призводити до гріха, до неприємностей, до катастроф, до зниження ефективності виробництва, до втрат хліба*.

У наведеній вище фразі замість дієслова *призводити* треба було вжити слово *сприятимуть*: *Україна вітає будь-які дії, що сприятимуть встановленню (або приведуть до встановлення) миру в Придністров'ї*.

Приводити і призводити — дієслова-пароніми, які потребують розрізнення. *Приводити до чогось* — «зумовлювати, спричинювати що-небудь», напр.: *їхня діяльність привела до збільшення випуску товарів*. *Призводити до чогось* — це спричинювати тільки негативні наслідки.

ПРОФЕСІОНАЛЬНИЙ — ПРОФЕСІЙНИЙ. Обидва прикметники мають спільний латинський корінь *профес* (спеціальність, заняття), проте їх співвідносять з різними словами: *професіональний* — *професіонал*, *професійний* — *професія*. Існує різниця щодо їх сполучуваності: *професіональний* вживається тоді, коли треба підкреслити значення «такий, що стосується не любителів, а фахівців». Напр.: *професіональний актор* — актор, який обрав своїм фахом театральну справу (на противагу акторам-любителям, якими можуть бути люди різних професій і без професій). Отже, в значенні прикметника *професіональний* наявний компонент «досягнутий за допомогою високих професійних якостей, якостей професіонала». Втім, цей самий відтінок можна передати й прикметником *професійний*, прислівником *професійно*, напр.: *Він робить це професійно*, тобто з високою майстерністю. Помітна тенденція в усіх зазначених вище словосполученнях уживати прикметникову форму *професійний*, що формально пристосувалася до особливостей українського словотвору. У сполученні з іменниками *хвороба*,

захворювання, травма і подібними переважно вживається прикметник *професійний*, тобто «хвороба, пов'язана з професією». Не можуть заступати одне одного слова у термінологізованій сполучці *професійна спілка*.

РОЗРОБНИК — РОЗРОБЛЮВАЧ. В останні десятиріччя у науково-технічній літературі та в мові масової інформації поширилися слова *розробник* і його словотвірний синонім *розроблювач*, не зафіксовані 11-томним Словником української мови. Однак ці форми є в реєстрі довідкових видань, що з'явилися не так давно, наприклад, «Тараненко О. О., Брицин В. М. Російсько-український словник (сфера ділового спілкування)» (К., 1996).

Як свідчать сучасні мовні джерела, *розробник* — це «підприємство або громадяни, які здійснюють науково-дослідні, дослідно-конструкторські і проектні роботи щодо створення та освоєння нової продукції» (з газ.). Це основне значення, у якому вживаються іменники, напр.: *У час НТР поліпшення якості роботи вчених, розробників, проєктантів обертається сто-, тисячоразовим ефектом* (з журн.); *Київське виробниче об'єднання полімерного машинобудування — один із основних розроблювачів і постачальників прогресивного і ефективного устаткування для хімічної і нафтохімічної промисловості»* (з газ.).

Іменник *розробник* (*розроблювач*) як другий компонент складного слова, тобто як прикладка, уточнює провідний за значенням іменник, конкретизує характер діяльності осіб (підприємств, закладів): *Придніпровський науковий центр провів у всіх областях свого регіону спеціальні зустрічі вчених-розробників прогресивних технологій з представниками підприємств* (з газ.); *Необхідно і далі інститутам-розроблювачам, галузевим організаціям впроваджувати закінчені роботи у тісному співробітництві* (з журн.).

Хоча в сучасній мовній практиці обидва слова вживаються паралельно, словотвірна стилістика української літературної мови рекомендує як нормативну форму *розробник*, напр.: *геологи-розробники, інститут-розробник, підприємство-розробник*.

РОЛЬ — ЗНАЧЕННЯ. Різні за значенням іменники *роль* і *значення* в усталених словосполученнях *відігравати важливу роль, мати велике значення* стали синонімічними. Такі вислови притаманні публіцистиці. І в писемній, і в усній мові виникає, на жаль, «схрещений» вислів *відігравати значення*, тобто порушується сполучуваність іменників *роль* і *значення*. Зверніть увагу на правильне слововживання: *Це не має для мене ніякого значення; Надзвичайно важливу роль відіграють посередники, які беруть на себе всю рутинну роботу*.

РОЗДАВАТИСЯ — ЛУНАТИ. Чи може роздаватися голос? Усі значні дореволюційні словники української мови, крім «Малорусько-українського словника» Є. Желєхівського та С. Недільського, не подають такого значення *роздаватися*. Немає такого і в російсько-українських словниках 1937 та 1968 років. Увів його до свого реєстру Українсько-російський словник (УРС, 1953—1963) на підставі матеріалів лексичної картотеки Інституту української мови НАН України, яка засвідчує таке вживання у багатьох письменників, наприклад, в Івана Франка, Панаса Мирного, Івана Микитенка, Григорія Тютюнника.

Очевидно, це слово активізувалося в мовній практиці під впливом російської мови та українського просторіччя, тому варто прислухатися до більшості лексикографів, і російське *раздавался голос* перекладати як: *розлягався, лунав, чувся, розтинався, розкочувався* та ін. Наприклад: *одразу розітнувся крик; луна розлягається в лісі, за вікном розкотився грім, по хаті розкотився гучний бас, знов зозулі голос чути в лісі, лунають (чути) голоси відвідувачів* та ін.

СКАСУВАТИ — ВІДМІНИТИ. *Касувати, скасувати* відповідають російським *отменять, отменить* — «визнавати, оголошувати що-небудь раніше встановлене недійсним, незаконним; анулювати»: *касувати, скасувати сказане (закон, панцину та ін.)*.

Відміняти, відмінити, як свідчить Словник за ред. Б. Грінченка, відповідають російським *переменять, переменить, изменить* — «робити кого-, що-небудь інакшим; змінювати»: *природу тяжко одмінити* (Номис).

Та сьогодні часто чуємо поширене з ділового спілкування *відмінити засідання*. Це значення в

дієсловах *відмінити*, *відміняти* синонімічне до *скасувати*, *скасовувати*, зафіксоване в Російсько-українському словнику 1968 року, де *отменяють*, *отменить* перекладено дієсловами *скасовувати* і *касувати*, *скасувати* та *анулювати*, а також *відміняти*, *відмінити* з уточненням, що вони вживаються тільки тоді, коли йдеться про засідання, спектакль і под. У тлумачному Словнику української мови (в 11 томах) це значення кваліфікується як рідкісне.

У сучасній офіційно-діловій мові накреслилася тенденція розрізняти сполучуваність названих вище дієслів. Так, *відмінювати* (*відміняти*), *відмінити* сполучаються з іменниками *засідання* (*збори*), *спектакль*, *висадку десанта* і под. *Скасовувати*, *скасувати* — із словами *закон*, *постанова*, *указ*, *рішення суду*, *вирок*, *договір*, *угода*, *тілесне покарання*, *приватна власність*, *карткова система* і т. ін. Отже, не можна *скасувати* засідання (збори, спектакль, конференцію і под.), бо їх не анулюють, не ліквідують, їх лише заміняють іншими, проводять іншим разом, переносять на інший день.

СТИБІЙ — СУРМА — АНТИМОНІЙ. *Стибій* та його сполуки відомі здавна. У країнах Сходу метал сріблясто-білого кольору з синюватим відтінком використовувався для виготовлення дзбанів за 3000 років до н. е. У Єгипті в XIX ст. до н. е. порошком із характерним блиском під назвою *mesten* чи *sten* чорнили брови. У Давній Греції він був відомий як *stimi* чи *stibi*, звідси — лат. *stibium*.

Назва *antimonium* з'явилася приблизно у XII-XIV ст. н. е. і згодом усталилася у міжнародній науковій термінології: *antimony* (англ.), *antimoine* (фр.), *antimon*, *antimonium* (нім.), *antimonio* (ісп.), *antyton* (польськ.), *antimon* (чеськ.), *антимон* (болг.), *антимон* (серб.).

Слово *сурма* українська мова запозичила з російської. Російське *сурьма* походить від тур. *surme* (від перськ. *сурме* «метал»). *Сурмою* називали в давнину порошок із свинцевим (олов'яним) блиском, яким фарбували брови.

Донедавна в українській термінології послуговувалися всіма паралельними формами — *стибій*, *сурма*, *антимоній*: *Бертолетова сіль*, як відомо, утворює легкозаймисті, а також сильновибухові суміші з червоним фосфором і сульфатом *стибію* (Цікава хімія, К., 1989); *Базиліус Валентинус перший з європейців добув елементарну сурму (антимоній) і детально вивчив її властивості* (там само). Проте сучасні хімічні словники фіксують як нормативну назву *стибій*. Тенденцію до усталення терміна *стибій* ілюструють приклади з наукових джерел: *Вісмут або берилій надпроводять лише у тонкоплівковому стані, а телур, стибій, фосфор — вимагають високого тиску* (з журн.).

ТИМ ЧАСОМ — ТИМЧАСОВО. За таким різним написанням стоїть відмінність у значенні прислівникової сполуки і прислівника. Прислівник, утворений з кількох основ, пишеться разом; найчастіше він сполучається з дієприкметниками типу: *тимчасово непрацездатний*, *тимчасово зачинений*, *тимчасово відсутній*, *тимчасово припинений*, а також із дієсловами: *працює тимчасово*, *тимчасово виконує обов'язки*, *тимчасово завідує* і под.

Прислівникова сполука *тим часом* пишеться окремо, подібно до *тим разом*, *останнім часом*, *таким чином*, вона відповідає російському *тем временем*, пор.:

Тим часом сонце сховалося за лісом; Тим часом стемніло. Іноді ця сполука передає значення частки (пор. російське — *между тем*): *Тим часом ти помиляєшся.*

УГАР — ЧАД. Іменник *угар* в українській мові належить до спеціальної лексики. Ця назва відома, наприклад, металургам: при плавленні, горінні, термічній обробці і т. ін. метал зазнає угару, угоряє, тобто зменшується в кількості, у вазі (визначають відсоток *угару* марганцю).

Спеціалісти сільського господарства ведуть боротьбу з *угаром* овочів, соковитих кормів при їх зберіганні, тобто вживають заходів, щоб запобігти надмірній втраті ними соків, органічних речовин, а звідси й зменшенню об'єму, кількості.

Текстильники *угаром* називають втрати сировини при переробці.

Угар утворено від дієслова *угоріти* в значенні «зменшитися при плавленні, горінні і т. ін.» Пор. аналогічне *увар* — «кількість, об'єм, на які зменшилось що-небудь, варячись» (від *уварити*

— «варячи, зменшити кількість, об'єм чого-небудь»).

Російському *угар* у значеннях «задушливий отруйний газ, що утворюється при неповному згорянні вугілля», і «хворобливий стан при отруєнні цим газом» відповідає українське *чад*: *від грубки несло чадом*. *Чад* іде й від квітів, деяких речовин, що мають сильний запах. Отож від цигарок, диму, сильного запаху чого-небудь *чадіють*, а переносно *чад* — «те, що дурманить, паморочить голову» (*мілітаристський чад*), «стан самозабуття, крайнього збудження, екстазу (переважно з відтінком несхвалення)» (*в чаду ревнощів, отруєний чадом фанатизму*) тощо.

Таким чином, в українській мові є слова *чад* та *угар*, кожне з яких має своє значення, свою сферу вживання, і плутати їх не треба.

УКРАЇНОМОВНИЙ — УКРАЇНСЬКОМОВНИЙ. Побутують у сучасній мовній практиці обидва слова. Утворений від словосполучення *українська мова*, другий прикметник прозорий за своєю будовою. Той самий зміст передається й словом *україномовний*: утворене воно за аналогією до *англомовний, франкомовний*, тобто має усічену основу від *українська* і вставний звук *о*. Значуща частина *україн(о)* асоціюється з назвами *Україна, українець*. Означення *україномовний* уживається щодо людини, друкованого видання, колективу людей. Як компактніше й економніше щодо звукової будови, слово *україномовний* використовується частіше, ніж *українськомовний*.

У РАМКАХ — У МЕЖАХ. Ці прийменникові сполуки синонімічні й майже завжди взаємозамінні, пор.: *у рамках / у межах пристойності, роботи, встановленої програми, угоди, дозволеного*. Але коли йдеться про місцевість, географічні поняття, треба використовувати прийменник *у межах*: *у межах країни, у межах міста, села, області* і т. д. Такі сполуки типові для офіційно-ділового стилю.

УЯВА — УЯВЛЕННЯ. Плутання значень цих іменників призводить до змістових помилок, напр., у реченні *У мене є тепер чітка уява про Євросоюз* треба було вжити слово *уявлення*. *Уявлення* — це «поняття, розуміння, знання, що впливає з попереднього досвіду». *Уявлення* вимагає після себе форми іменника з прийменником *про*: *Туманне уявлення про майбутню професію*. Слово *уява*, як правило, сполучається з означенням типу *багата уява, дитяча уява*. Синонімом до названого іменника виступає слово *фантазія*, пор.: *Його багата уява допомагала в створенні казкових полотен*.

ФАРБА — БАРВА. Це семантично споріднені слова. Обидва позначають колір, забарвлення. Але *фарба* — насамперед конкретна, спеціально виготовлена речовина, якою користуються для забарвлювання предметів у різний колір; фарбою малюють картини. А *барва* — це колір, забарвлення взагалі, безвідносно до виготовленої речовини; це колір, забарвлення, що їх сприймає зір у навколишньому світі — в природі, побуті тощо. Проте існує й термінологічне слововживання, похідне від іменника *барва*: *барвник, барвники*.

Переносне значення, що стосується характеру, тону, колориту, манери, відтінку викладу, виконання, а також виражальних засобів музики, сценічного мистецтва, передається словом *барва*: *барви слова, барви музики, художні барви*. Іноді трапляється заміна цього слова іменником *фарба* (найчастіше у множині). На цій підставі СУМ виділяє як рідковживане *фарби* у значеннях «барви», «колір, забарвлення» (підтверджено ілюстраціями з Я. Щоголева, Ю. Яновського, І. Микитенка) та «виражальні засоби мови, музики, сценічного мистецтва» (ілюстрації з М. Рильського та журн. «Мистецтво»).

Борис Грінченко ставить знак рівності між словами *фарба* і *краска*; *барва* в переносному значенні він перекладає російськими *краска, цвет*. Під гаслом *фарба* знаходимо тут ілюстрацію з І. Нечужа-Левицького: *Брали поетичні фарби... з того, що бачили перед собою*.

Та в сучасній літературній мові слово *краски* не вживається, а також дедалі чіткіше діє тенденція до розрізнення слів *барва* і *фарба*. Так, у «Словнику труднощів української мови» (1989) зауважено: *Барва*. Природний колір, забарвлення; перен. колорит, манера. *Фарба*. Колір, штучно нанесений.

ЧИСЛЕННИЙ — «**БАГАТОЧИСЛЕННИЙ**». Слова *багаточисленний* в українській літературній мові немає. Не знаходимо його в нормативних словниках. Це калька з російського слова *многочисленный*. Сучасна норма вимагає перекладати його прикметником *численний*. *Численний* — «який складається з великої кількості» — вживається у таких, наприклад, словосполученнях: *численна група учасників, численні загони, численне товариство, численна аудиторія* та ін. Це слово має також відтінок значення «наявний у великій кількості»: *численні переклади, численні зорі, численні дослідни, спостереження, спалахи* і под.

Увага! Прикметник *численний* інколи плутають із паронімом *чисельний* — «числовий, кількісний». Це слово має значно вужчу сферу вживання, меншу активність, вживається, наприклад, у таких словосполученнях: *чисельний (кількісний) аналіз; чисельна (кількісна) перевага*.

ШТАНИ — **БРЮКИ**. Слово *штани* обов'язкове в описах чоловічого національного одягу, воно традиційне у фольклорі, багатьох творах художньої літератури. Всі українські словники фіксують слово *штани* як основну видову назву відповідної реалії, пор. родові назви: *шаровари, рейтузи, галіфе, джинси* тощо.

Слово *брюки* прийшло в українську мову через російську й усталилося в сферах швейної промисловості, торговельної мережі, реклами: *Майстерня приймає також замовлення на виготовлення, чоловічих та жіночих брюк* («Вечірній Київ»); *брюки завужено* («Краса і мода») і под. Із цих сфер поширилося слово *брюки* і на художню літературу, побутову мову, витісняючи слово *штани*. Назву *брюки* фіксують перекладні російсько-українські словники, подаючи його на другому місці. Підтримується це слововживання термінологізованими сполученнями типу *брючний костюм, брючний цех*, хоч і замість них можна запропонувати варіанти типу *жіночий костюм-штани і цех для виготовлення штанів*.

ЯЛОВИЙ — **ЯЛОВИЧИЙ**. Чи може бути *яловий шніцель* або *яловий биток*?

Прикметник *яловий* має в українській мові такі значення: 1) «який не дає приплоду» (про самиць сільськогосподарських тварин): *ялова корова*; 2) розмовне «неродючий» (про землю): *ялова земля*; 3) переносне; розмовне «пустий, безпредметний; нікому не потрібний»: *ялові поради*, «те саме, що *марний*: *ялові зусилля*», 4) «виготовлений із шкіри великої рогатої худоби»: *ялові чоботи*.

Отож ні *шніцель*, ні *биток* не може бути *яловий*. У цьому випадку правильно ужити прикметник *яловичий* (від «яловичина»). А ще природніше, ліпше звучатиме: *шніцель із яловичини, биток із яловичини*.

ЯВЛЯЄТЬСЯ — **Є**. Дієслово *являтися* — синонім до спільнокореневого префіксального дієслова *з'являтися*, переважно вживається в розмовному стилі: *Ніколи не являється вчасно*. Можливе у художній мові, пор.: *Чого являєшся мені у сні?* У функції дієслова-зв'язки не вживається. Під впливом російської мови, де однозвучне дієслово виконує роль зв'язки, воно часто-густо використовується помилково у такому контексті: *Він являється майстром високого класу. Вибух являється першопрчиною*. Такі слововживання неправильні.

Українською мовою кажемо: *Він — майстер високого класу, Вибух — це першопрчиною*.

ЩО ОЗНАЧАЄ СЛОВО?

АВТОКЕФАЛЬНИЙ, тобто незалежний, дослівно в перекладі з грецької означає «сам голова». Слово відоме з V ст. Автокефальними традиційно називають національні незалежні православні церкви, що мають своє самоврядування, свого главу церкви. Автокефальні церкви об'єднуються як рівноправні у Вселенську православну церкву. В історії Вселенської православної церкви відомі різні автокефальні церкви, зокрема найдавніші, що існують і досі, — Єрусалимська, Олександрівська, Царгородська.

Українська православна церква, прийнявши віру від Царгорода (Константинополя), фактично

700 років була автокефальною. Зверхність царгородського патріархату виявлялася лише в тому, що він схвалював обраного самостійно в Україні-Русі митрополита Київської митрополії. 1686 року Московська церква (що 1448 року без погодження з Царгородським патріархатом, якому в складі Київської митрополії підлягала, проголосила свою автокефалію) повністю підпорядкувала собі українську церкву.

Відродження нашого православ'я юридично було проголошено 1 січня 1919 року спеціальним законом УНР (Директорією). Перша служба Божа українською мовою відбулася 1 травня 1919 року в Микільському соборі на Печерську в Києві за настоятельством Василя Липківського. Українська автокефальна православна церква, проіснувавши до 30-х років у дуже несприятливих умовах, була зрештою ліквідована на терені рідної землі. Новий рух за відновлення українського православ'я почався 1989 року.

АНГЕЛ, ЄВАНГЕЛІЄ, БЛАГОВІЩЕННЯ. Із прийняттям християнства в Україні-Русі, з посиленням зв'язків із Грецією до нас прийшло багато нових слів. Одні з них проникали через книжну старослов'янську мову (її називали ще церковнослов'янською), що була свого часу літературною мовою для багатьох слов'янських народів, інші — усно. До книжних запозичень належать, зокрема, слова *ангел* і *євангеліє*. *Ангел* грецькою означає «посланець» (йдеться не про звичайного посланця, а про особливого — з неба). Це — релігійне значення слова на протигагу світським (*ангел* — «заступник, оборонець взагалі» і «добра, гарна, лагідна людина, переважно жінка»), що, звичайно, розвинулося пізніше, на основі першого. Щоправда, для сучасної мови переносне вживання слова не типово. Недарма Словник української мови в 11 томах супроводжує обидва значення ремаркою «застаріле».

В українській мові грецьке слово зазнало деяких фонетичних змін, але варіант *ангел* все-таки найприйнятніший для літературної мови, особливо для конфесійного стилю (до речі, Словник староукраїнської мови XVI—XV ст., т. 1, 1977 р. подає тільки *ангел*). В інших стилях, зокрема в розмовно-побутовому, художньому, нарівні з основним варіантом вживають також *янгол* (*ангол* і *янгел* здаються менш перспективними).

Від тієї самої основи, що й слово *ангел*, походить *євангеліє*. Поділивши його на дві складові частини, одразу помітимо прозору спорідненість обох слів: *Євангеліє* дослівно означає «добра вість». Цю добру вість несли учні Ісуса Христа Матвій, Марко, Іоан і Лука, розповідаючи людям про життя і діяння свого Учителя. Слово *Євангеліє* з грецької через церковнослов'янську мову спочатку засвоїлося в українській як іменник середнього роду. Така форма зафіксована у Словнику староукраїнської мови XIV—XV ст. Однак і це слово з часом трохи змінилося, зокрема воно почало вживатися також у жіночому роді — *Євангелія*.

Крім грецького запозичення *євангеліє*, в українську мову ввійшла й калька цього слова, причому з церковнослов'янським елементом *благий* (тобто «добрий, хороший»): *благовісттованне*. Це слово мало поширення у конфесійному стилі української мови. Натомість у писемну практику міцно ввійшла назва свята у відповідному до фонетичних законів української мови оформленні — *Благовіщення* — день, коли, за Євангелієм, ангел Гавриїл оповістив діву Марію: «Не бійся, Маріє, — бо в Бога благодать ти знайшла! І ось ти в утробі зачнеш, і Сина породити, і даси Йому ймення Ісус» (Біблія, перекл. І. Огієнка).

ДІАГНОЗ. Це слово грецького походження: *diá* означає «прозорий», а *гнозис* — «знання», буквально «прозоре знання», тобто ясне уявлення про стан речей. У медицині діагнозом називається короткий лікарський висновок про характер і суть захворювання, який робиться на підставі всебічного дослідження хворого, напр.: *Температурна крива багато в чому визначає і діагноз захворювання, і характер його лікування, і прогноз* (з газ.). Правильно поставлений *діагноз* — запорука успішного лікування. Характерна сполучуваність слова: *ставити, визначати діагноз, встановлення, уточнення діагнозу, поспішити з діагнозом*.

Останнім часом це слово розширює коло вживання в переносному значенні «на підставі певних даних робити висновок про щось», напр.: *Сьогодні ми лише придивляємось, намагаємось*

поставити перші **діагнози** і зорієнтуватися у перспективах. Зважте, крім усього, наш відділ прикладного мистецтва утворився близько шести років тому (з журн.); Нові методи **діагностики** й прогнозування навчально-виховної роботи (з газ.).

Отже, не тільки **діагноз**, а й похідні слова **діагностика**, **діагностування** вживаються в переносному значенні, поповнюючи розряд книжних метафор.

ЗАДУМ. Слово вживається у сучасній літературній мові в значенні «ідея художнього, музичного, публіцистичного твору».

Задумом називають також плани, дії, намір окремої людини або колективу, напр.: *Багато цікавих задумів здійснюють члени нашого колективу* (з газ.); *З задумами, з планами, з надіями Вийшли ми в дороги життєві* (П. Дорошко).

Найчастіше іменник *задум* сполучається з дієсловами *здійснювати, виконувати, втілювати*.

Залежно від лексичної сполучуваності слово *задум* набуває негативного емоційного змісту, напр.: *розгадати задум, зірвати задум*.

ЗАПОВІДЬ. У своєму первинному значенні це слово виражає релігійний зміст «біблійний або євангельський вислів-наказ, вислів-повчання морального характеру», напр.: *святі заповіді, заповідь Господня*, пор.: *Немає жодного морального принципу, котрий не мав би свого початку, а часто й свого формулювання у Біблії: не вбий, не вкради, не перелюбствуй, шануй свого батька, свою матір, возлюби ближнього свого, як самого себе. Ці заповіді непорушні на всі часи, для всіх народів* (з журн.).

Поступово значення слова *заповідь* розширилося, воно почало стосуватись не тільки людської моралі, а й різноманітних сфер практично-виробничої, суспільної діяльності людей. У сучасній літературній мові воно набуло іншого змісту — «суворе правило поведінки, неухильний обов'язок», напр.: *заповідь людської доброти, заповідь виховання, батькова заповідь*.

Основна сфера застосування цього слова — публіцистичний і художній стилі. Надто часто воно вживалося в мові 70—80-х років, розширивши сполучуваність з іншими словами: *перша заповідь у насінництві, перша заповідь мистецтва* і под.

У результаті активного функціонування слово *заповідь* розвинуло також значення «зобов'язання».

ІКЕБАНА — слово-поняття, що прийшло до нашої мови із Японії. Вживається воно в значеннях: 1) «мистецтво складати з квітів, рослин, гілок букети, художні композиції», 2) «вази для букетів, композиції». Сучасна мовна практика використовує слово *ікебана* здебільшого у першому значенні, пор. гумористичне вживання цього слова: *Я показав страхагентові останній червінець, передостанні штани, а на додачу — ікебану страхових квитанцій*.

ІМІДЖ. Коріння цього слова — в англійській мові де *image* — «зображення, образ». Спочатку слово *імідж* вживалося лише у контекстах артистично-мистецького змісту, наприклад, *імідж артиста, імідж ансамблю* тобто «умовний образ артиста чи колективу артистів, як правило, штучно створений ними, відповідно вдало чи невдало». Згодом слово *імідж* розширило сполучуваність і стало популярним, насамперед у засобах масової інформації, де вживається у значенні «умовний образ когось або чогось чи суспільства у цілому», пор. *Норвезькі приватні фірми хочуть створити власний імідж на українському ринку* («Вечірній Київ»).

ІМПІЧМЕНТ (від англійського *impeachment*). Назва окреслює процедуру притягання до суду парламентом вищих посадових осіб держави, пор.: *Парламент міг би піти на імпічмент, якби сам залишався на висоті* («Голос України»).

ІНВЕСТИЦІЯ (від латинського *investire*) в дослівному перекладі означає «одягати». Це слово має значення «вкладання коштів в основний капітал і матеріально-товарні запаси для розвитку виробництва з метою одержання прибутку». Інвестування у цінні папери дозволяє тільки одержувати прибуток, прямі інвестиції призначені також для участі в управлінні

компанією, пор.: *Японське міністерство торгівлі та промисловості ухвалило поширити на Україну закон про державні гарантії **інвестицій** японських приватних компаній за кордоном* («Вечірній Київ»).

Від іменника *інвестиція* утворені прикметник *інвестиційний* (*інвестиційний банк, інвестиційні папери*) та іменник *інвестор*: *Нехай замість... валютних відрахувань кийвські підприємства, кооперативи, іноземні **інвестори** везуть до нас численні продукти, медикаменти тощо* («Вечірній Київ»).

ІНДЕКСАЦІЯ походить від латинського *index* — «показчик, список». Як економічний термін *індекс* означає показник, що характеризує зміни рівня певного явища порівняно з іншими рівнями того самого явища, взятого за основу. Від іменника *індекс* утворюються похідні слова на позначення процесу, дії — *індексувати, індексація*. У сучасній українській мові *індексація* означає «спосіб захисту від інфляції шляхом прив'язування суми зарплати, контракту, кредиту і т. ін. до індексу росту цін». Пор. вживання цього слова у такому контексті: *Наслідки (емісії у фінансах) передбачити неважко: гігантський стрибок в знеціненні гривні, необхідність нових **індексацій** прибутків «бюджетників»* («Вечірній Київ»).

ІНФЛЯЦІЯ (від латинського слова *inflatio* — «роздмухування, розбухання») — переповнення ринку паперовими грошима, що призводить до підвищення цін. Засоби масової інформації повідомляють: *Фінансова криза є відображенням кризи економічної... **інфляції** — риса всіх сучасних економік; Подолання **інфляції** та бюджетного дефіциту немислиме без прискорення процесу оборотності, проведення цінової і фінансово-кредитної реформ* («Голос України»).

ІНФРАСТРУКТУРА (від латинського *infra* — «нижче, під» та *структура*). Термін застосовується для позначення системи установ, що обслуговують виробництво і населення. Наприклад: *Кожен житловий масив має свою **інфраструктуру**, себто оптимальну для його жителів кількість шкіл, дитячих, побутових закладів, магазинів, поліклінік, кінотеатрів — одне слово, усього того, що входить у поняття зручність* («Наука і суспільство»).

ІПОТЕКА (від грецького *hypothēke* — «запорука; застава») — закладання на нерухомість, під яку одержується кредит. Саме *іпотека* дає право кредиторів розпоряджатися майном боржника на випадок невиконання ним своїх зобов'язань.

КОНВЕРСІЯ (від латинського *conversio* — «перетворення, зміна») — перебудова підприємств оборонно-промислового комплексу з метою переорієнтації їх на виробництво товарів широкого вжитку, напр.: *Необхідно розробити міську програму конверсії. Адже в нас чимало оборонних заводів* («Вечірній Київ»).

КОНВЕРТУВАТИ, КОНВЕРТАЦІЯ (від англійського *convertibility* — «оборотність, вільний обмін валюти») — режим національної валюти, що характеризується відсутністю обмежень за поточними операціями (торгівлі товарами і послугами), ринковим валютним курсом, напр.: *Фактично запроваджується режим обмеженої внутрішньої **конвертованості** без будь-яких форм розрахунків між юридичними і фізичними особами.*

У мовну практику ввійшло словосполучення *конвертована валюта*, що означає вільний обмін валют, які повсюдно приймаються як платежі за поточним ринковим курсом. Національна валюта вільно, без обмежень обмінюється на інші види валюти та міжнародні платіжні засоби всіма категоріями юридичних і фізичних осіб за всіма видами операцій, напр.: *Для закупки продуктів харчування країнам, що розвиваються, необхідна конвертована валюта, якої вони не мають* («Хлібороб України»).

КОНСЕНСУС (від латинського *consensus* — «згода, однастайність») — збіг думок. Цей термін означає однастайне прийняття рішень усіма учасниками наради, конференції тощо, напр.: *Між мовними групами (у Швейцарії) існує консенсус щодо належності кожної з них до швейцарської нації, чому значною мірою сприяла політика нейтралітету, що дала змогу уникнути розколу на ґрунті війни* («Вечірній Київ»); *Після годинної дискусії члени постійної*

комісії досягли **консенсусу** («Голос України»).

КОНСОРЦІУМ (від латинського *consortium* — «співучасть, спільність») — одна з форм тимчасового договірною об'єднання фірм, компаній, банків для спільного здійснення великих фінансових операцій або для надання кредиту третім особам, напр.: «Костейнгруп» — один з британських будівельних **консорціумів**, що беруть участь у спорудженні тунелю під Ла-Маншем («Сільські вісті»).

КОНТРАГЕНТ (від латинського *contrahens, contrahentis*) — «той, хто домовляється», «сторони в договорі». Це можуть бути люди або установи, які взяли на себе ті чи інші обов'язки угоди, а також кожна із сторін за угодою один щодо другого, напр.: *Експозиція була широкоплановою і могла задовольнити різноманітні інтереси організації... Експонати мали й свої інтересні пошуки нових ринків збуту, перспективних контрагентів для спільних розробок («Знання та праця»).*

ЛОКАТОР. Сьогодні, мабуть, немає людини, яка б не знала слова *локатор*. Словник іншомовних слів (К., 1985) дає таке його тлумачення: «Локатор — пристрій, яким визначають місце, де перебувають літак, судно чи інший об'єкт, за допомогою відбитих від них або випромінюваних ними звукових чи електромагнітних хвиль». З таким значенням це слово вживається і в спеціальній, науковій, і в художній літературі, в газетно-журнальних статтях і нарисах, напр.: *Радіостанція, локатор, приймач — пристрої, в яких радіохвилі народжуються, підсилюються або перетворюються в інші сигнали (з журн.).*

У деяких тварин є спеціальні органи, що діють як *локатори*. За їх допомогою тварини орієнтуються в просторі: *У кажанів є ультразвукові локатори, тобто кажани здатні сприймати високочастотні ультразвукові сигнали (з журн.).*

Іменники *локатор* та *локація* вперше було введено у тритомний Російсько-український словник 1968 р. із поміткою *спец.*, тобто спеціальний термін. Підставою для введення цього слова до реєстру загальнономовного словника було поширення його не тільки в спеціальній літературі, а й у розмовному вживанні та художніх творах. Споріднені слова: *локаторник, локація, локаційний*. Перше називає особу, яка обслуговує *локатор, локація* — з'ясування місцезнаходження тіла за допомогою *локатора*; *локаційний* — стосовний до *локації*, напр.: *Праця сталевара мені дуже нагадує працю ракетників-локаторників, які беруть ціль за різними параметрами (з журн.).* Пор. також термінологічні словосполучення *ультразвукова локація, метод лазерної локації, локаційні дослідження, локаційні органи*.

В історії української літературної мови слово *локатор* було відоме ще й як назва особи, що наймає квартиру (сучасне літературне *квартиронаймач*). З таким значенням воно увійшло з польської мови. Наприклад, Леся Українка писала з Ялти у вересні 1897 р. до своєї матері: *На кожній вулиці в кожному будинку єсть багато хаток окремих для «локаторів» — тут же люди «сезоном» живуть.*

Споріднене *локація* (від лат. *locatio* — розміщення, розподіл) уживає І. Франко як «місце в класі, що його займає учень відповідно до своїх успіхів у навчанні»: *Се був дикий, валовитий [вайлуватий] і неохайний хлопець, який між усіма учениками свого класу визначувався нечищеними по кілька неділь чобітьми... і — першою локацією.*

Усі ці слова об'єднує спільний латинський корінь *лок* (лат. *locus* «місце»; *loco* «уміщую»; пор. ще *localis* «місцевий» — звідси прикметник *локальний*; дієслово *локалізувати* з фр. *localiser*, лат. *localis*; іменник *локалізація* — від фр. *localisation*).

МАРКЕТИНГ (англійське *marketing* від *market* — «ринок, торгівля, продаж») — комплекс організаційних, рекламних та інших заходів, що забезпечують стійкий збут продукції; прогноз попиту і можливість реального старіння товару, правильний вибір ціни, рекламну стратегію та ін., напр.: *Менеджмент і маркетинг — ось два кити, на яких тримається система вільного підприємництва («Вечірній Київ»).*

МЕНЕДЖМЕНТ (від англійського *management* — «управління, організація») — сукупність

принципів, методів, засобів і форм управління виробництвом, що застосовуються з метою підвищення його ефективності і збільшення прибутку, напр.: *Ми одержали замовлення з Міністерства оборони — навчити менеджменту дві тисячі недавніх офіцерів* («Голос України»).

МЕНТАЛЬНІСТЬ — МЕНТАЛІТЕТ — паралельні дублетні назви того самого поняття, пов'язані з латинським словом *mentalis* — «розумовий», *metis, mentis* — «розум, інтелект, думка». До речі, спільне походження мають і слова *коментувати, коментар*.

В англійській мові *mental*, з яким співвідноситься прикметник *ментальний*, тлумачиться так: «розумовий», «характерний думками», а друге споріднене слово *mentality* означає 1) «інтелект, розумовий розвиток»; 2) «склад розуму»; 3) «спрямування, характер розуму», тобто те, що називають книжним словом *умонастрій*. Французьке *mentalité*, від якого, очевидно, й пішла наявна і в українській, і в інших мовах форма *менталітет*, має подібні значення.

Можливо, *ментальність*, утворене за допомогою поширеного в слов'янських мовах суфікса, більше узвичаїлося в нашій сучасній мовній практиці тому, що *менталітет* сприймається як «чужіше» слово.

Отже, що означають такі частотні тепер словосполучення: *українська ментальність, ментальність українського народу?*

Філософський словник тлумачить поняття *ментальність* як характер думок, сукупність розумових навичок і духовних інтересів, притаманних окремій людині або суспільній групі. Ось як звучить це слово у роздумах відомого науковця, економіста Богдана Гаврилишина: *Не всупереч тому, що мають різний, національний склад, а, я б сказав, завдяки цьому названі країни (Швейцарія і Сінгапур) є економічно дуже ефективними. Бо є різна ментальність, різна «оптика», тому вони можуть спілкуватися з людьми різних країн, оперувати не тільки своїми категоріями, а бачити світ наче крізь різні призми.*

Коли кореспондент часопису «Україна» у розмові з англійською журналісткою служби Бі-Бі-Сі запитує: *Себто, передачі Бі-Бі-Сі чи то французькою, чи то українською мовами мало чим відрізняються?* — то журналістка на це відповідає: *Так було б, коли б ми не враховували ментальність, інтереси конкретної слухацької аудиторії, коли б у всіх національних редакціях працювали переважно британці, а не українці, росіяни, болгар.*

Отже, *ментальність* народу — це його світосприймання, світовідчуття, особливості бачення світу й себе в світі, це природно й історично зумовлений психічний склад, національний характер, який відбивається в мові, культурі, звичаях, у матеріальній та духовній діяльності народу.

НАТОМІСТЬ. Прислівник *натомість* передає зміст «замість чого-небудь»: — *Така вже безвихідність усіх тих, хто хоче заперечити світ. Давні святі теж проклинали й покидали його, натомість створюючи свій власний світ, свого Бога* (В. Підмогильний); *Кожне стебло [банана] протягом вегетації дає тільки один врожай: відплодоносивши, відмирає. Натомість із м'ясистих коренів швидко відростає новий пагін* (з журн.).

НЕПЕРЕСІЧНИЙ — ПЕРЕСІЧНИЙ. Перше слово — синонім до *винятковий, особливий, самобутній, неординарний*. Найчастіше сполучається зі словами *людина, особа, письменник, талант, натура*, напр.: *Люди непересічні, цікаві, що живуть не для себе* (В. Більшак); *Постать митрополита Андрея Шептицького в історії українського народу і його культури посідає непересічне місце* («Людина і світ»).

Радіожурналіст, не знаючи походження слова *непересічний*, «сконструював» таку фразу: *Відбулася непересічена подія*. Відразу виникла така паралель: *можна пересікти всю капусту, а трохи лишити непересіченої...*

Непересічна подія має антонімічний, протилежний зміст щодо вислову *пересічна подія*, тобто «посередня, типова, звичайна, яка нічим не вирізняється». Це те саме значення, що й поняття *середнє число*, яке одержують від поділу суми кількох величин на їх кількість: на пересіченні

цих величин і добуваємо *середнє число*. Отже, подія, явище, людина, талант бувають *пересічні* й *непересічні*.

ПОЗЕМ. В інтерв'ю українця із західної діаспори прозвучало: *Це людина непересічного позему*. *Позем* — «горизонт», і *поземний* — «горизонтальний»; у переносному вживанні так само, як і слово *горизонт*, точніше — *горизонти*, означає «кругозір, круговид», отож *людина непересічного позему* — це «людина непересічного кругозору, круговиду, людина виняткова, неординарна».

ОБНІЖОК — синонім до *межа*, «неорана смуга землі між ланами». Прозоре за своєю будовою слово, ще ввійшло в прислів'я, художню літературу, пор.: *Швидше жнїть до обніжка, то буде пирогів діжка; Ой там у полі... — на обніжку тліє блакитний жар... Нащо так рано, метелику-сніжку, нащо так рано з-за хмар?* (В. Чумак). У художніх контекстах слово розширює свої значення і виступає синонімом до таких понять, як «стежка, маленький клаптик землі», напр.: *...усіма стежками, обніжками, дорогами й битими шляхами ішли поодиночі, групами, делегаціями* (О. Кундзіч). Використовується на означення чогось дуже малого, пор. у Василя Стуса: *І гріх казати: все чисто рвуть! Навічним радості облогом, обніжком щастя, там, де ймуть малої віри на безвір'ї, малої ласки серед зла, квадрат — чотири на чотири — і край чорного стола*.

ПЛЕЯДА — «група видатних людей, пов'язаних спільністю поглядів, завдань», або «група людей за якоюсь спільною ознакою». Саме слово походить від назви скупчення зірок *Плеяди* (множина), яка ще зветься *Квочка* або *Волосожар*. Цікавий такий факт: *Плеяди не належать до найяскравіших об'єктів зоряного неба, хоч у мовознавчих та інших неастрономічних працях вони стійко іменуються сузір'ям, насправді це лише невеличке зоряне скупчення у сузір'ї Тельця* («Наука і культура»).

Вибір цієї назви для позначення групи людей засвідчується ще давньою грецькою традицією, де існував міф про сімох дочок Атласа і Океаніди. Пізніше *плеядою* називали товариство з семи старогрецьких філософів. Згодом значення кількості втратилося. В історії української культури назва *плеяда* пов'язана з іменами Лесі Українки, В. Самійленка, М. Обачного (брата Лесі Українки), Грицька Григоренка (О. Судовщикової) та ін., що утворили у 80—90-і роки ХІХ ст. літературний гурток української молоді.

ПОСВІТ — у словнику Б. Грінченка слово пояснюється як «світло», «вогонь». У художній літературі відбито й таке значення: «освітлення, відблиск світла, проміння». Та ось сучасний письменник-етнограф Василь Скуратівський звертається до цієї назви як мовного знаку української народної культури: *посвіт* «ритуальний вогонь, урочисто запалений на початках осені, який мав зберігатися в оселі аж до весни». Отже, *посвіт* набув значення родинного вогнища, продовження родовідних традицій, був оберегом в хліборобських обрядах.

РЕКРЕАЦІЯ — **РЕКРЕАЦІЙНИЙ** — **РЕКРЕАНТИ**. У підручнику з економічної географії для 9 класу натрапляємо на таке визначення: *«Рекреація (від лат. слова *recreatio* — «відновлення») — різні види відпочинку, що відновлюють фізичні й духовні сили людини»*. Там само вживаються вислови-поняття типу: *рекреаційні ресурси* — це ресурси для відпочинку й туризму; *рекреаційне навантаження на 1 км берега* тощо.

Ці наукові терміни не потрапили до 11-томного Словника української мови, в якому подано слово *рекреація* як застаріле в значенні «канікули», «перерва між уроками, лекціями». З тими самими значеннями пов'язується і прикметник *рекреаційний*. Без ілюстрації наведено прикметник *рекреативний* з позначкою «застаріле» і тлумаченням «який містить у собі елементи розважання, цікавості».

А втім, одна річ — життя слова в Словнику, інша — в мовній практиці. Назва художнього твору І. Андруховича *«Рекреації»* з його своєрідним стилем привернула увагу мовців до згаданого слова, що не лише вказувало на значення «відновлення», «перерва для відпочинку», «канікули», «розваги», а й набувала метафоричного змісту, як і будь-яка художня назва.

Багатозначність назви *рекреації* в художньому тексті не означає, що і в наукових текстах це слово багатозначне.

Як науковий термін слова *рекреація*, *рекреаційний*, *рекреанти* вживаються в літературі з питань економіки, екології, а звідти потрапляють і в засоби масової інформації, напр.: *Донепер ми сполучали (у Карпатському регіоні) промисловість і рекреацію, і от природний базис першої вже вичерпується, а друга так і не дістала належного розвитку* (з журн.); *Якщо не взяти негайних застережних заходів, мальовничий куточок природи (Придесення) буде остаточно розтерзано нашістю рекреантів* (з журн.), пор. словосполучення типу *рекреаційні зони, рекреаційна система, рекреаційне освоєння Криму, економічний ефект від рекреації, рівень організованості рекреації* і под. Із контекстів випливає, що *рекреація* — це не лише всі види діяльності, пов'язані з організацією відпочинку людини, а й стан природних зон, де відбувається цей відпочинок, тобто *рекреація* стосується стану людини і природного середовища.

У сполученні зі словами *зони, освоєння* і под. цей термін безпосередньо пов'язаний зі станом природи, відновлювальними можливостями природних зон. Із синонімічних для таких випадків висловів *рекреант — відпочивальник — той, хто відпочиває — той, хто відновлює свої сили* науковий стиль надає перевагу іншомовному термінові, як такому, що прагне до однозначного тлумачення і не викликає низки інших, побічних асоціацій. А в журнальних, газетних статтях цілком природно звучатимуть слова типу *відпочивальник, відпочивальницький* і под., що пов'язані з загальноживаними формами *відпочивати, відпочинок*.

НЮАНСИ ГРАМАТИКИ І ПРАВОПИСУ

ЯК НАПИСАТИ?

БІЛОРУСЬ чи **БЄЛАРУСЬ**? Друга назва часом трапляється в мові засобів масової інформації. Вона відбиває тенденцію якомога точніше передавати звучання білоруської самоназви. І хоч в «Українському правописі» застережено про передачу *e* в російських і білоруських географічних назвах, тобто про написання типу *Белгород, Светлогорськ*, проте правописна традиція української літературної мови диктує написання *Білорусь* за аналогією до колишньої офіційної назви *Білорусія*. Така традиція зберігається і для загальних назв *білоруси, білоруський*.

ВИРІВНЯНИЙ чи **ВИРІВНЕНИЙ**? Пасивні дієприкметники минулого часу утворюються від перехідних дієслів переважно доконаного виду за допомогою суфікса *-н-*, рідше — *-т-*: *написати — написаний, розбити — розбитий*.

Якщо основа інфінітива закінчується на *и* або *ї* (після голосного), то перед суфіксом *-н-* у дієприкметнику ці голосні замінюються відповідно на *e, e:* *звільнити — звільнений, напоїти — напоєний*.

Якщо основа інфінітива закінчується на приголосний, то між ним і суфіксом *-н-* у дієприкметнику з'являється вставний звук *e*: *принести — принесений, привезти — привезений*.

У слові *вирівняти* основа закінчується на *я*, отже, заміни звуків немає: *вирівняний*. Наприклад: *при слабкому вітрі і невирівняному полі агрегат спрямовують уздовж оранки. При вирівняному полі слід орієнтуватися за напрямком вітру* (з довідника).

ВИСХІДНИЙ, але **СПАДНИЙ**. До слова *висхідний* «який змінюється, зростаючи, збільшуючись» часом утворюють за аналогією прикметник *нисхідний* «який змінюється в напрямку зменшення». Однак таке утворення — штучне: в мові існує з цим значенням прикметник *спадний*, який з погляду словотвірних норм літературної мови закономірний в антонімічній парі *висхідний — спадний*.

ВПАДАЄ В ОКО чи **КИДАЄТЬСЯ В ОКО**? В одній газеті читаємо: *Кидається у вічі байдуже ставлення офіцерського складу до психологічного клімату в частині*. Чи правильно тут

ужито дієслово *кидається*? У сучасній українській літературній мові словом *кидатися* передається поспішна, раптова, інколи необдуманна, легковажна дія, напр.: *кидатися до матері, до печі, в обійми, за порадою, за допомогою, на супротивника; кидатися в лихварство, кидатися словами; риба теж кидається (скидається) в річці*. Цим дієсловом послуговуються в уснорозмовному спілкуванні, мові художньої літератури та пресі: *І кидається від дверей Карло Іванович... З усіх ніг! З усіх ніг!..* (М. Хвильовий); *Останнім часом надто легко і спрощено переоцінюються завойовані в нелегкій боротьбі цінності. Часто-густо ми кидаємось* ними, як листками відривного календаря (з газ.). У офіційно-діловому та науковому стилях дієслова *кидатися* уникають, оскільки останнє несе в собі розмовну чи публіцистичну експресію.

Коли ж об'єкт (явище, поняття тощо) привертає увагу мовця якимось рисами, ознаками, то кажуть *впадає в око (у вічі): Впадає в око те, що металічні олово, індій і свинець мають дуже великі інтервали між температурами плавлення і кипіння* (з журн.); *Якщо поставити поряд срібне й ртутне дзеркало, одразу впаде в око, що ртутне дзеркало темніше* (з журн.). З повсякденного спілкування та художніх творів можна навести чимало прикладів, де фразеологізм *впадати в око* вживається з емоційним відтінком і передає захоплення, прихильне ставлення до людини, що запам'яталась, привернула увагу своєю зовнішністю, рисами характеру тощо: *Упала мені в око Надя. Красивенька, чекуренька! Симпатична* (О. Ковінька).

Отже, у газеті треба було написати: *Впадає в око (вічі) байдуже ставлення офіцерського складу до психологічного клімату в частині*.

ГРИВНА — ГРИВНЯ. Походження обох іменників пов'язують зі словом *грива* («шия, потилиця»). Уже здавна назва *гривна* вживалася на позначення оздобы, що одягалася на шию, і відповідно слово мало кілька значень: «оздоба» (якою і нагороджували), «кільце, обруч», «одиниця ваги», «подать», «мито». У пам'ятках староукраїнської мови це слово трапляється на позначення одиниці ваги (для благородних металів або виробів із них) і грошової одиниці. Так само з давніх часів до наших днів у деяких українських говірках збереглася назва *гривня, гримни* (як застаріла) на позначення монети вартістю в дві з половиною — три копійки. З таким самим значенням Словник за ред. Б. Грінченка подає *гривня* і похідні форми *гривенька, гривеник*. Загальновідомий *гривеник* (пестливе — *гривеничок*) — монета вартістю в десять копійок. Сферою його вживання є здебільшого побутова мова.

Форму *гривня* знаходимо в усіх відомих загальномовних словниках української мови. Одинадцятитомний СУМ розрізняє назви *гривна* — «металева прикраса у вигляді обруча, яку носили на шиї» і *гривня* — «у стародавній Русі — срібний злиток вагою близько фунта, який служив основною грошовою одиницею»; застаріле «мідна монета в три, а в деяких місцях — у дві з половиною копійки», заст. «те саме, що *гривеник*».

Відповідно до цього «Словник-довідник з правопису та слововживання» С. Головащука та «Словник труднощів української мови» за ред. С. Єрмоленко розглядають ці слова як різні за значенням, які не слід плутати. Отже, *гривня* — назва грошової одиниці сучасної України. Вона має давню традицію вживання, як писемно-літературну, так і усно-розмовну.

ПИТАННЯ ВНОСЯТЬСЯ чи ВНОСЯТЬСЯ НА РОЗГЛЯД? Обидва дієслова правомірні, проте мають відтінки сполучуваності, а отже, й різні значення. У ділових паперах, пресі дієслово *вносити* часто поєднується з іменниковими формами *на* + знахідний відмінок або безприйменниковий знахідний: *вносити на суд громади, на всесвітній огляд, на люди, на розгляд; вносити своє судження, присуд, вирок*. Дієслово *вносити* у таких конструкціях передає значення «робити відомим щось усім або багатьом». Тобто це слово вживається тоді, коли треба вказати на необхідність (можливість) усезагального ознайомлення з чимось, обов'язкового обговорення якихось проблем.

Дієслово *вносити (внести)* вимагає біля себе іменника у знахідному відмінку і, як правило, вказує на потребу врахування, включення якоїсь інформації до основної, напр.: *вносити (внести) поправки, ідею, пропозицію, зміни, доповнення, корективи*. Тому воно вживається в

конструкціях із прийменниками *до, у*: *Своєю високоталановитою гуманною багаторічною творчістю О. Кульчицька внесла значний вклад у скарбницю світового образотворчого мистецтва* (О. Корнійчук). Зауважимо, що книжний фразеологізм *внести вклад* останнім часом усе частіше заступається синонімічним висловом *зробити внесок*.

Дієслово *вносити* поєднується з іменниками, які виражають своїм лексичним значенням позитивні чи негативні явища, ознаки: *вносити конкретність, діловитість, відповідальність, організованість; вносити дискомфорт, спустошення, розлад* [у щось].

Отже, добираємо потрібне дієслово залежно від того, який зміст вкладаємо у повідомлення, напр.: *питання виносяться на розгляд і питання вносяться до протоколу*.

ПРИЗНАЧИТИ ПРЕДСТАВНИКОМ АВІАКОМПАНІЇ В МІСТІ ДОНЕЦЬКУ чи **ПРИЗНАЧИТИ ПРЕДСТАВНИКА КОМПАНІЇ МІСТА ДОНЕЦЬКА?** Особливості керування у подібних конструкціях передусім залежать від змісту повідомлення.

Дієслово *призначити* одночасно керує іменниками у родовому та орудному відмінках, коли суттєвою є інформація про особу, яка призначається на певну посаду і, власне, назва цієї посади: [Ганна Остапівна:] — ...*До речі, поздоровте ж і Марисю Павлівну: її призначено начальником літнього табору, він буде зватися «Бригантина»* (О. Гончар); *Івана призначили помічником лісничого, і він поступово втягнувся в звичну роботу* (М. Зарудний). Коли наголошується на посаді, яку належить обійняти, і не називається конкретна особа, залежний іменник уживається в родовому відмінку: *Через місяць Остапчук дізнався, що в сусідню Василівську МТС призначили іншого головного агронома* (С. Журахович).

Конструкції, де дієслово керує родовим та прийменниковим знахідним відмінком, притаманні розмовному та художньому стилям. Прикметною ознакою таких синтаксичних засобів є скорочення іменника *посада*, напр.: *Уряд призначив Саїда на голову комісії [пор.: на посаду голови комісії], і є чутки, що й на голову будівництва Голодностепської системи [на посаду голови будівництва]* (І. Ле); *Тільки на директора такого обмінного пункту призначити треба обласного прокурора!* (Остап Вишня).

Синтаксичні засоби із залежними іменниками у родовому та орудному відмінках, а також придієслівні конструкції *на посаду* + родовий відмінок паралельно функціонують у офіційно-діловому стилі, напр.: *Відповідальним за безпечну експлуатацію і технічно непошкоджений стан газового обладнання котельної заводу призначити старшого майстра Вакуленка Г. І.* (з наказу); *Призначити Сидоренка П. В. на посаду провідного інженера відділу оптимізації керованих процесів*.

Указівку на територіальне розміщення організацій, установ, підприємств передають іменники у родовому та місцевому відмінках, а також відносні прикметники, напр.: *У вересні 1995 року М. Р. Толочка призначено заступником директора підприємства з обмеженою відповідальністю в місті Дніпропетровську* (з газ.); *На прохання грузинської сторони в постраждалі райони відбули представники донецької фірми «Телус»* (з газ).

В офіційних паперах послуговуються здебільшого іменниковими формами з відносним прикметником, оскільки назва краю, міста, району тощо часто входить до номенклатурних назв організацій, напр.: *директор Київського заводу нестандартного устаткування, начальник планового відділу Севастопольського Будинку економічної і науково-технічної пропаганди, представник Запорізького підприємства оптової торгівлі запасними частинами до механізованих агрегатів шляхового будівництва*.

Отже, у згаданій конструкції краще написати: *Призначити представником Донецької авіакомпанії*.

ПРІОРИТЕТ, ПРІОРИТЕТНИЙ. *Пріоритет* — слово іншомовного походження, що означає «першість у чомусь», «переважне право, переважне значення чогось». Уживається також у множині, пор.: *Надаємо пріоритет екологічним програмам; В останній рік навчання важливо визначити пріоритети*.

Запозичені слова типу *приватний, привілей, призма, прима* пишуться з *и* після *р* (за правилом дев'ятки *и* пишеться після *д, т, з, с, ц, ж* (дж), *ч, ш, р* перед наступним приголосним. У словах *пріоритет, пріоритетний* наступний голосний *о*, тому після першого *р* треба писати *і*, а після другого *р* — закономірно *и*.

Нові запозичення в українській мові *брифінг, маркетинг, моніторинг, холдинг, кікбоксинг, реципієнт, бебі-ситер* щодо написання *и* — *і* відповідають згаданому правилу дев'ятки.

РУХОМИЙ РЯДОК чи **БІЖУЧИЙ РЯДОК**? Часто можна почути таке: *Я ніколи не встигаю прочитати біжучий рядок на електронних рекламах (табло)*. Кажуть часом і про *біжучі події, біжучі справи*, хоч існують в українській літературній мові усталені вислови типу *поточні події, поточні справи*. Але ж яким словом назвати таку властивість рядка на екрані, як його рух, біг літер? З погляду лексичних і словотвірних норм сучасної літературної мови дієприкметник *біжучий* сприймається як застарілий. Сучасна літературна мова послуговується, зокрема і в термінологічному слововжитку, прикметниками *рухомий, рухливий*, напр.: *Якщо в лавах мало кремнезему, то вони дуже рідкі, рухливі, текучі* (з журн.); *У давнину люди виявили на небі сім рухомих небесних тіл, бачили семибарвну райдугу* (з журн.).

Лексична сполучуваність прикметника *рухливий* указує на те, що він активно поєднується з найменуваннями з лексичних сфер «людина», «природа». Напр.: *рухливе обличчя, підборіддя, волосся; рухливий силует, розум, рот; рухлива борода, голова, вдача; рухливі губи, ніздрі, брови; рухливий потік, вогник, пісок, рухлива річка, хмара, поверхня, рухливе сонце, море, повітря; рухливі зорі, дерева, сніжинки*.

У науково-технічній літературі здатність до руху, називання постійного руху, зокрема й руху, що здійснюється під впливом дії якогось механізму, передає слово *рухомий*, напр.: *Існує кілька видів муфт — постійні, рухомі, зчипні, запобіжні і т. д.* (з газ.); *Протягом дня космонавти займатимуться фізичними вправами на велоенергометрі і рухомій доріжці* (з газ.). Пор. також: *рухомий склад, тип, пристрій, наголос, тротуар, блок, верстат, рухома кислота, система, деталь, каретка, муфта, матерія, літера, рухоме майно, рухомі пояси* тощо.

Отже, на електронних рекламах бачимо й читаємо *рухомий рядок*.

ХВОРОБА БУРЯКІВ, ХВОРОБА БУРЯКУ чи **ХВОРОБА БУРЯКА**? У сучасній українській літературній мові обидві форми знахідного відмінка (у множині й однині) щодо змісту рівноцінні й паралельно функціонують у різних стилях, напр.: *Великий лан буряків зеленів проти сонця молодого ботвиною* (М. Коцюбинський), *Бактеріальні хвороби буряку належать до найбільш шкідливих захворювань цієї культури* (з журн.).

Іменник *буряк* у родовому відмінку однини із семантикою збірності має закінчення *-у*, оскільки у ряді іменників, до яких належить і слово *буряк*, закінчення впливає на значення слова, напр.: *алмаза* «коштовний камінь» — *алмазу* «мінерал», *акта* «документ» — *акту* «дія», *апарата* «прилад» — *апарату* «установа», *буряка* «одиничне» — *буряку* «збірне» тощо.

Варто зауважити, що поширення словосполучень із збірним іменником часто окнижнює, «оканцелярює» стиль викладу; тому в стилістично нейтральних текстах варто надавати перевагу словосполученню *хвороба буряків*.

ЩО З ВЕЛИКОЇ, А ЩО З МАЛОЇ?

Будівництво об'єкта «Укриття» чи Будівництво «Об'єкта Укриття»?

У цьому словосполученні умовна назва того, що будується, береться в лапки — «Укриття» як і будь-яка інша умовна назва, пор.: *ресторан «Столичний», санаторій «Зірки» газета «Слово», фірма «Світанок»* і под. Слово *об'єкт* не входить до складу умовної назви, а є загальним найменуванням того, на що спрямована певна дія, напр.: *об'єкт нашої уваги (спостережень, піклування, і под., зокрема й об'єкт, що будується)*. Отже, правильно писати так: *Будівництво об'єкта «Укриття»* пор. ще такі вислови: *Укриття 4-го блоку ЧАЕС назвали*

саркофагом (тут *укриття* — загальна назва зі значенням «те, що ховає що-, кого-небудь»); *Концепція «Укриття-2»* (тут цей іменник — умовна індивідуальна назва): *Науковий центр «Укриття»* (те саме).

Кабінет міністрів чи **Кабінет Міністрів?**

За чинним правописом перше і друге слово у власній назві найвищого державного органу пишеться з великої літери — *Кабінет Міністрів*.

Остромирове євангеліє, Острозька біблія чи **Остромирове Євангеліє, Острозька Біблія?**

Згідно з правописом у назвах пам'яток, історичних документів, різних друкованих видань перше слово традиційно пишемо з великої літери. Отже, *Остромирове євангеліє, Острозька біблія*.

Президент чи **президент?**

За чинним правописом назву, що відповідає найвищій державній посаді, треба писати з великої літери: *Президент України, Президент Америки, Президент Франції* тощо.

У Республіці Болгарії чи **у Республіці Болгарія?**

Сучасна мовна практика засвідчує обидві форми. При цьому відмінюють обидва слова: і назву (*Республіка*), і розрізнювальну назву (*Болгарія* або, скажімо, *Франція, Ірак* та под.) незалежно від того, входить це номенклатурне слово до власної назви чи ні: *Республіки Болгарії* і *республікою Францією*. Так само правомірне вживання власної назви у називному відмінку: *із республікою Ірак, зі штату Вірджинія*. Як правило, називний відмінок узвичаюється в тих випадках, коли загальна і власна назви різняться формою роду, напр., *республіка* — жіночий рід, *Ірак* — чоловічий.

ЯК ВІДМІНЮВАТИ?

Близько 142 трактори чи **близько 142 тракторів?**

Прийменник *близько* вимагає після себе родового відмінка. У складеному числівнику *сто сорок два* всі складові частини відмінюються, отже, мають стояти в родовому: *близько ста сорока двох тракторів*.

Два з половиною рази — **Два й п'ять десятих раз?**

В обох випадках ужито кількісну назву *раз*, що відмінюється, як *мільйон, мільярд*: у поєднанні з числівниками 2—4 має форму *рази*, а з дробовими числівниками — *раза*.

Вимивати милом чи **вимивати в милі?**

Дієслово *вимивати* у значенні «миючи, робити кого-, що-небудь чистим», уживається в обох названих конструкціях. Залежними словами є назви мийних засобів, рідин: *мило, порошок, паста, вода, рідина, гас* тощо. Конструкція з орудним відмінком виражає інструментальне значення: [Баба:] *Думали — вік будете в м'які сорочки одягатися... та пахучим милом ручки вимивати* (С. Васильченко); *Ранок з плеса зірки вигрібає, вимиває росою човни* (М. Стельмах).

Прийменникова конструкція з місцевим відмінком указує на середовище, в якому відбувається названа дія: *Дівчата вимивали коси в тайванській воді* (Григорій Тютюнник); *Іван у річковій воді вимив ноги* (С. Чорнобривець); *Запах риби чи цибулі зникне, якщо посуд та руки вимити в солоній воді* (з газети).

Обидві конструкції взаємозамінні: *вимивати водою (бензином, водою, росою і т. ін.) — вимивати у воді (бензині, воді, росі і т. ін.)*. Коли ж ідеться не про середовище, а засіб, то традиційно вживається *вимивати (вимити) милом (шампунем, пастою)*.

Вулиця Марка Вовчка чи **вулиця Марко Вовчок?**

Марія Вілінська, по чоловікові — Маркевич, обрала псевдонімом чоловіче ім'я та прізвище — *Марко Вовчок* тому його й відмінюємо так, ніби це стосується чоловіка: *читаю Марка Вовчка, присвячено Маркові (Марку) Вовчку, цікавлюся Марком Вовчком*. Отже, правильним є сполучення *вулиця Марка Вовчка*.

Аналогічно Олександра Судовщикова відома під чоловічим іменем та прізвищем *Грицько Григоренко*. Отже, *зустріч із Грицьком Григоренком*.

У пальті, в бігудях, у метрі?

Часто у просторіччі чуємо: *граємо на піаніні, їдемо метро, два кіла яблук, сплю на бігудях*. Це не випадкові мовні огріхи, поява їх мотивована і навіть закономірна. Адже в українській мові зв'язки між словами виражаються за допомогою закінчень. Запозичені з інших мов іменники типу *кіно, піаніно, метро, кіло, бігуді* мовець підсвідомо українізує, пристосовуючи до своєї мови. Окремі іншомовні «гості» зрештою таки адаптуються і починають змінюватися, як-от слово *пальто*. Тепер кажемо *у пальті, з пальтом*, хоча був час, коли це вважалося помилкою. Літературна мова загалом чинить опір таким процесам, тому в сучасній українській мові чимало невідмінюваних слів, причому як давно запозичених, так і нових. Напр., назви кольорів: *беж, маренго, хакі, бордо*; назви спортивних змагань, ігор: *ралі, регбі, ватерполо, доміно; розважальних закладів та програм: шоу, кабаре, вар'єте; назви їжі: какао, рагу, манго, монпансьє, драже* тощо.

Уживання невідмінюваних іменників викликає певні труднощі при узгодженні з іншими словами у роді та числі. Справді, як правильно: *смачне харчо* чи *смачний харчо*, *моє кепі* чи *моя кепі*, *модне бра* чи *модний бра*. Усі названі іменники, як і більшість таких невідмінюваних слів в українській мові — середнього роду. Отже, кажемо і пишемо: *старе пап'є-маше, підупало реноме, страшне цунамі, віртуозне сальто-мортале, омріяне ельдорадо, глибоке декольте, моє хобі, ваше кредо*.

Помітно менше невідмінюваних слів набувають форми чоловічого роду, пор.: *молодий какаду, спокійний шимпанзе, прудконогий ему, шановний маестро, сучасний рок*. Незначна кількість невідмінюваних іменників — жіночого роду, як-от: *відома авеню, моя альма-матер, смачна кольрабі*. У частини іменників на позначення істот (людей, тварин, птахів) розрізняють жіночий і чоловічий рід, напр.: *молодий мансі і молода мансі, знайомий хіпі і знайома хіпі, спиртний кенгуру і спиртна кенгуру, граціозний колибри і граціозна колибри*. В окремих випадках з допомогою роду іменника розрізняються значення. Так, слово *каберне* — вино — середнього роду. Отже, *вистояне каберне, славетне каберне*. *Каберне* як сорт винограду має чоловічий рід, тому *зелений каберне, стиглий каберне*. Поодинокі слова вживаються у множині: *стародавні майя, тверді бігуді, нові графіті*.

Рід — одна з формально-граматичних ознак іменників, котра не пов'язана з семантикою слова. Порівняймо наведені вище приклади — *какаду* — тільки чоловічого роду і *колибри* — чоловічого і жіночого роду.

Отже, щоб уникнути мовних огріхів, є одна рада — запам'ятати слова. Зауважимо, що пристосування іншомовних слів до української мови спостерігається не лише щодо форми (типу *пальто — пальта — в пальті*), але й щодо числа. Так, очевидно, під впливом зовнішньої подібності до форми множини іменник середнього роду *жалюзі* тепер вживається у множині: *традиційне жалюзі і традиційні жалюзі*.

Є поверхня — немає..?

Родовий відмінок множини від іменника першої відміни *поверхня* має нульове закінчення: *поверхонь*. Правило вчить: якщо іменник першої відміни має в називному відмінку однини перед закінченням сполучення двох приголосних, то в родовому множини між ними з'являється **о** або **е** (**є**). *О* з'являється тоді, коли в іменнику після приголосного основи є суфікс *-к-*: *циганка — циганок, дочка — дочок, миска — мисок, книжка — книжок, дички — дичок, кличка — кличок, дошка — дощок, пляшки — пляшок*, а також **в** іменниках *кухня — кухонь, сосна — сосон* (і *сосен*), *сукня — суконь, поверхня — поверхонь, ігри — ігор*.

В інших іменниках з'являється **е** (**є**): *бойня — боєнь, війна — воєн* (і *війн*), *лазня — лазень, шабля — шабель, стайня — стаєнь, мітли — мітел*.

Немає, як правило, вставних **о**, **е** (**є**) в іменниках іншомовного походження: *арфа — арф*,

пальма — палъм, шайба — шайб, лейба — лейб, догма — догм, форма — форм, норма — норм. Якщо іншомовний іменник закінчується на *-к(а)*, то перед ним з'являється *о*: *арка — арок, марка — марок, фісташка — фісташок.*

Зараз чотири години чи зараз четверта година?

Називання часу порядковими числівниками — звичне явище для української літературної мови: *зараз рівно п'ята, зустрінемося о четвертій.*

Називання часу такими формами сягає глибокої давнини. Історичний словник української мови за редакцією Є. Тимченка датує їх XII—XIII ст., тобто вони вживалися ще в давньоруський період. У російській мові усталилась форма з кількісними числівниками: (*сейчас пять часов, встретимся в четыре*). Зазначимо, що у творах російських письменників минулого століття натрапляємо на форми порядкових числівників, що вживаються в цьому значенні.

В українській літературній мові (як і в білоруській) збереглася форма із порядковим числівником. Це фіксують твори письменників, словники, порадики, частково граматики. Але під впливом російської мови порядкові числівники в називанні часу почали витіснятися, і тепер багато мовців сприймають цю форму як нову.

Прихильники кожної з форм найменування часу шукають додаткових аргументів. Для офіційного, інформативного стилю конструкція з порядковим числівником є нормою: *П'ята година сімнадцять хвилин.* Це логічна відповідь на запитання у формі *Котра година?* Порядковий числівник узгоджується в роді з іменником *година*, так само як і займенник *котра*.

А чому не говоримо: *П'ята година сімнадцята хвилина?* Спробуймо назвати позначені цифрами години й хвилини: *5.45, 7.15, 20.50, 21.48* і под. На першому місці стоїть назва годин (як основна інформація), а потім додається інформація про хвилини, тобто передається такий зміст: «Зараз п'ята година і ще сорок п'ять хвилин». Години змінюються через кожні 60 хвилин, а позначення хвилин залишається тим самим.

Виразу типу *Пішла шоста година* в українській літературній мові немає, хоча це дієслово є у конструкції *пішов третій рік*. Український відповідник російської конструкції *седьмой час* — вислів *початок сьомої*.

На підтримку порядкового числівника в часових конструкціях виступає й така додаткова інформація: за формами типу *сьома п'ятнадцять* відразу видно, що йдеться про час, а не про якусь іншу кількість (наприклад, *сім п'ятнадцять* — про вартість книжки).

Івану чи Іванові?

Слово надається Іванові Андрійовичу — чуємо на зборах. І тут же, поряд: *Доручимо цю справу Степану Васильовичу*. Чи існують закономірності в уживанні закінчень *-ові (-еві, -єві)*, *-у*, *-ю* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду?

Паралельні закінчення *-ові (-еві, -єві)*, *-у*, *(-ю)* в сучасній українській мові — залишки старої системи відмінювання іменників. Ще в давнину вони почали сплутуватися.

Автор української граматики початку XX ст. О. Павловський зазначав, що закінчення *-ові (-еві, -єві)* в давальному відмінку рідко вживається в назвах істот і ще рідше в назвах неістот. Сучасна ж мовна практика показує, що в нашій мові діє активний процес поширення закінчення *-ові (-еві, -єві)* на всі іменники чоловічого роду другої відміни. Автори українських граматик XIX—XX ст. (І. Нечуй-Левицький, Є. Тимченко, О. Синявський та ін.) зауважували, що закінчення *-ові (-еві, -єві)* в українській літературній мові переважає, і що воно є специфічною морфологічною рисою української мови.

Звичайно, поширення його в художній літературі (починаючи від І. Котляревського і до наших днів) пов'язується з тим, що письменники — творці літературної мови — широко відбили в своїй практиці народнорозмовне мовлення. У сучасній українській мові закінчення *-ові(-еві)* активне. Воно властиве як назвам істот, так і неістот.

Проте закінчення *-у (-ю)* в давальному відмінку іменників чоловічого роду другої відміни теж ніколи не зникало. Як же розрізнити ці закінчення? Як окреслити коло вживання кожного з них?

Розмежування їх ускладнюється тим, що семантичне значення давального відмінка порівняно з іншими дуже вузьке (адресат). Розрізнення ж за поділом на істоти і неістоти в нашій мові не усталилося. І все-таки можна помітити певні закономірності.

Чергуються закінчення *-ові (-еві, -єві)* і *-у(-ю)* при збігові форм давального відмінка: *Спасибі, товариство, за честь, що виявили ви моєму синові **Остану*** (О. Довженко), *Пам'ятники **Тарасові Шевченку***.

Іменники з суфіксами *-ов(-ев, -єв)* мають у давальному відмінку тільки флексію *-у (-ю)*: *Присвячено рідному Харкову*.

Форма давального відмінка іноді збігається з формою родового або кличного. У таких випадках, звичайно, треба вживати *-ові (-еві, -єві)*, щоб уникнути двозначності, пор. невдалі вирази типу: *премія заводу* (завод преміює, чи його преміюють?). Не розрізняються також на слух: *Не буду я сину коритися*.

Із східнослов'янських мов давнє закінчення *-ові (-еві)* у літературному вжитку успадкувала лише українська мова.

Отже, як правильно: *заступнику міністра* чи *заступникові міністра*? Перевагу надаємо закінченню *-ові*. Основна форма — *заступникові міністра*. Якщо в тексті вжито поряд два і більше іменників, закінчення варто чергувати, щоб уникнути одноманітності. Наприклад: *заступникові міністра Вікторові Івановичу Козаку*.

На семінарі-нараді чи на семінар-нараді?

Слово *семінар-нарада* складається з двох іменників. Другий іменник — прикладка, що пояснює слово *семінар* (йдеться про семінар, на якому не тільки навчаються, а й обмінюються досвідом, розв'язують якісь завдання). У цих випадках обидві частини відмінюються: *семінар-нарада, семінару-наради, семінаром-нарадою* тощо, пор. ще *народ-титан, народу-титана, народом-титаном, дівчина-красуня, дівчині-красуні, дівчиною-красунею, хлопець-богатыр, хлопця-богатыря, хлопцем-богатырем, хата-читальня, хати-читальні, хатою-читальнею, мати-героїня, матері-героїні, матір'ю-героїнею* і под.

Два узгоджувані іменники можуть поєднуватися й так, що другий не пояснює першого (тобто не є прикладкою), а разом із ним передає єдине поняття: *генерал-майор*. У цьому разі маємо складне слово, в якому змінюється лише друга частина; *генерал-майора, генерал-майорові (майору), генерал-майором, генерал-полковник, генерал-полковника, генерал-полковником; кіловат-година, кіловат-години, кіловат-годиною; кілограм-молекула, кілограм-молекули, кілограм-молекулою; кіловольт-ампер, кіловольт-ампера, кіловольт-ампером; мегават-година, мегават-години, мегават-годиною; метан-аналізатор, метан-аналізатора, метан-аналізатором; рефлекс-камера, рефлекс-камери, рефлекс-камерою*.

У слові *плащ-дощовик* відмінюємо обидві частини, бо другий компонент (*дощовик*) — прикладка: *плаща-дощовика, плащем-дощовиком* та ін. А от *плащ-намет* передає певне цілісне поняття, у нього другий компонент (*намет*) не є прикладкою, це частина одного слова. Тому перший компонент не відмінюється: *плащ-намету, плащ-наметом* і т. ін.

Немає Олега Вітра чи Олега Вітру?

Труднощі виникають із вибором форм родового відмінка прізвища *Вітер* і кличного відмінка власного імені *Олег*. Загальна назва *вітер* (пор. *мороз, туман*) має в родовому відмінку закінчення *-у*. (*немає*) *вітру, морозу, туману*. Проте, коли ці назви стають власними найменуваннями, то вони мають закінчення *-а, -я*, подібно до інших назв істот, що належать до другої відміни іменників чоловічого роду, тому пишемо *Олега Вітра, Олександра Мороза*.

У сучасній мовній практиці паралельно існують форми кличного відмінка від імені *Олег* — *Олегу* і *Олеже*. Перша утворена за зразком *Андроник* — *Андроніку, Ісак* — *Ісаку, Людвіг* — *Людвігу, Фрідріх* — *Фрідріху*; друга — за іншим зразком: *Стах* — *Сташе*; пор. загальні назви *друже, робітнице, соколе*.

Сергій — Привіт, Сергію!

Часто сумніваються, як утворити форму кличного відмінка від імені типу *Сергій, Андрій, Юрій*. Кличний відмінок від цих імен має форму таку, як у висловах: *шановний Андрію; пане Юрію; добрий день, Геннадію Петровичу* і под.

Гурвіц — із **Гурвіцом**.

Прізвища чоловічого роду на *ц* типу *Гурвіц, Шварц, Лівшиц, Перетц*, в орудному відмінку відмінюються так само, як загальні назви типу *шкіц*, тому пишемо *Гурвіцом, Шварцом, Лівшицом, Перетцом*.

Привілеїв чи **привілей**?

Іменник *привілеї* (однина *привілей*, чоловічий рід) у родовому відмінку множини закінчується на *-ів*: *привілеїв*, як і подібні слова чоловічого роду у множині: *музеї* — *музеїв*, *ювілеї* — *ювілеїв*. Не треба плутати з іменниками жіночого роду: *алеї* — *алей*, *лілеї* — *лілей*, пор.: *не маю жодних привілеїв; прагне собі всіляких привілеїв; позбавити депутатських привілеїв*.

Принесли ягоди чи **ягід**?

Правильні обидві форми, але між цими висловами є відмінність у семантиці. *Принесли ягоди* означає, що принесли всі ягоди, що були десь. *Принесли ягід*, тобто принесли певну кількість ягід, але тільки частину того, що було.

Сізіфів чи **сізіфовий**?

Усім відомий вислів *сізіфова праця* (або ще *сізіфів труд*), тобто «безплідна, важка, нескінченна, а то й зовсім непотрібна праця». Словосполучення рівноцінне іншому — *праця Сізіфа*, так само утворюється, як *батькова праця* (*батьків труд*) — *праця* (*труд*) *батька*.

Іноді можна почути й *сізіфовий, батьковий*. Чи правильно це? Ні, неправильно. *Сізіфів, батьків* — присвійні прикметники, вони вказують на належність чого-небудь певній особі: *праця* (*труд*) *належить Сізіфові* (*батькові*), пор.: *батьків портфель* — *портфель батька*.

Прикметниковий суфікс *-овий* указує лише на відношення до якогось матеріалу або взагалі на певну ознаку за її джерелом: *березовий, вербовий, паперовий, світловий, вітровий, казковий, святковий, службовий* та ін.

Отже, правильні вислови *сізіфова праця* (*сізіфів труд*), *батькова праця* (*батьків труд*).

У готелі «Київ» чи **у готелі «Києві»**?

Чи узгоджуються прикладки типу *готель «Київ», кафе «Зірка», фірма «Довіра»* і под.? Що правильно: *в готелі «Києві», до кафе «Зірки», з фірмою «Довірою»* чи *в готелі «Київ», до кафе «Зірка», з фірмою «Довіра»*?

У цьому випадку назви готелів, кафе, фірм та інших закладів, організацій умовні. Прикладки, виражені умовними назвами, не узгоджуються з означуванням іменником. Отже, треба писати: *в готелі «Київ», до кафе «Зірка», з фірмою «Довіра»*.

У цвітi чи **в цвітu**?

Залежить це часто від наголосу в слові. В ненаголошеній позиції маємо закінчення *-i*, в наголошеній *-u*: *у дцмі* і *в диму*, *у краї* і *в краю*, *у раї* і *в раю* і под.

Проте утворюються такі співвідносні пари не від усіх односкладових іменників. Мова узвичаїла за одними іменниками цієї групи закінчення *-i* (*-i*) (їх більшість), за іншими — лише *-u* (*-ю*), наприклад: *у лісі, у світі, в шумі, в дзьобі, у творі* і под., але *в снігу, на шляху*. Між цими рядами усталених відмінкових форм перебуває група іменників, що допускає (залежно від наголосу) обидва закінчення. При цьому на вибір закінчення можуть впливати прислівникова функція прийменниково-відмінкової форми чи, навпаки, її «предметний характер». У першому випадку форма тяжіє до закінчення *-u* (*-ю*): *на борту корабля, живемо з людьми в ладy*.

Порівняймо форми із закінченням *-i*, в яких відчувається предметність: *на високому борті вантажівки, в музичному ладі*. Зазначимо, що межа такого розподілу варіантів буває дуже умовна. Тому і прислівникові форми, і ті, що передають предметність, можуть допускати обидва закінчення, наприклад: *дівчина в цвітi* (*в цвітy*), *сиділи в садi* (*в садy*), *в першому рядi* (*рядy*), *в рідному краї* (*в краю*). Вибір закінчення у таких випадках залежить лише від наголосу, тобто

обидва закінчення є вживаними у сучасній літературній мові.

ЯКОГО РОДУ ІМЕННИК?

«Наша терапевт хвора».

Таке узгодження означення і присудка з підметом називається змістовим узгодженням, адже воно враховує стать особи, а не граматичний рід іменника, який виступає у ролі підмета. Змістове узгодження частіше стосується присудка і рідше (звичайно у розмовно-побутовій практиці) означення. Отже, стилістично нейтральніше сприймається речення *Наш терапевт хворий*. Відтінок розмовності послаблюється також при доповненні загальної назви власним іменем особи, про яку йдеться: *Наша терапевт Левицька хвора*. Проте у писемних стилях перевага надається граматичному, а не змістовому узгодженню означення з підметом-іменником (тобто узгодженню, що враховує граматичний рід останнього), напр.: *Звати цього майстра-умільця Ганна Василяшук* (Народна творчість та етнографія); *Першою жінкою, яка дісталася вершини, була англійський ботанік — Ліліан Гіббс* (Наука та суспільство).

Останній щабель чи остання щабель?

Іменник *щабель* належить до чоловічого роду. Тому й узгоджувані з ним прикметники та займенники мають форму чоловічого роду, пор.: *підноситися на вищий щабель, на один щабель поставлені*.

Щабель сплутують з іменником жіночого роду *сходинка*, пор.: *перебувати на нижній сходинці*.

ЯК ПЕРЕКЛАСТИ З РОСІЙСЬКОЇ?

авторский лист — авторський аркуш
автоматическая обработка — автоматична обробка
акты гражданского состояния — акти громадянського стану
анализируемый факт — аналізований факт
аналогичным образом — аналогічно
аппарат управления — апарат управління
аптека работает круглосуточно — аптека працює цілодобово
аренда помещения (оборудования) — оренда приміщення (обладнання)
арендная плата — орендна плата
арендодатель — орендодавець
банковское учреждение — банківська установа
батрачить у кого-либо — наймитувати в кого-небудь
безъядерная зона — без'ядерна зона
берегись поезда (трамвая, автомобиля) — стережися поїзда (трамвая, автомобіля)
бережь на черный день — берегти про чорний день
бесконечная степь — безкрай степ
бессрочная воинская служба — безтермінова (безстрокова) військова служба
бессрочное использование — безстрокове використання
бесчисленные следы — незліченні (незчисленні) сліди
биржевой контракт — біржовий контракт
битва (сражение) за Днепр — битва за Дніпро
битва под Корсунем — битва (бій) під Корсунем
благодарю вас — дякую вам
благоприятные условия — сприятливі умови
больной вопрос — болоче питання, пекуча справа

брачные отношения — шлюбні відносини
будет тебе на орехи — матимеш доброго чосу (пам'яткового)
была не была — що буде, те й буде
быстродействующий — швидкодійний
быть в натянутых отношениях с кем — бути в напружених (натягнутих) стосунках з ким
в двух словах — кількома словами
в другой раз — іншим разом
в его пользу — на його користь
в зале находилось много людей — у залі було багато людей
в знак (благодарности) — на знак (подяки, вдячності)
в значительной степени — значною мірою
в лице — в особі
в полном объеме — у повному обсязі
в пользовании — у користуванні
в пользу (заказчика) — на користь (замовника)
в порядке исключения — як виняток
в противном случае — у протилежному разі
в скором времени — згодом
в следующем году — у наступному році, наступного року
в состоянии опьянения — у нетверезому стані
в сроки — у строки (терміни)
в строгом соответствии с... — у суворій відповідності із...
в строке — у рядку
в то время как... — тоді як...
в толпе неразбериха — у натовпі безладдя
вести в действие (в состав, в обиход, в заблуждение) — увести в дію (до складу, в обіг, в оману)
вести в состав — ввести до складу
вести закон в силу — надати чинності (сили) законові
вести запрет на... — заборонити...
вести пошлины — запровадити мито (збір),
ввиду того, что — через те, що; зважаючи на те, що; з огляду на те, що
верительная грамота — вірча грамота
вести себя уверенно — поводитися (триматися) впевнено
вести учет — вести облік
взаимный отказ от... — взаємна відмова від...
взволнованный голос — схвильований голос
взнос за право участия — внесок за право участі
взыскание пени — стягнення пені
взыскать неустойку (штраф) — стягнути недотримку (штраф)
взыскать штраф — стягнути штраф
видно по глазам — видно по очах
вкусный кофе — смачна кава
влиятельные круги — впливові кола
внести исправления — зробити виправлення
внести свой вклад в дело — зробити свій внесок у справу
возбудить уголовное дело — порушити кримінальну справу
возбуждать просьбу (ходатайство) — порушувати прохання (клопотання)
возвращать заем (ссуду) — повертати позику

воздушный транспорт — повітряний транспорт
вознаграждение в размере — винагорода в розмірі
возникновение необходимости — виникнення необхідності
вопрос относительно... — питання щодо
вопросы социального устройства — питання соціального устрою
воспринять что-либо как исключение — сприйняти що-небудь як виняток
восстановительная стоимость — відновна вартість
восстановить в должности — поновити на посаді
восстановить сумму — поновити (відновити) суму
восстановление прав на... — поновлення прав на...
востребование вклада — вимога (запитання) внеску
впасть в немилость — впасти в неласку
все в мире преходящее — усе на світі минуще (скороминуще)
все время — раз у раз
все желающие — усі охочі (усі, хто бажає)
все обстоит благополучно — усе гаразд; усе добре
все это пустяки — усе це дурниці (пусте)
вступительный взнос — вступний внесок
вход по приглашениям — вхід за запрошеннями
вынести вотум недоверия — винести вотум недовіри
вынести решение о... — винести (ухвалити) рішення про...
выплатить долг — сплатити борг
выражение уважения (уверенности) — висловлення поваги (впевненості)
выразить благодарность — висловити подяку
выросло количество (докторов) — виросла кількість (докторів)
выслать книгу наложенным платежом — вислати книжку післяплатою
высокая кровать — високе ліжко
высококачественный товар — високоякісний товар
высокоуважаемый господин — високоповажний пане
выступить в качестве переводчика — виступити перекладачем (як перекладач)
выступить на защиту Отечества — стати до оборони (в обороні) Батьківщини (Вітчизни)
выступить от профсоюзов — виступити від профспілок
выходит из себя — аж нетямитися
газоснабжение дома — газопостачання будинку
генеральное сражение, генеральная битва — генеральна битва
глава государства (правительства) — глава держави (уряду)
говорить по-украински — говорити українською
говорить, что в голову пришло — говорити, що на думку спаде
говоря по существу — кажучи по суті
голубая кайма рубашки — голуба (блакитна) облямівка сорочки
горюче-смазочные материалы — пально-мастильні матеріали
Гражданский кодекс — Цивільний кодекс
грецкий орех — волоський горіх
гулкий звук — гучний (голосний) звук
данный (настоящий) договор — цей договір
двойное гражданство — подвійне громадянство
действовать на основании — діяти на підставі
демонстрационная площадка — демонстраційний майданчик
денежные средства — кошти

для вида — для годиться; про людське око
добавленная стоимость — додана вартість
договор теряет силу — договір втрачає силу
доклад на собрании — доповідь на зборах
должный порядок — належний порядок
дом на пригорке (на бугре) — будинок на пагорку (на згірку, на пагорбі, на горбі)
домашнего употребления — домашнього вжитку
дорога с односторонним движением — дорога з одnobічним рухом
дочь красивее своей матери — дочка гарніша за свою матір (ніж її мати, від своєї матері)
другими словами — інакше кажучи
дружественное отношение — дружнє ставлення
его осенила идея — у нього (йому) сяйнула ідея
ежемесячные платежи — щомісячні платежі
ему не везет — йому не щастить (не таланить)
железная дорога — залізниця
железнодорожный транспорт — залізничний транспорт
желчнокаменная болезнь — жовчнокам'яна хвороба
жизнь пошла своим чередом — життя пішло своїм шляхом (своєю дорогою, своїми стежками)
жилой дом (массив) — житловий будинок (масив)
зависимо от — залежно від
заинтересованная сторона — зацікавлена сторона
казанное письмо — рекомендований лист
закаленный в боях — загартований у боях
заключаемый договор — укладаний договір, укладана угода
заключається в том, что... — полягає в тому, що...
законодательный акт — законодавчий акт
занимаемая должность — обіймана (займана) посада
занять деньги — позичити гроші (грошей)
затягивать работу — зволікати з роботою
звукозаписывающий — звукозаписувальний
звукопоглощающий — звукопоглинальний, звуковбирний
злая собака — злий собака
идти навстречу — іти назустріч
из согласия сторон — за згодою сторін
избегать трудных вопросов (ошибок) — уникати важких питань (помилкок)
извините меня — вибачте (пробачте, даруйте) мені; перепрошую вас
изо всех сил — щосили, чимдуж
изъясняться по-украински — розмовляти (говорити) українською [мовою] (по-українському, по-українськи)
инженер по образованию — інженер за освітою
исполнение следующих работ — виконання таких робіт
испытательный срок — випробувальний термін
истец — позивач
итого — разом
к печати — до друку
капризный ребенок — вередлива дитина; вередій
комиссия по вопросам — комісія з питань
контроль возложить — контроль покласти
кончить жизнь самоубийством — заподіяти собі смерть

костлявые пальцы — кощаві пальці
краски осеннего леса — барви осіннього лісу
кровь бурлит в жилах — кров клекоче в жилах
круглосуточное наблюдение за больным — цілодобовий нагляд за хворим
крупным планом — великим (широким) планом
кузнечный молоток — ковальський молоток
лекции пользовались успехом — лекції мали успіх
лесные цветы — лісові квіти
лестничная клетка — сходова клітка
лечить болезнь — лікувати хворобу
ликвидация неисправности — усунення несправності
листать страницы — гортати (перегортати) сторінки
литературный памятник — літературна пам'ятка
лихорадочная дрожь — гарячкове тремтіння
лицевой счет — особовий рахунок
личная медаль — особиста медаль
лишать возможности — позбавляти можливості
лишать слова — позбавляти слова
лохматая собака — кудлатий собака
малочисленные отряды — нечисленні загони
между тем — тим часом
международное положение — міжнародне становище
мелкая тарелка — мілка тарілка
мелкие деньги — дрібні гроші, дрібняки
мелкое зерно — дрібне зерно
мелкое озеро — мілке озеро
менее всего — найменше, менш за все
мерещится что-либо — увижається що-небудь
мероприятия по... — заходи щодо (для, до)...
меры предупреждения о... — заходи попередження про...
меховая шуба — хутряна шуба
мнения совпадают — думки збігаються (сходяться)
многоуважаемый господин — вельмишановний пане
многочисленная толпа — численний натовп
мутная вода — каламутна вода
мутный месяц в небе — тьмянний місяць у небі
мятежная толпа — бунтарський (бунтівний) натовп
на основании... — на підставі...
на пустой желудок — натще, натшесерце
на сегодня имеется пять комбайнов — на сьогодні є п'ять комбайнів
на следующий день — наступного дня
на содержании — на утриманні
на уроке писали изложение — на уроці писали переказ
на цыпочках подошел — навшпиньках підійшов
наболевший вопрос — наболіле питання
навести на размышление (на подозрение) — навести на роздуми (на підозру)
надеть очки — надіти (почепити) окуляри
надеть полушубок — надягти (одягти, надіти) кожуха
надеть туфли — взути туфлі

надеть шапку — надіти шапку
надлежащий вид — належний вигляд
наем и освобождение работника — наймання й звільнення працівника
наилучшим образом — якнайкраще, щонайкраще
наличные деньги — готівка
нанести удар — завдати удару
написать две строчки — написати два рядки
нанести ущерб — завдати збитків
напухший палец — напухлий палець
наследница традиций — спадкоємниця традицій
наследство — спадок
наследство получить — одержати у спадок
настаивать корень аира — настоювати корінь (коріння) айру
настаивать на своем мнении — наполягати на своїй думці
настроение упало — настрої підупав
научное заведение — наукова установа
находиться в прекрасной форме — бути в чудовій формі; мати чудову форму
не в свое время — невчасно
не в состоянии выполнить приказ — не бути спроможним виконати наказ
не по силам — не під силу
небольшой по размеру — невеликий розміром (за розміром)
недолюбливать кого-, что-либо — не полюбляти кого-, що-небудь
недостатки — недоліки
нелюдимый характер — відлюдний (відлюдкуватий) характер
немедленно известить — негайно повідомити
неопровержимое доказательство — неспростовний (незаперечний) доказ
нерадивый работник — недбайливий працівник
несмотря на непогоду — незважаючи на негоду
нестерпимая боль — нестерпний біль
неустойка в размере — недотримка (неустойка) розміром
обезжиренный — знежирений
обезжиривающий — знежирювальний
обеззараживающий — знезаражувальний
обеспечивать работу — забезпечувати роботу
обжаловать приговор — оскаржити вирок (присуд)
оборотные средства — обігові кошти
обоюдный ущерб — обопільні збитки
обратиться по адресу — звернутися за адресою
обращать внимание на... — звертати увагу на...
обретший веру — який (що) знайшов віру
обслуживание — обслуговування
общими силами — спільно, гуртом
огнеупорный кирпич — вогнетривка цегла
оговоренные сроки — обумовлені терміни
одержать верх — узяти гору
одержать победу — здобути перемогу
одни кости остались — самі кістки лишилися
около двух тысяч — близько (коло) двох тисяч
он направился прямо в магазин — він попростував (подався) прямо до магазину

он продолжал говорить — він говорив далі
он является членом комиссии — він член комісії (є членом комісії)
они уважали друг друга — вони поважала одне одного
они этого заслуживают — вони заслуговують на це
опасная игра — небезпечна гра
определять порядок — визначати порядок
орден на груди — орден на грудях
освещать вопросы — висвітлювати питання
освободить жилплощадь — звільнити житлову площу (житлоплощу)
освободить от участия — звільнити від участі
осуществить сделку — здійснити угоду
ответственность — відповідальність
отгрузить товар — відвантажити товар
отклонять предложение (претензии) — відхиляти пропозицію (претензії)
открывать счет в банке — відкривати рахунок у банку
откуда это видно? — з чого це видно?
отличный по качеству — відмінної якості
отменить решение (распоряжение) — скасувати рішення (розпорядження)
относительно билетов можно не беспокоиться — щодо квитків (про квитки) можна не турбуватися
относительно рецензии [скажу] — щодо рецензії [скажу]
относительно этого есть разные мнения — щодо цього (на це, про це) є різні думки
отойти в сторону — відійти вбік
отойти от позиции (от договоренности, от сотрудничества) — відійти від позиції (від домовленості, від співробітництва)
отопление централизованное — опалення централізоване
оценочная стоимость — оцінна вартість
очередь для получения жилья — черга на отримання житла
ощущаемый холод — холод, який (що) відчувається; відчуваний холод
пахать огород — орати город
пенсионеры нуждаются в помощи — пенсіонери потребують допомоги
пенсия по случаю потери — пенсія у зв'язку із втратою
переливать из пустого в порожнее — воду в ступі товкти
перечень документов — перелік документів
пестрая ткань — строката (пістрява, барвіста) тканина
писать сумму прописью — писати суму літерами
письменный отказ — письмова відмова
план по продаже мяса — план продажу м'яса
платежное требование — платіжна вимога
плыть по Днепру до Киева — пливати Дніпром до Києва
по безналичному расчету — за безготівковим розрахунком
по болезни — через хворобу, у зв'язку з хворобою
по вкусу хорош — на смак добрий
по временам захожу в школу — часом (часами; іноді, інколи) заходжу до школи
по всем вопросам — з усіх питань
по всем направлениям — в усіх напрямках (напрямах)
по всякому поводу — з будь-якого приводу
по выходным (дням) — у вихідні (дні), вихідними днями
по делам службы — у службових справах

по дорогам войны — по дорогах (по шляхах) війни
по желанию кого-либо — на бажання (за бажанням) кого-небудь
по железной дороге [приехать] — залізницею [приїхати]
по закону — згідно із законом
по компасу идти — за компасом (по компасу) йти
по контракту — за контрактом
по левую (по правую) руку — ліворуч, по ліву руку; (праворуч, по праву руку)
по ошибке — через помилку
по поручению — за дорученням
по произношению — за вимовою, з вимови
по свидетельству — за свідченням
по случаю дня рождения — з нагоди дня народження
по собственной инициативе — за власною ініціативою
по согласию — за згодою
по счастью — на щастя
по той причине — з тієї причини
по ту сторону — по той бік, з того боку
по фамилии Коваль — на прізвище Коваль
по цвету — на колір, (за) кольором
по целым дням — цілими днями, цілі дні
по этим признакам — за цими ознаками
побелить (отремонтировать) потолок — побілити (відремонтувати) стелю
повестка дня — порядок денний
повредит оборудование — пошкодити (ушкодити) обладнання (устаткування)
повреждение груза — ушкодження вантажу
поговорить по душам — поговорити щиро (відверто)
погода ухудшилась — погода погіршала
погрозить пальцем — насваритись пальцем
подавленное состояние больного — пригнічений стан хворого
подать в отставку — подати у відставку
подать сводку — подати зведення
подача вагона — подання вагона
подвести итоги — підбити підсумки
поддержать предложение — підтримати пропозицію
поддерживать отношения — підтримувати стосунки (взаємини, зв'язки)
подкузьмить кого — підвести (підкувати) кого
поднялся ветер — знявся (схопився) вітер
поднять скандал — зчинити (здіймати) скандал
поднять шум — зняти (зчинити) галас (шум, бучу)
подняться на гору — зійти (піднятися) на гору
подобным образом — так само
подписка на газеты — передплата на газети
подписываемый протокол — підписуваний протокол
подъездной путь — під'їзний шлях
подъем уровня производства — піднесення рівня виробництва
пожалуй, можно уйти — мабуть, можна піти
полномочия автора — повноваження автора
положение в обществе — становище в суспільстві
полоса железа — штаба заліза

полученная сумма — одержана (отримана) сума
получить отказ — дістати відмову
получить тройку за диктант — одержати трійку за диктант
получить форму чего-л. — набути форми чого-н.
пользуясь случаем, скажу еще следующее — користуючись нагодою, скажу ще таке
помещение для организации — приміщення для організації
попасть палкой под ноги — поцілити палицею (кийком, ціпком) у ноги
поручить лицу — доручити особі
порывистый ветер — рвучкий (поривчастий) вітер
последнее пристанище — останнє пристановище
последствие аварии — наслідок аварії
пособие по безработице — допомога у зв'язку з безробіттям
поставка товара — постачання товару
поставляемая продукция — продукція, що постачається
поставлять продукцию — постачати продукцію
поставщик обязан — постачальник зобов'язаний
постное масло — олія
поступать благородно с кем-либо — поводитися шляхетно (благородно) з ким-небудь
поступать в распоряжение — надходити в розпорядження
поступило предложение — надійшла пропозиція
поступить благородно — вчинити шляхетно (благородно)
поступить в университет — вступити до університету
поступление суммы — надходження суми
потерпевшая сторона — потерпіла сторона
потерять документы — загубити документи
потерять рассудок — втратити (стратити) розум, збожеволіти
потерять силу — втратити силу, знесилитися
потупить глаза — опустити (спустити) очі
почтовый адрес — поштова адреса
предисловие к переизданию — передмова до перевидання
предоставить — надати
предполагаемый результат — передбачуваний результат
предпосылки [для] сотрудничества — передумови [для] співробітництва
предпринять меры — ужити заходів
представить рукопись — подати рукопис
представленные материалы — надані матеріали
представляют из себя что-либо — являти собою що-небудь
предусмотреть уставом — передбачити статутом
пресечь злоупотребления — покласти край зловживанням (надуживанням), припинити зловживання (надужиття)
претерпеть изменения — зазнати змін
при всех обстоятельствах — за всіх обставин
при каких обстоятельствах — за яких обставин
привести пример — навести приклад
привести решение... — привести рішення...
привести себя в порядок — причепуритися
приветственный адрес юбиляру — вітальний адрес ювілярові
привлечение к материальной ответственности — притягнення до матеріальної відповідальності
привлечение партнера — залучення партнера

привлечение специалистов — залучення спеціалістів (фахівців)
привстать со стула — підвестися (встати) зі стільця
приду в половине первого — прийду о пів на першу
прижаться друг к другу — пригорнутися (притулитися) одне до одного
признать недостачу — визнати нестачу
прийти в сознание — опритомніти, прийти до тями
прийти к взаимопониманию (к договоренности) — прийти до взаєморозуміння (до домовленості)
прийти к выводу (к заключению) — дійти висновку, прийти до висновку
прийти к началу работы — прийти перед початком роботи (праці)
прийти к согласию — прийти до згоди, дійти згоди
прийти к убеждению — переконатися
приложенный к договору — доданий до договору
приложить свои руки к чему — докласти своїх рук до чого
принести вред — завдати шкоди
принимать (принять) меры — уживати (ужити) заходів
принимать (принять) участие в чем-либо — брати (узяти) участь у чому-небудь
принимать лекарство по ложке до еды — приймати ліки по ложці до їжі (до їди)
приобретаемый опыт — набуваний досвід
притесняют народ — пригноблювати (пригнічувати) народ
приходит в соприкосновение с неприятелем (врагом) — стикатися з ворогом
приходование товара — прибуткування товару
продолжай учиться — учись далі
продолжение следует — далі буде
проживать по адресу — мешкати за адресою
проживать совместно — проживати спільно (разом)
произведенная продукция — вироблена продукція
противоречить законодательству — суперечити законодавству
противоречить чему — суперечити чому
противоугонный — противикрадный
прошу без личностей — прошу без особистих образ
путевой лист — дорожній лист
путем сотрудничества — шляхом співробітництва
пухленькая ручка — пухленька ручка
пять и пять равняется десяти — п'ять та п'ять дорівнює десяти
работа по рекламной продукции — робота з рекламної продукції
работать сверхурочно — працювати понаднормово (понад норму)
работник транспорта — працівник транспорту
радиотрансляционная сеть — радіотрансляційна мережа
разбаловать кого-либо — розбестити кого-небудь
раздался взрыв — пролунав вибух
разработать план мероприятий — розробити план заходів
разрешать проблему (вопрос) — розв'язувати проблему (вирішувати питання)
раньше времени — завчасно, завчасу
раньше изданный приказ — раніше виданий наказ
расписка в получении — розписка про одержання
распределение обязанностей — розподіл обов'язків
рассматриваемый вопрос — розглядане (розглядуване) питання
расторжение договора — розірвання договору

рекламированное изделие — рекламований виріб
речь идет о... — йдеться (мова йде) про...
решающий голос — ухвальний голос
решение о... — рішення про...
решение опросом — ухвала опитуванням
родственные отношения — родинні стосунки (взаємини)
рыба с острыми поплавками — риба з гострими плавцями
рыжий кот — рудий кіт
с боку припека — приший кобилі хвіст; п'яте колесо до воза
с каким видом покажусь людям? — як я дивитимуся в очі людям?
с согласия — за згодою
с того времени — відтоді
с указанием количества и качества — із зазначенням кількості та якості
с указанием номера — із зазначенням номера
с участием — за участю
с целью — з метою
с этого времени — відколи, відтепер
сверкнуть глазами — блиснути очима
сверх оплаты — понад плату
свести трудности к... — звести труднощі до...
семь часов пять минут — сьома година п'ять хвилин
сиротами казанскими прикидываться — святим та божим прикидатися
скажу вам следующее — скажу вам таке
сказать в заключение — сказати на закінчення (в підсумку, в кінці)
сказать пару слов — сказати кілька слів
сказать по адресу кого-л. — сказати на адресу кого-небудь
сказаться безрезультатным — виявитися безрезультатним
склоняться к предложению — погоджуватися з пропозицією
следующий вопрос — наступне питання
следующий месяц — наступний місяць
сложит полномочия — скласти повноваження
служебная тайна — службова таємниця
смежные комнаты — суміжні кімнати
смета на объект — кошторис на об'єкт
снабдить производство — додати до твору
снимать квартиру у кого (кому) — наймати квартиру в кого (кому)
со временем — згодом
со дня его публикации — з дня його опублікування
собрать меньше посеянного — зібрати менше за посіяне (ніж посіяли, від посіяного)
совладелец дома — співвласник будинку
совпадать по времени — збігатися (сходитися) в часі
согласие сторон — згода сторін
согласно с — згідно із (з)
содержание документа — зміст документа
содержание дома — утримання будинку
содержание имущества — утримання майна
содержится информация о... (призыв к... —) — міститься інформація про... (заклик до... —)
созыв учредительного собрания — скликання установчих зборів
солнце печет безжалостно — сонце пече (палить) немилосердно

сон к нему не шел — сон його не брав
состав семьи — склад сім'ї
составление акта — складання акта
специалист в области — спеціаліст (фахівець) у галузі
спрос и предложение — попит і пропозиція
срок, превышающий... — термін, що перевищує...
срок, установленный законом — строк (термін), установлений (прийнятий) законом
сроком на... — строком (терміном) на...
ставить самовар — ставити (наставляти) самовар (самовара)
стать на крыльце — стати на ганку
статья расходов — стаття витрат
сын выше (ниже) отца — син вищий (нижчий) за батька (ніж батько, від батька)
таким образом — таким чином
такое общество обречено — таке суспільство приречене
тамошние крестьяне — тамтешні селяни
текущий счет — поточний рахунок
тем не менее — проте; а проте; а втім; однак; а все ж; а все-таки
территориальные споры — територіальні спори
тетрадь по алгебре — зошит з алгебри
товар отпускают за наличные — товар видають за готівку
торговать на толкучке — торгувати на товчку
торговка с базара — перекупка з базару
тормозить движение — гальмувати рух
тоска по Родине — туга за Батьківщиною
тосковать по дому — журитися (нудьгувати, сумувати) за домівкою
транспортировка оборудования — транспортування устаткування
тренер (инструктор) по плаванию — тренер (інструктор) з плавання
трепыхать крыльями — тріпотіти крилами
тушить мясо — тушкувати м'ясо
тяжелое состояние экономики — тяжкий стан економіки
у меня появилась охота поехать — мене взяла охота поїхати
у него захватило дух — йому перехопило дух
у ребенка жар — дитину палить, у дитини гарячка
у телефона дежурный — біля телефону черговий
убытки, нанесенные предприятию — збитки, завдані підприємству
уверение в... — запевнення в...
Уголовный кодекс — Кримінальний кодекс
удовлетворяют требования — задовольняти вимоги
удостоверит подпись (полномочия) — засвідчити підпис (повноваження)
удостоверяющая подпись — посвідковий підпис
узнать в свое время все — свого часу дізнатися про все
уйти в отставку — піти у відставку
указанные данные — зазначені дані
указательный палец — вказівний палець
указать срок — указати (зазначити) термін
уклоняться от ответственности — ухилятися від відповідальності
укоротить себе жизнь — збавити собі життя; вкоротити собі віку
умоляют о чем-либо — благати про що-небудь
уставный фонд — статутний фонд

утверждать программу — затверджувати програму
утолить боль — угамувати (утамувати) біль
утренняя заря — ранкова (ранішня, уранішня) зоря
уход за ребенком — догляд за дитиною
уходит из дому — іти з дому
участок поля — ділянка поля
учеба в школе (вузе) — навчання в школі (у вузі)
учебник по физике — підручник з фізики
учебное пособие — навчальний посібник
учет кадров — облік кадрів
учет по предоставлению жилья — облік з надання житла
учитель по профессии — учитель за фахом (за професією)
учредитель организации — засновник організації
футбольный болельщик — футбольний уболівальник
фыркают кони — пирхають (форкають) коні
хватит мне вчерашнего — стане (буде, досить) з мене вчорашнього
хлопать глазами — кліпати (блмати, лупати) очима
хорошее отношение к кому-либо — добре ставлення до кого-небудь
хороший во всех отношениях — гарний з усіх поглядів (з усіх боків)
цвет отделки — колір оздоблення
цветочный магазин — квітковий магазин
центробежные силы — відцентрові сили
центростремительные силы — доцентрові сили
цены стали выше — ціни зросли (стали вищі)
часы спешат — годинник поспішає
чек (на чеке, в чеке) — чек (на чекові, у чекові)
чрезвычайное положение — надзвичайне становище
шальная пуля — випадкова (сліпа, дурна) куля
шел бой — ішов (точився) бій
шерстяная ткань — шерстяна тканина; вовняна тканина
шумное собрание — галасливі (шумливі) збори
шутки в сторону — геть із жартами
щеки горят — щоки аж пашать (паленіють)
этаж дома — поверх будинку
эти цифры не сопоставимы — ці цифри не є порівнянними (не порівнянні)
это не шуточное дело — це не жарт
это пустяки — це дурниці
это составляет половину прибыли — це становить половину прибутку
этот факт говорит о том, что... — цей факт доводить те, що...
я согласен с тобой — я згодний (згоден) з тобою
является неотъемлемой частью — є невід'ємною частиною
являть пример поведения — показувати приклад поведінки
ярмарочный комитет — ярмарковий комітет

ЯК ПРАВИЛЬНО НАГОЛОСИТИ?

А

абетковий

абиде (абиколи, абикуди, абихто, абичий, абищо, абияк)
австралопітек
авто
автопокришка
агент
агентство
агрономія
агрусівка
адже
адресний (стосується вітального адреса)
адресний (стосується адреси)
акафіст
акомпанемент
акрополь
алкоголь
алкогольний
алфавіт
альтовий
аматорський
амнезія
аналог
анафема
аніде (аніколи, анітелень, анічого, аніяк)
анонім
ансамблевий
антропоїд
апартаменти
апокаліпсис
апоплексія
апробування
арахіс
арахісовий
арго
аргумент
арешт
аристократія
асиметрія
астролог
асфальтовий
атлас «географічний»
атлас «тканина»
афонія

Б

багатоплемінний
багаторазовий
багатоскладовий
багатоступінний

багатошаровий
багрянистий
бадьористий
бадьорити
базиліка
байдужість
байдужіти
бакалія
баликовий
баляси
баритоновий
батьків (-кова, -кове)
батьківський
безбоязний
безбоязність
безвиїзний
безгрошевий
безгрошовий
бездощевий
безпелюстковий
безпристрасний
безстроковий
бережучи
бесіда
бєлгородський
біржовий
благовіст
благовістити
благодіяння
блазенський
блазнівський
близький
блискавковий
блищачи
болотистий
бородавка
бортництво
брючись
босоніж
бочковий
брєдучи
бродячи
бундєсвер
бундєстаг
бур'янистий

В

вавилонянин

ваги
вальдшнеп
Василів (-лева, -леве)
Великдень (Великодня), великодній
верблюдячий
вереди, (-дів) «примхи»
веретено
вертихвіст
вести (ведемо, ведете)
ветеринарія
взаємодяння
виворітній
видання «поліграфічне»
видання (на виданні) «про дівчат», «процес»
видача
визирцем
визнання
використання
вимова
винагорода
винагороджений
випадок
виправдання
виразній
виразність
витрата
витрати (*мн.*)
вичерпній
відвезти (відвеземо, відвезете, відвезла, відвезли)
відгомін
відгребти (відгребемо)
віддавна
відмовчатися
віднести (віднесемо, віднесете, віднесла)
відсотковий
відтоді
вільха
віровизнання
вітчим
вказівка (*мн.* вказівки)
вносити (вносишу)
вогневий
Водохреще
впереміж
впереміш
вскоки
в'язкій
в'ялити

Г

газопровід (-воду)
гайвороння
гайковий
гастрономія
гелікоптер
генеза
генезис
геометр
гілковий
глибоко
голковий
гористий
горицвіт
горошина
господарський «необхідний для господарства»
господарський «власницький»
граблі
грибковий
грушевий
гуркотнява
гуртожиток

Д

далебі
данина
дебет
дебіт
дерихвіст
дещиця
діалог
діжа (мн. діжі, дві діжі)
добривечір
довезти (довеземо,
довезла)
догмат
долото (мн. долота, два долота)
донесхочу
доплатний

Є

єретик

Ж

жалити (-ся)

жаркий
жевріння
живенько
жити (живемо, живете)
жолобчастий

З

забавка
завбільшки
заввишки
завглибшки
завдання
завдовжки
завезти
завершити (-шу, -шиш, -шить, -шимо, -шите, -шать)
завтовшки
загайний
заготівник
задарма
заіржавілий
зайняти (займеш)
заклинити
закомизитися
закріпка
залежатися
залоза
застібка
застопорити
застрілити
засуха
затемна
затінковий
затужавіти
захворіти (-рію, -ріеш)
захворювання
заблизька
забудливість
забудник
забутовий
завести
зависока
завити (звила, звили)
заворушити (-рушу, -рушиш)
задичавілий (задичавіння)
заізнання
зайти (зайду, зайдеш)
заначуючий
заначуючість

знест
зобов'язанн
зобразит
зубожіл
зубожінн
зубожіт

І

іконопис
ініст
інод
іт (ідем, ідет)

К

кад
кажучи
кайдани
кайма (мн. кайм, дві кайм)
какаовий
камбала
камфора
камфорний
каталог
каталожний
квасолевий
кіоскер
кісточковий
клаузула
клейкий
коледж
комизити
корисний
корисно
корогв
кощоба
красти (краду, крадеш)
крижі
крицевий
кровопролитт
кроїти
кропива
кури (курей, курям, курм, на курях)
кучма

Л

лавка (мн. лавк, дві лавк)

лазневий
лантух (мн. лантухи, два лантухи)
латинянин
лежма
лещата
либідський
липкий
лиштва
лікарський «від лікар»
лікарський «від ліки»
локшина
лука
лупа «збільшувальне скло»
лупа «на шкірі голови»

Н

навзнак
надбавний
надбання
надіти (надідеш)
надірватися (надірвешся)
надіслати (надішлеш)
надкістковий
надліти (наділлеш)
надмір (надміру)
надстроковий
наздогад
наздогінці
назирцем
найти (найду, найдеш)
накривка
наодинці
напереваги
нап'ясти
насмішка
насмішкуватий
настрашка
натщесерце
нахильці
начинка
невропатія
незручний
ненавидіти (-виджу, -видиш)
ненависний
ненависть
непрязний
непрязнь
нереститися

нести (несла, несло, несли)

никати

новий

нудний

О

обвезти (обвезла, обвезло, обвезли)

обвити (обвила, обвило, обвили)

обволокити (обволокчу, обволокчеш, обволокче, обволокчемо, обволокчете, обволокчуть)

обернутися (обернуся, обернешся, обернеться, обернуться)

обійняти (обійму, обіймеш)

обладнання «комп'ютерне обладнання»

обладнання «робочого місця»

обмести

обнести (обнесла, обнесло, обнесли)

обплести

обруч

оглядач

одинадцятий одинадцять

одноразовий

оздоровити

окіст

оковимірний

олень

оповідач

оповісти

ортопедія

осетер

отаман

очний

П

палацовий

параліч

партер

пастися

перевезти (перевезла, -о, -и)

перевертень

перевести

перевестися

перевитрата

передовсім

пересуд

перекис

переконання

перенести (перенесла, -о, -и)

переобладнання

переобрання
переплести
переплигнути
перепустка
перетерпіти
перетримати
петля
пирі́й
піала́ (мн. піа́ли, піа́л)
підвести
підданець
підмести
піднести
підплисти
підреберний
підсліпуватий
підстрибнути
пі́льги
пі́льговий
пір'ястий
плескання
плести
плигання
плигати
поголос
поєднання
покластися
Покро́ва
покроїти
пологовий
поми́лка (мн. поми́лки, -о́к)
поміщицький
посидіти
послання
поталанити
почасти
предмет
признання
призов
приключка
принести
приплести (-ся)
прип'ясти
присілок
пристаріти
пристаркувата
пристрелити
пристрілити
притакнути

причілок
пришпилити
приштрикнути
приятний
приятність
приятнь
провезти (провеземо, провезете)
провести (проведемо, проведете)
провізорний
провізорський
провісник
пров'ялити
прогін
прогулянковий
продув
прокажений
проклятий
проклясти
промести
проміжок (-жку)
пронестися
просіка
проскура
протопитися
прочахти
проявник
прясти
псевдонім
пуловер
пустирище
пучковий
п'ятишаровий

Р

раджа
разом
регент
решето
ридма
різницевий
різновид
рододендрон
розбрат
розвиднітися
розголос
роздзьобати
роздріб
роздрібний
розкоші (розкошів)

розкр^оїти
розладн^ання
розмін
розповідн^ий
розчав^ити
рун^истий
руно
ряска
ряск^овий

С

садовина
сакрамент
самий (сам)
самонавч^ання
санки
свекор
свердло
святки
сердити
середина
сидячи
сільськогосподарський
скільки-небудь
сковорода
скрадливий
скраплити
скроїти
скубти
слинявий
слов'янин (мн. слов'яни, слов'ян)
служачи
смарагдовий
сміт^ячи
смушевий
снідання
солодкість
соляний «соляна кислота»
соляний «від сіль»
соняшниковий
спина
сплеснути
сплигнути
сповільнити
сподіванка
сподівання
спотикач
сп'ятися

старий
столяр (мн. столяри, два столяри)
сторінковий
сторожкість
струмковий
суглинковий
суглинок
суєтний
сум'яття
суспільно корисний
суспільно небезпечний
суспільно-історичний

Т

таланити
тато (мн. род. татів)
твердий
темнота
терти (тремо, трете)
течія
тінистий
тісний
товпитися
товстий
тонкий
травестія
тридюймовий
трубний
трясовина
трясти
тягнучи

У

увести
ужалити (ужалю, ужалиш)
улестити (улещу, улестиш)
уродженка
устілка
утвердити
учення

Ф

фавор
фанатичка
фармація
феномен

філістерський
фольга

Х

хаос «у міфології»
хаос «безладдя»
хворіти
хирлявий
хлібовиробний
хльостати
хоробрішати
хутровий
хутрянний

Ц

царина
цвяшок
центнер
цілодобовий

Ч

чавити
чепурний (-а, -е)
чепурно
черговий
чересло (мн. чересла, два чересла)
черпання
черпати
читання
чільний
чоловік (мн. чоловіки, два чоловіки)
чорнозем
чорнослив
чорнота
чубар
чуткий
чухрання
чухрати

Ш

шкода «псування, жаль»
шкода «марно»
шовковий
шпильковий

Ю

юдоль
юродивий
юшти

Я

якось «невідомо як»
якось «одного разу»
ялинковий
ящірковий

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
Яке слово вибрати	5
Що означає слово?	99
НЮАНСИ ГРАМАТИКИ І ПРАВОПИСУ	
Як написати?	113
Що з великої, а що з малої?	121
Як відмінювати?	123
Якого роду іменник?	133
Як перекласти з російської?	134
Як правильно наголосити?	157

Науково-популярне видання
Бібліотека серії «Словники України»

КУЛЬТУРА МОВИ НА ЩОДЕНЬ

Художній редактор *В. П. Мариняк, К. О. Рязанов*
Коректор *О. В. Романенко* Комп'ютерна верстка *Є. В. Рафалюк*

Підписано до друку 08.12.2000. Формат 70х90 1/32.

Папір офсетний №1. Гарнітура Таймс.

Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 6,44.

Умовн. фарбовідб. 6,44. Обл.-друк. 7,88

Тираж 5000 прим. Замовлення 1-37.

ТОВ Видавництво «Довіра» вул. Кіквідзе, 2/34, Київ-103, 01103, відділ реалізації, тел. (044)294-65-39

Головне підприємство РВО «Поліграфкнига» вул. Довженка, 3, Київ-57, 03057

К90 **Культура** мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін.— К.: Довіра, 2000.— 169 с.— (Б-ка сер. «Словники України»).

ISBN 966-507-104-1

У посібнику вміщено практичний матеріал із складних випадків сучасної літературної норми — труднощі вибору слів, утворення граматичних форм, наголошування. Читачі дізнаються про значення й правильне вживання деяких слів, скористаються російсько-українським словничком поширених мовних зворотів. Призначений для широкого кола читачів.

ББК 81.2УКР-5